

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

**PROLÍNÁNÍ DISKURZŮ FIKCE A HISTORIE V
KONCEPCÍCH HAYDENA WHITA A LUBOMÍRA
DOLEŽELA**

Bc. Šárka Fleischmannová

Plzeň 2014

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Teorie a filozofie komunikace

Diplomová práce

**PROLÍNÁNÍ DISKURZŮ FIKCE A HISTORIE
V KONCEPCÍCH HAYDENA WHITA A
LUBOMÍRA DOLEŽELA**

Bc. Šárka Fleischmannová

Vedoucí práce:

PhDr. Martina Kastnerová, Ph.D.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2014

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2014

.....

Děkuji své vedoucí práce PhDr. Martině Kastnerové, Ph.D. za odborné a vstřícné vedení a za inspirativní připomínky v průběhu zpracování práce.

OBSAH

ÚVOD	1
DISKUZE O PROLÍNÁNÍ DISKURZŮ FIKCE A HISTORIE	3
I. Diskurzy historie a fikce.....	3
II. Prolínání diskurzů fikce a historie v rozličných obměnách.....	6
HAYDEN WHITE	24
I. Whitův koncept vztahu fikce a historie	27
II. White a teorie historického díla.....	32
III. Nový historismus a Hayden White	41
Nový historismus v praxi	41
Příklady inspiračních vazeb	44
IV. Shrnutí kapitoly.....	48
LUBOMÍR DOLEŽEL	51
I. Doleželovy možné světy literatury	53
II. Doleželův koncept vztahu fikce a historie.....	54
III. Shrnutí kapitoly	64
WHITE A DOLEŽEL – FIKCE A HISTORIE	67
ZÁVĚR	73
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	76
RESUME	81

ÚVOD

Záměrem této práce je v první řadě analýza konceptu Haydena Whita a Lubomíra Doležela, kteří se významným způsobem zapsali do diskuzí, které jsou vedeny v souvislosti s prolínáním diskurzů fikce a historie. Cílem této práce je pak kritická komparace obou pohledů na prolínání diskurzů fikce a historie. White je v této práci vybrán především z toho důvodu, že jeho pohled na téma prolínání diskurzů vyvolal řadu diskuzí. Doležel je zde vybrán jednak jako zástupce z českého prostředí, který se zapojil do diskuzí o prolínání diskurzů, jednak proto, že svou koncepcí explicitně reaguje na Whita.

Pohledům obou autorů budou věnovány samostatné kapitoly, přičemž struktura dvou kapitol, ve kterých bude uvedena analýza jednotlivých konceptů, bude odpovídat tomu, jakým způsobem oba autoři předkládají svá zkoumání. White preferuje americký způsob tvorby, ve kterém jsou výsledky představeny na začátku textu a v jeho průběhu jsou předkládány argumenty, které uvedené teze podporují. Součástí kapitoly o Whitovi bude i podkapitola věnována novému historismu Stephena Greenblatta s důrazem na aspekty Greenblattova přístupu k interpretaci, u kterých lze předpokládat, že se jejich inspirací stal White. Greenblatt je zde zmiňován především z toho důvodu, že je jedním z mála významných autorů, který se inspiroval Whitovým pohledem na prolínání diskurzů fikce a historie.

Kapitola o Doleželovi bude mít odlišnou strukturu než kapitola o Whitovi. Doležel vychází ze své obecné teorie, kterou rozšiřuje o konkrétní podoby možných světů, proto je kapitola nejdříve zaměřena na jeho teorii možných světů v literatuře, a pak se soustředí na specifické formy těchto světů, tedy na fikci a historii. V závěru obou kapitol bude poskytnuto shrnutí předloženého pohledu na fikci a historii. Z tohoto shrnutí kapitol bude vycházet závěrečná kapitola, která bude obsahovat komparaci uvedených konceptů.

Kapitolám o Whitovi a Doleželovi bude předcházet uvedení do úvah o prolínání diskurzů fikce a historie. Nejdříve bude podána definice diskurzů, po které bude následovat samotné uvedení do problematiky prolínání diskurzů s důrazem na koncepty, které vznikly v evropském prostředí, respektive ve Francii. Z množství autorů, kteří

přispěli do diskuzí, budou vybráni tři autoři, kteří se určitým způsobem vztahují k Haydenu Whitovi, tj. Roland Barthes, Paul Veyne a Roger Chartier. Barthesova koncepce se stala podkladem pro Whitovo uvažování o prolínání diskurzů. Veyne je pak specifický tím, že jeho úvahy o roli vyprávění v historickém textu předcházely Whitově *Metahistórii*, po jejím uveřejnění na ní ale nijak nereagoval. Chartier zaznamenal, že Whitova kniha vzbudila vlnu diskuzí, ale že se nijak nedotkla jeho domovského francouzského prostředí, proto podává ve své knize shrnutí kritických reakcí na Whita a sám předkládá svou kritiku diskutovaného konceptu.

DISKUZE O PROLÍNÁNÍ DISKURZŮ FIKCE A HISTORIE

„Ještě krok, a na historii se bude pohlížet jako na text pořadající jednotky smyslu a provádějící v nich změny podle vymezených pravidel.“¹

Tato kapitola se bude zaměřovat na charakterizaci diskurzu fikce a historie a také poskytne stručný úvod do diskuzí týkajících se prolínání obou diskurzů. Budou zde zmíněny koncepce, které byly v těchto diskuzích zásadní. Nejrozsáhlejší debata na téma prolínání diskurzů vypukla pravděpodobně v USA po tzv. „lingvistickém obratu“, který je spojován se jménem Haydena Whita. Nicméně i v Evropě se vedly významné spory na totéž téma, největším „ohniskem“ pak byla Francie, ze které vzešel esej Rolanda Bartha a knihy Paula Veyna a Rogera Chartiera. Tito autoři se vždy specifickým způsobem vztahují² ke dvěma „hlavním postavám“ této práce – k Haydenu Whitovi a Lubomíru Doleželovi (jinak ovšem existuje celá řada autorů, kteří se zabývají tématem fikce a historie). V následující kapitole bude nejdříve zaměřena pozornost na diskurzy fikce a historie v obecné rovině a následně bude poskytnut úvod do problematiky prolínání těchto diskurzů.

I. Diskurzy historie a fikce

Diskurz, slovy Rolanda Bartha „formální popis souborů slov nadřazených větě“³ je, jednoduše řečeno, abstraktním modelem pro formulování určitého textu tak, aby odpovídal svému zařazení do daného odvětví. Z toho lze vyvodit, že diskurz obsahuje specifická slovní spojení, charakteristická pro sféru tvorby, vedle toho obsahuje i informace o žánru a metodě zpracování informací, které jsou charakteristické pro danou oblast (obory soustředící se na ekonomiku mají svůj specifický slovník a způsob zpracování dat do textu, stejně tak strojírenství, medicína, literární teorie, beletrie i historie). Poté, co se badatelé začali zabývat povahou historického a fikčního diskurzu, byly upozorovány určité podobnosti, které vedly k úvahám o možném prolínání těchto

---

¹ CERTEAU, Michel de. *Psaní dějin*, s. 52.

² Více bude pojednáno o vztahu těchto autorů k Haydenu Whitovi, popř. Lubomíru Doleželovi v následujícím textu.

³ BARTHES, Roland. Diskurz historie. In *Česká literatura*, s. 815.

diskurzů. Dříve než se pozornost zaměří právě na zmíněné prolínání, je třeba vymezit diskurzy fikce a historie.⁴

Co se týče diskurzu historie, na první pohled by se mohlo zdát, že historickému psaní určuje, aby podávalo vyprávění o tom, „co se stalo“. Toto vyprávění se ovšem ukazuje jako nedostačující – již není adekvátní, aby historik „pouze“ určitá fakta popsal a seřadil je za sebou na základě kauzálních vztahů s tím, že tato fakta budou hovořit sama za sebe a on je nemusí interpretovat (a ani by tak činit neměl). Je nepopíratelné, že historický spis je „definován kombinací ‚významů‘ podávaných jako fakta“⁵, nicméně je mylné domnívat se, že je to jediným a stěžejním rysem historického diskurzu. Dalo by se říci, že pro historický diskurz není zásadní popis událostí (ačkoli je pro tento diskurz významný jako výchozí bod historického zkoumání), důležité je to, co popis faktů přesahuje, a tím je „smysl“ celého daného výkladu dějin.

Historik, aby dosáhl srozumitelného popisu historických událostí, při psaní textu postupuje tak, že interpretuje fakta, přičemž z množství historických jevů vybírá to, co považuje za hodné zaznamenání – je tak možné s Michelem de Certeau říci, že se „zaznamenané“ řídí požadavkem „zaznamenáníhodnosti“⁶. Jádrem celého diskurzu je pak „ponaučení“ (morální nebo politické), které spolu se vztahy vznikajícími mezi popisovanými fakty a s povýšením některých ze zmiňovaných jevů do role „příznaků platných po celou jednu epochu“, vytváří v každé historii „významotvorný proces“.⁷ Zjednodušeně řečeno, autor historického textu uchopí určitá doložitelná fakta,⁸ na základě kauzálních vztahů je roztrídí a seřadí, přičemž zjistí, že ve sledu popisovaných událostí lze vypožorovat určitý smysl a že je možné vidět i jejich význam. Tím, že historik začne v historických událostech hledat a nacházet určitý smysl, který vede k ponaučení, opouští autor popisování událostí a začíná je vyprávět.⁹

---

⁴ Klíčovými výrazy pro diskurz historie jsou „(historická) událost“, „(historický nebo popisovaný) jev“ a „(historický) fakt“; tyto výrazy jsou v rámci této práce užívány jako synonyma. Stejně jako u diskurzu fikce, jsou zde užívána jako synonyma slova „literární“, „beletristický“ a „fikční“ (respektive „krásná literatura“, „beletrie“ a „fikce“).

⁵ CERTEAU, Michel de. *Psaní dějin*, s. 52.

⁶ *Ibid.*, s. 53.

⁷ *Ibid.*

⁸ Doložitelnými fakty jsou v tomto textu taková fakta, o jejichž existenci lze nalézt přesvědčivé důkazy.

⁹ Uvedenou metodu pro historický diskurz uvádí např. i Hayden White, který rozlišuje tři úrovně diskurzu – „mimesis“ (úroveň popisu dat nalezených na poli zkoumání), „digesis“ (úroveň argumentu nebo vyprávění) a „diataxis“ (úroveň kombinace předchozích úrovní). In WHITE, Hayden. *Tropologie, diskurz a způsoby lidského vědomí*. In *Tropika diskurzu*, s. 14.

Od historického diskurzu je vyžadováno, aby v něm byla obsažena fakta, jejich vztahy, a aby byl vysvětlen jejich smysl; tedy aby fakta, která jsou čtenáři neznámá, byla interpretována a aby se tato interpretace co nejvíce přibližovala tomu, „co se ve skutečnosti stalo“. Pro to je třeba mít určité modely, do kterých budou události zasazovány. Dalo by se říci, že se „referenční vztah ke skutečnosti přesunul do oblasti ‚tvorby modelů‘ (s cílem objekty učinit myslitelnými)“.¹⁰ Např. pro Haydena Whita má diskurz tropologickou povahu. Podle něho jsou „tropika [...] duší diskurzu, mechanismem, bez kterého diskurz nedokáže vykonávat svou práci nebo dosáhnout svého cíle.“¹¹

Je zřejmé, že „dějiny jsou proces a rozumění dějinám je jedinečnou akcí, v níž navazujeme dialog s událostmi dějin“¹². Diskurz historie pak určuje, jak tento dialog, jehož výsledkem je porozumění dějinným událostem, bude zaznamenán. Události dějin jsou ukotveny v pramenech, které vymezují badatelské pole historie.¹³ Popisovaná fakta jsou ovšem interpretována pomocí strategií, které jsou doménou diskurzu fikce. Na jedné straně je na historický diskurz kladen požadavek reference k „pravdivým“ událostem, na straně druhé je od historie vyžadováno, aby vykládala události srozumitelně pro člověka, který s danými jevy není dosud obeznámen, což je možné díky použití prvků, které jsou charakteristické pro fikční diskurz.

Fikci lze definovat mnoha různými způsoby, „jediným společným jmenovatelem [charakteristik tohoto pojmu] je podle všeho to, že označuje ‚něco vymyšleného‘“.¹⁴ Fikční diskurz tak vytváří imaginární díla, která nejsou vázána požadavkem reference k jevům ve „skutečném“, „reálném“ světě.¹⁵ „Fikce závisí na dvou navzájem úzce spojených charakteristických vlastnostech: (1) její reference ke světu mimo text nemusí být přesná; a (2) nereferuje výlučně ke skutečnému světu mimo text.“¹⁶ Není

---

¹⁰ CERTEAU, Michel de. *Psaní dějin*, s. 54.

¹¹ WHITE, Hayden. Tropologie, diskurs a způsoby lidského vědomí. In *Tropika diskurzu*, s. 11.

¹² KUBÍČEK, Tomáš. Rámcování dějin. Poněkud lehkovážné mapování. In BLÁHOVÁ, Kateřina – SLÁDEK, Ondřej (eds.). *O psaní dějin*, s. 67.

¹³ ČORNEJ, Petr. Věčný problém: Jak psát dějiny? In BLÁHOVÁ, Kateřina – SLÁDEK, Ondřej (eds.). *O psaní dějin*, s. 19.

¹⁴ COHNOVÁ, Dorit. *Co dělá fikci fikci*, s. 14.

¹⁵ Skutečný, reálný svět zde označuje to, co Lubomír Doležel nazývá „aktuálním světem“, tedy svět, ve kterém nyní existujeme (nebo do kterého svou existenci zasazujeme, který je pro nás skutečný). Tento svět a skutečnost vůbec je v tomto kontextu chápána tak, jak ji charakterizuje např. *Ottův slovník naučný*, tedy: „Skutečnost jest tolik jako pravda. Jest poukazem na to, co jest. Stojí proti výmyslům a paralogismům rozumu a zdajům zkušenosti. Slovo skutečnost jest výrazem pro seznanou pravdu.“ (In *Ottův slovník naučný*, s. 321.).

¹⁶ COHNOVÁ, Dorit. *Co dělá fikci fikci*, s. 29.

překvapivé, že slovo fikce se užívá jako synonymum ke slově nepravda, abstrakce, literatura, narativ.¹⁷

Termín fikce se mimo jiné užívá pro označení narativního diskurzu.¹⁸ V tomto smyslu je termín fikce užíván pro veškeré vyprávění a nezáleží na tom, zda toto vyprávění referuje ke skutečnosti či nikoliv. Dalo by se říci, že fikce je označením pro něco vymyšleného. Diskurz fikce je pak charakteristický užitím narativních prostředků a vychází z principu nápodoby. Fikce propojuje popis imaginárních událostí, s prostředky, které pro popis těchto událostí užívá, přičemž tyto prostředky jsou literární. Již v tomto úvodním vymezení diskurzů fikce a historie je naznačeno, že oba diskurzy mají odlišné předměty zájmu (historie vypovídá o historických událostech, fikce o fiktivních), ale prostředky, které pro své vyprávění užívají, jsou podobné povahy. Tento fakt nezůstal dlouho bez povšimnutí a badatelé se zaměřili na to, do jaké míry se oba diskurzy (zejména v tomto aspektu) prolínají. V následující podkapitole bude pojednáno o proměnách pohledu na prolínání diskurzů fikce a historie a budou ukázány tři specifické koncepty, které se daným tématem zabývají.¹⁹

II. Prolínání diskurzů fikce a historie v rozličných obměnách

„Od doby, kdy Jean-François Lyotard vyhlásil [ve své knize *Postmoderní situace*] dějinné koncepce za ‚velké vyprávění‘, se datují pochybnosti o tom, co je smyslem historiografvy práce.“²⁰ Do popředí se dostaly úvahy o tom, jak objektivně vypovídat o minulosti, a zda je to vůbec možné, když pro popis historických událostí dějepisci používají jazyk (který může být subjektivní). Bylo by možné tvrdit, že s příchodem postmoderny²¹, která „rozbořila“ velké příběhy o velkých činech více či méně významných mužů a žen, se problematizuje psaní o historii. Začalo se uvažovat o

---

¹⁷ COHNOVÁ, Dorit. *Co dělá fikci fikci*, s. 25.

¹⁸ *Ibid.*, s. 22.

¹⁹ Autoři těchto tří koncepcí pochází z Francie a vztahují se určitým způsobem k Haydenu Whitovi, badateli z amerického prostředí a k Lubomíru Doleželovi, který pochází z České republiky. Koncepce uvedených dvou autorů jsou v této kapitole zmiňovány pouze okrajově, protože na ně budou zaměřeny samostatné kapitoly.

²⁰ HAMAN, Aleš. Interakce nebo kontradikce? Poznámky k narativitě v beletrii a v historiografii. In BLÁHOVÁ, Kateřina – SLÁDEK, Ondřej (eds.). *O psaní dějin*, s. 71.

²¹ Definice postmoderny je problematická – dalo by se říci, že každý autor pojímá postmodernu rozdílně, v tomto kontextu je postmoderna brána tak, jak ji definoval zmiňovaný Jean François Lyotard ve své knize *Postmoderní situace*.

tom, jaké techniky autoři historických děl používají při koncipování svých textů, jakou povahu mají události, které popisují, a jak se dějepisectví odlišuje od psaní fikce.

K diskuzím o naznačených otázkách vedl pravděpodobně i takzvaný „obrat k jazyku“ či „lingvistický obrat“, „jenž uzavřel člověka ve světě jeho řeči a učinil ho nástrojem jazykových kódů.“²² S tímto pojmem je v souvislosti s historiografií jmenován Hayden White, který „hovoří o básnických tropech, které lze najít v základech historikových konceptů“,²³ a poukazuje na to, že historické texty mohou být literárními artefakty (o jeho pohledu na fikci a historii bude pojednávat jedna z následujících kapitol).

White ovšem není jediným, kdo vidí ve způsobu konstruování historického a fikčního textu podobnosti. Příkladem pro Whita byl již Roland Barthes a jeho stať z roku 1967, která nese název *Diskurz historie*. Byl to právě Barthes, kdo „navrhl podívat se na historické psaní jako typ narativního diskurzu a z toho pohledu přezkoumat jeho vztah k narativu fikčnímu.“²⁴ White poté jeho „návrh“ rozpracoval ve svém pohledu na prolínání diskurzů fikce a historie (dalo by se spolu s Lubomírem Doleželem říci, že „Hayden White kráčí v Barthesových stopách“)²⁵. Proto bude v následujícím textu stručně popsán Barthesův pohled na fikci a historii. Barthes se danému tématu věnuje komplexně pouze ve zmiňovaném *Diskurzu historie*, proto bude představení jeho náhledu na danou problematiku vycházet z tohoto eseje.

V úvodu samotného textu si Barthes položil otázku, zda je „vyprávění o minulých událostech [...] nějakým svým specifickým rysem, nějakou nezpochybnitelnou pertinencí skutečně odlišná od narace imaginární, jak ji můžeme nalézt v eposu, románu, dramatu?“²⁶ Jinými slovy se táže, zda jsou fikční a historické texty odlišné nebo zda se prolínají v tom smyslu, že užívají k popisu událostí stejných technik. V závěru eseje Barthes dojde k tomu, že není nic takového jako určitý „specifický rys“ či „nezpochybnitelná pertinence“, která by odlišovala fikční a

---

²² HAMAN, Aleš. Interakce nebo kontradikce? Poznámky k narativitě v beletrii a v historiografii. In BLÁHOVÁ, Kateřina – SLÁDEK, Ondřej (eds.). *O psaní dějin*, s. 71.

²³ Ibid.

²⁴ Ibid., s. 24.

²⁵ Ibid., s. 29.

²⁶ BARTHES, Roland. *Diskurz historie*. In *Česká literatura*, s. 815.

historický diskurz. „Barthes opakovaně zdůrazňuje, že ty rysy narativního diskurzu, které rozebírá, jsou sdíleny historickými a fikčními narativy.“²⁷

Barthes své úvahy shrnuje do tří částí – „vypovídání“, „výpověď“ a „signifikace“. Na první úrovni se autor zabývá pojmem „shifter“²⁸, což je vlastně znak, díky kterému dochází k posunu mezi výpovědí a vypovídáním. Shiftery tedy určují posun mezi rovinou, v níž autor sbírá materiály, a mezi úrovní, v níž je přepisuje do svého textu. Těchto „shifterů“ je mnoho a jejich vlastnosti se liší v závislosti na užití v daném diskurzu. Historický diskurz má podle Bartha zejména dva typy shifterů – tzv. shifter *naslouchání* a *uspořádání*. Tyto dva shiftery jsou „příznaky diskurzivní subjektivity, stopy autorova zasahování do vyprávění; narušují princip ‚objektivity‘, kterého si historikové tolik cení.“²⁹ Barthes na tomto příkladu ukazuje, že ačkoliv se může zdát, že strategie, které používají historikové pro vypovídání o určitém textu, se zdají být objektivní a přínosné, je tomu přesně naopak (přínejmenším podle něj).

„[Shifter naslouchání] označuje jakoukoli zmínku o pramenech, svědectvích, jakýkoliv odkaz k historikovu naslouchání, jímž historik zachycuje určité jinde svého diskurzu a vyslovuje je.“³⁰ Tento shifter spočívá v tom, že historik při vypovídání o historických událostech explicitně v textu odkazuje na to, kde danou informaci našel. V jeho díle se pak objevují fráze typu „jak jsem slyšel“, „je známo“, atp., které odkazují na zdroj jeho informací. Tento druh shifterů „vyjadřuje spojitost historika s jeho zdroji nebo s jeho osobní zkušeností.“³¹ Je zřejmé, že tento shifter není výhradně doménou historiků, je často užíván i v běžné konverzaci a dokonce i v beletrii. Proto je možné s Barthesem souhlasit v tom, že „shifter naslouchání není pertinentním rysem historického diskurzu“.³² Už v tomto momentu je zřejmé, že historické a fikční diskurzy jsou si blízké, zde konkrétně v užívání stejného shifteru.

Shifter uspořádání pak „pokrývá všechny znaky, jimiž [...] [autor] uspořádává vlastní diskurz, za pochodu jej obnovuje a pozměňuje, jedním slovem rozmisťuje v něm

---

²⁷ DOLEŽEL, Lubomír. *Fikce a historie v období postmoderny*, s. 26.

²⁸ „Shiftery“ jsou „formální výrazy ‚pohyblivé‘ deixe (v nejširším slova smyslu), byly ‚objeveny‘ Jaspersem a pojmenovány Jakobsonem.“ In Ibid., s. 25. Barthes se pak při užití shifterů pohyboval ve stopách Jakobsonových. In BARTHES, Roland. *Diskurz historie*. In *Česká literatura*, s. 816.

²⁹ DOLEŽEL, Lubomír. *Fikce a historie v období postmoderny*, s. 25.

³⁰ BARTHES, Roland. *Diskurz historie*. In *Česká literatura*, s. 816.

³¹ DOLEŽEL, Lubomír. *Fikce a historie v období postmoderny*, s. 25.

³² BARTHES, Roland. *Diskurz historie*. In *Česká literatura*, s. 816.

explicitní záchytné body“.³³ Autor při koncipování svého textu provází čtenáře předkládanými událostmi a explicitně mu naznačuje, jakými jevy se bude zabývat dále, o jakých událostech se už zmiňovat nebude, či že již o daném tématu byla řeč.

Tento shifter nastoluje problém, který se týká tření „času vypovídání“ a „času vypovídání“³⁴, z čehož mohou vznikat „významná diskurzivní fakta“, ze kterých Barthes uvádí tři.³⁵ V prvním diskurzivním faktu zaměřuje Barthes pozornost k „fenoménům způsobujícím zrychlení historie“,³⁶ což odkazuje k tomu, že historické knihy neoperují se stejně dlouhým časovým úsekem na stejném počtu stránek. Určitý počet stránek knihy může pokrývat několik staletí, zatímco stejný počet stran téže knihy vypovídá o období desítek let. To vše závisí na tom, jak se obsah blíží období, ve kterém historik žije – „čím více se blížíme k době, kdy historik žije, tím více tlak vypovídání zesiluje a dějiny se zpomalují“.³⁷

„Druhý fakt [...] připomíná, že ačkoli je diskurz [...] lineární, konfrontujeme-li jej s historickým časem, má za úkol, jak se zdá, tento čas prohlubovat“, diskurz tak ztrácí svou linearitu a stává se „klikatou či zubatou historií“.³⁸ Jde o to, že když se autor při výkladu historické události zastaví u každé postavy, kterou zmiňuje, aby představil její rodokmen, a pak se vrací na výchozí bod textu, aby postoupil dál, dopouští se míšení časů vyprávění a historie. Vypovídání se přerušuje výčtem historie každé postavy a vytrácí se původní linearita textu.

Poslední diskurzivní fakt, kterým se Barthes zabývá, se týká různého zahájení historického diskurzu. Diskurz historie zná podle Bartha dvě formy zahájení – „performativní otevření“ a „předmluvu“. Performativní otevření je „okázalým zakládajícím aktem“,³⁹ ve kterém autor textu využívá poetického modelu pro začátek vyprávění. Předmluva je pak „akt charakterizovaný vypovídáním, jež je buď prospektivní, když ohlašuje diskurz, který teprve přijde, nebo retrospektivní, když tento diskurz posuzuje“.⁴⁰

---

³³ BARTHES, Roland. Diskurz historie. In *Česká literatura*, s. 816.

³⁴ „Časem vypovídání“ je rozuměno období, ve kterém historik žije; „čas vypovídání“ je doba, kterou historik popisuje.

³⁵ BARTHES, Roland. Diskurz historie. In *Česká literatura*, s. 817.

³⁶ Ibid.

³⁷ Ibid.

³⁸ Ibid.

³⁹ Ibid., s. 818.

⁴⁰ Ibid.

Běžně se traduje, že tyto tři druhy faktů umožňují historikovi vyjádřit svou subjektivitu tím, že vstoupí do historické výpovědi a komentuje ji. Nicméně podle Bartha není cílem tohoto vstupu vyjádření subjektivity autora, ale spíše jde o „komplikování“ kronikářského času historie tím, že bude konfrontován s časem samotného diskurzu.⁴¹ Podle Bartha by tedy měl historický diskurz obsahovat výlučně historické výpovědi bez autorových vysvětlení.

Uvedené dva druhy shifterů se vztahují na samotný proces vypovídání, nicméně existují i jiné druhy shifterů, které se zaměřují na adresáta a mluvčího (na „protagonisty výpovědi“).⁴² Znak čtenáře literární diskurz obsahuje jen velmi zřídka, což je podle Bartha „značně záhadným faktem“.⁴³ Tím je míněna skutečnost, že se v historickém textu nachází odkazy na čtenáře pouze v omezeném množství – v dílech se běžně nenachází oslovení typu „můj milý čtenáři“ (pokud se ovšem takovéto adresování v textu vyskytuje, pak se jedná o dialog mezi autorem a čtenářem, kdy první jmenovaný udílí druhému „lekcí z historie“).

Znaky mluvčího jsou „mnohem četnější“, protože jimi autor vyplňuje diskurz predikáty, které ho mají čtenáři vykreslit jako konkrétní osobu.⁴⁴ Specifickou formou tohoto vyplňování jsou takové případy, kdy má „mluvčí v úmyslu ‚vytratit se‘ ze svého diskurzu“, autor tak chce dosáhnout iluze, že se „dějiny vypráví docela samy“.⁴⁵ Důsledkem tohoto potlačení explicitní interpretace předkládaných faktů ze strany autora je zdání objektivitu textu, protože čtenář tohoto textu nabyde dojmu, že historická fakta nejsou vysvětlována třetí osobou (autorem historického textu). Nicméně „tato iluze není charakteristická jen pro historický diskurz: kolik spisovatelů [...] si představuje, že jsou ‚objektivní‘, protože v diskurzu potlačují znaky zájmena ‚já!‘“⁴⁶ Barthes zde poukazuje na to, že ačkoliv historická fakta mají svou objektivní hodnotu v tom smyslu, že lze jejich existenci ukotvit v čase a prostoru, při jejich zaznamenávání do psaného textu jsou interpretována autorem díla a část své objektivitu ztrácí. Autoři se ve snaze o co největší nezaujatost snaží vytratit z textu tím, že explicitně neodkazují ke svým interpretacím určité události, naproti tomu užívají pasiv, er-formy a jiných prostředků, které pomáhají odstranit subjekt autora z textu. Tyto prvky ale užívá i krásná literatura,

---

⁴¹ BARTHES, Roland. Diskurz historie. In *Česká literatura*, s. 818.

⁴² Ibid.

⁴³ Ibid.

⁴⁴ Ibid., s. 819.

⁴⁵ Ibid.

⁴⁶ Ibid.

ve které se autoři také skrývají za postavy příběhu či za vypravěče. V tomto případě lze souhlasit s komentářem Lubomíra Doležela k Barthesovi, ve kterém shrnuje, že „neosobní autoritativní Er-forma“, kterou užívají historikové, aby oddělili svůj subjekt od textu, což „standardní historie sdílí s realistickým románem“.⁴⁷

Barthes zde opět nenalezl žádný zvláštní rys historického vyprávění, který by jej odlišoval od fikčního diskurzu. A je utvrzen v tom, že na úrovni vypovídání nelze najít „specifický rys“ historického diskurzu, proto se zaměřuje na výpověď. Historickou výpověď lze podle Barthesa „podrobit určitému rozčlenění“, jehož výsledkem je vytvoření klasifikovatelných jednotek, „signifikátů“, které představují to, co čem historie hovoří, ale nejsou čistými referenty ani čistými diskurzy.⁴⁸ Barthes se v textu nechce pouštět do „předčasného“ zkoumání těchto jednotek, proto se omezí na několik předběžných poznámek.

Barthes nachází jistou paralelu mezi výpovědí historickou a výpovědí větnou, konkrétně v tom, že obě zahrnují jak určitá jsoucna, tak jejich predikáty.⁴⁹ A jak jsoucna, tak predikáty mohou tvořit soubory, které jsou poměrně uzavřené, musí podléhat určitým pravidlům substituce a transformace a musí je být možné strukturovat. Strukturu jednotek u nich proto nelze posuzovat ze strany slovní zásoby, ale spíše co se týče autorovy osobní tematiky, tedy jistých opakujících se námětů, čili „tematických objektů“.⁵⁰

Tyto tematické jednotky lze často nalézt v jediném slově. Slovo je samo malou strukturou a díky tomu zároveň posiluje strukturaci celého souboru. Toto slovo slouží autorovi jako pojmenování historického objektu, a toto pojmenování posiluje strukturu diskurzu tím, že umožňuje jeho jasné vyjádření. Takto pevně strukturovanou historii pak Barthes označuje jako historii „substantivní“.⁵¹

Historické procesy samy problematizují svůj vlastní status. Barthes vnímá status historického diskurzu jako „asertivní, negativní, interogativní“⁵². Historie vypráví příběh o tom, co bylo, „nikoli o tom, co nebylo nebo co bylo pochybné“, z toho autor usuzuje, že „historický diskurz nezná negaci“, a proto by se dal považovat za

---

⁴⁷ DOLEŽEL, Lubomír. *Fikce a historie v období postmoderny*, s. 25.

⁴⁸ BARTHES, Roland. Diskurz historie. In *Česká literatura*, s. 820.

⁴⁹ Ibid.

⁵⁰ Ibid., s. 821.

⁵¹ Ibid.

⁵² Ibid., s. 822.

„schizofrenický“.⁵³ V diskurzu dochází k výrazné cenzuře vypovídání a neexistuje nikdo, kdo by převzal zodpovědnost za výpověď. Barthes v tomto vidí podobnost s fikčním diskurzem, proto se zabývá detailnějším pohledem na třídy jednotek obsahu, na jejichž příkladě usuzuje na podobnosti historického a fikčního vyprávění.

První třída zahrnuje ty části diskurzu, které pomocí „metaforického procesu“ odkazují k signifikátu, který je reprezentován několika viditelnými signifikanty, tyto části jsou nazývány indicie.⁵⁴ Pokud bude historik vykládat různé detaily určitého historického období jako ukazatele určitého trendu v daném období, pak vlastně pomocí metaforického procesu vysvětluje dějinné souvislosti. „Tato třída je tedy třídou indicí či přesněji znaků (je velmi bohatě zastoupena v klasickém románu).“⁵⁵

Druhá třída obsahuje ty části diskurzu, které jsou „vyvozovací“, „entymematické“.⁵⁶ Entymémy nejsou pro historický diskurz běžné, ale vnášejí do něj jistou „nesymbolickou srozumitelnost“⁵⁷. Pomocí entymém tak historik vysvětluje různé události, vykládá je a odůvodňuje. „Entymémy nejsou charakteristickým rysem historického diskurzu; často se vyskytují v románu.“⁵⁸

Třetí třída v sobě zahrnuje „funkci“ vyprávění čili události, které mohou zcela změnit směr příběhu.⁵⁹ V historickém diskurzu se jedná o různé odbočky se zajímavou informací či poukaz na podobný historický fakt. Vyprávěná událost tak může získat jinou perspektivu, jiný význam.

Dle těchto tříd pak lze rozlišit, ke které formě se historický diskurz u kterého autora blíží více.⁶⁰ K metaforické formě se blíží autoři, v jejichž díle převažují indicie. Jejich díla se podobají lyrice a symbolismu. K metonymické se naopak přibližují historici, kteří ve svém díle upřednostňují zejména funkční jednotky. Jejich díla se blíží eposu. Mimo tyto dvě formy rozlišuje Barthes ještě historii reflektivní či též historii strategickou, která se soustředí zejména na úsudky.

---

⁵³ BARTHES, Roland. Diskurz historie. In *Česká literatura*, s. 822.

⁵⁴ Ibid.

⁵⁵ Ibid.

⁵⁶ Ibid.

⁵⁷ Ibid., s. 823.

⁵⁸ Ibid., s. 822.

⁵⁹ Ibid., s. 823.

⁶⁰ „Rozdělení“ historiků podle „funkce vyprávění“ In Ibid.

Barthes ani na úrovni výpovědi nenalezl žádný specifický rys historického diskurzu, spíše naopak objevil vlastnosti, které odhalují blízkost diskurzů fikce a historie. Z předchozího výkladu Barthesova pohledu na fikci a historii je zřejmé, že pokud historik začne formulovat svou knihu o určité historické události, pak se nevyhne užití technik, které patří do oblasti krásné literatury. Barthes se v poslední části zaměřuje na signifikáty, které jsou výčtem faktů bez jakékoliv strukturace.

„Nemá-li historie nic značit, je třeba, aby se diskurz omezil na čistou nestrukturovanou řadu záznamů“ (což je případ chronologií a análů).⁶¹ Nicméně v již zavedeném historickém diskurzu musí zákonitě být fakta buď indiciemi nebo má jejich vztah mít indiciální hodnotu. Z uvedeného vyplývá, že knihu nelze vystavit pouze na základě signifikátů, protože již samotný diskurz určuje, že jednotlivé historické jevy budou vysvětlovány.

Barthes rozlišuje dvě úrovně, které podle něj mohou zaujímat signifikáty historického diskurzu. První úroveň je „imanentní vypovídánímu tématu“ a zahrnuje všechny významy, které do svých děl vědomě vkládá historik.⁶² Jedná se o různá ponaučení, která historik vyvozuje z předkládaných faktů. Jejich rozvíjením se dostane na druhou úroveň, tedy na úroveň signifikátu, který historický diskurz přesahuje.

V historickém diskurzu má proces signifikace jediný účel, a to „vytvoření“ smyslu dějin. Historik pracuje se signifikanty, spíše než s fakty, a snaží se je uspořádat tak, aby mu pomohly dospět k pozitivnímu smyslu a aby se tak vyhnul jen pouhému výčtu. „Historik je ten, kdo neshromažďuje ani tak fakta, jako spíše signifikanty, které líčí, tj, uspořádává je za účelem ustavení určitého pozitivního smyslu a vyplnění prázdnoty čisté souslednosti.“⁶³

Historický diskurz je podle Barthesa výtvořem ideologickým či přesněji řečeno výtvořem imaginárním.⁶⁴ Fakt může být definován jen tautologicky, protože zaznamenané je jen to, co je zaznamenatelné, a zaznamenatelné je jen to, co je hodno zaznamenání.⁶⁵ Určitá událost může mít pouze jazykovou existenci jako člen určitého diskurzu, přesto je s ním zacházeno jako s jakousi kopií skutečnosti. V jeho rámci je pak

---

⁶¹ BARTHES, Roland. Diskurz historie. In *Česká literatura*, s. 823.

⁶² Ibid., s. 824.

⁶³ Ibid.

⁶⁴ Ibid.

⁶⁵ Ibid.

s referentem (tj. – konkrétním předmětem mimojazykové skutečnosti v textu) zacházeno jakoby stál mimo diskurz, ale zároveň ho nebylo možné mimo diskurz dosáhnout.⁶⁶ Předpokládá se, že mimo diskurz existují jakási fakta, která odpovídají skutečnosti a jsou objektivní, tato fakta jsou pak zaznamenávána a popisována historiky. Barthes ovšem poukazuje na to, že i tato fakta jsou v jistém smyslu diskurzem – jsou obsažena v písemných záznamech z určitého období, které historik uchopuje a převypravuje je ve svém diskurzu. Z tohoto by bylo možné vyvodit, že podle Barthesa nelze objektivně uchopit historické události, protože (pokud historik nevypráví o době, ve které žije) doklady o těchto událostech jsou obsaženy v kronikách, denících, dopisech a jiných formách diskurzu, které je nutné podrobit interpretaci, aby mohl vzniknout historický spis vypovídající o těchto událostech.

V rámci historického diskurzu probíhají podle Barthesa dvě operace, v první je referent oddělen od diskurzu, ve druhé fázi je pak signifikát připojen k referentu, a tudíž se zdá, že se diskurz dokázal vyvarovat signifikátu, který je považován za hlavní složku imaginárních struktur. Sémantické schéma je pak redukováno na referent a signifikant. Tuto situaci Barthes označuje jako „efekt skutečnosti“, protože skutečnost, se kterou se snaží tzv. objektivní historie pracovat, je jen nevyjádřený signifikát.⁶⁷ Historický diskurz nenásleduje skutečnost, jen ji popisuje. Ale takzvaná skutečnost je jen vytvořeným smyslem, který je možné opět zrušit. Historie se ve snaze odmítnout signifikát jako skutečnost rozhodla zabývat jen čirými fakty a ty předkládat pomocí narace. Tím ovšem vznikl výrazný paradox, kdy se narace, čistě fiktivní struktura, stala zároveň důkazem skutečnosti.⁶⁸

Historie se při snaze o objektivitu podle analyzovaného autora pokoušela o oproštění se od pojmu skutečnosti a zabývala se pouze signifikáty, pokud by pak historikové pracovali s těmito signifikáty, bylo by možné vytvořit historický diskurz, který by byl odlišný od fikčního, nicméně tím, že onen signifikát jako imaginární složku vyprávění, připojila historie k referentu ve „skutečném“ světě, se dostala do pomyslného bludného kruhu. V tomto kruhu historie odmítla signifikát, přisoudila mu referent a vysvětlila ho pomocí narace, a ta je považována za fiktivní strukturu. Dalo by

---

⁶⁶ BARTHES, Roland. Diskurz historie. In *Česká literatura*, s. 825.

⁶⁷ Ibid.

⁶⁸ Dochází k tomu, co bylo zmiňováno výše, totiž k tomu, že historikové pojednávají o událostech, jako by je prožili, ve skutečnosti ale interpretují fakta, která našli v různých fragmentech minulosti. In Ibid., s. 827.

se říci, že historie sama propojila svůj a fikční diskurz. Barthes našel prolínání diskurzů fikce a historie i v této třetí úrovni a neobjevil žádný specifický rys, kterým by bylo možné odlišit oba diskurzy.

„Barthesova analýza historického diskurzu je cenná proto, že evidentně ukázala to, co si většina historiků neuvědomovala: každé historické dílo je diskurz – je text.“⁶⁹ Jak už bylo řečeno, Hayden White (nejen) z tohoto poznatku vycházel a jeho poznámky o podobnosti historie a literatury vedly k rozsáhlé diskuzi,⁷⁰ a to proto, že tímto zdůrazněním literárního charakteru historie zpochybnil vědecký charakter historie. White samozřejmě není jediným autorem, který se zabývá prolínáním diskurzů fikce a historie. Kromě Whita upozornil na to, že se historie podobně jako literatura vysvětluje vyprávěním i Paul Veyne.⁷¹ Tento badatel ovšem předkládá poněkud odlišný pohled na prolínání diskurzů než White. Proto bude v následující části věnován prostor jeho konceptu, protože ale není cílem této práce pojednat o veškerých konceptech, které se vyjadřují k tomuto tématu, bude se část věnovaná Veynovi zaměřovat na to, v jakých aspektech se jeho uvažování o daných diskurzech odlišuje od Whitova a Doleželova pojetí, jejichž díla jsou naopak předmětem zájmu této práce.

„Historik Paul Veyne rozvinul tezi, revoluční a silně strukturalistickou v kontextu své doby, že by historiografie neměla být považována za vědu.“⁷² Veyne se ve svém díle *Jak se píšou dějiny* předkládá doklady o tom, že se historie nemůže stavět na úroveň věd jako je přírodověda, fyzika či matematika. Dokonce zamítá vědu jako cíl historie, protože cílem historie je porozumění zápletkám a událostem, které jsou těmito zápletkami konstruované a vědecké teorie jsou příliš abstraktní na to, aby vysvětlily historii.⁷³ Na historii by se podle něj mělo hledět jako na vyprávění skutečných událostí, které reprodukuje specifický aspekt minulosti, který je neopakovatelný.⁷⁴ Historikové ve svých dílech vypovídají o událostech, které se již staly a byly něčím výjimečné, neopakovatelné. Toho dosáhnou pouze studiem konkrétních faktů každodenního života,

---

⁶⁹ DOLEŽEL, Lubomír. *Fikce a historie v období postmoderny*, s. 26.

⁷⁰ BLÁHOVÁ, Kateřina – SLÁDEK, Ondřej (eds.). *O psaní dějin*, s. 8.

⁷¹ SLÁDEK, Ondřej. O historiografii a fikci: událost vyprávění a alternativní historie. In BLÁHOVÁ, Kateřina – SLÁDEK, Ondřej (eds.). *O psaní dějin*, s. 137.

⁷² WEYMANS, Wim. Michel de Certeau and the Limits of Historical Representation. In *History and Theory*, s. 163.

⁷³ KELLNER, Hans. Narrativity in History: Post-Structuralism and Since. In *History and Theory*, s. 15.

⁷⁴ WEYMANS, Wim. Michel de Certeau and the Limits of Historical Representation. In *History and Theory*, s. 163.

čímž se odlišují od vědců, kteří hledají abstraktní modely nebo obecná pravidla, která se skrývají za fakty – z čehož by bylo možné spolu s Wimem Weymansem vyvodit, že Veyne odmítá vědecké aspirace historiografie.⁷⁵

V tomto pohledu na historii, tedy v tom, že se nemůže stát stejně exaktní vědou jako je třeba matematika nebo fyzika, se Veyne s Whitem shoduje. I White totiž tvrdí, že se historie nemůže rovnat přírodním vědám, ale udává k tomu jiný důvod než Veyne, a sice ten, že při vypovídání o historických událostech užívá prostředků krásné literatury, konkrétně tropů. Doležel by pak s Veynem nesouhlasil, protože on historii a přírodní vědy spatřuje na stejné úrovni.

Veyne tvrdí, že „historie není věda a nedá se příliš očekávat, že se vědou stane; historie nevysvětluje ani nemá metodu.“⁷⁶ Co se týče metodologie historického psaní, podle něho „metoda historie neexistuje, protože historie žádnou metodu nevyžaduje, od chvíle, kdy vypráví o pravdivých věcech, je uspokojena“⁷⁷. Pokud historie vypovídá pravdivý příběh, pak se tento příběh vytváří sám o sobě na základě faktů, historie tak nepotřebuje žádnou abstraktní metodu, která by determinovala psaní historie. V tomto by se dala spatřovat odlišnost od Whitovy koncepce, který ukazuje, že historické dílo je konstruováno (prefigurováno, podle Whitovy terminologie) na základě tropologických zákonitostí. White sice říká, že svou teorii tropů nevidí jako metodu pro psaní historického díla, ovšem už to, že v dílech ostatních historiků spatřuje to, v jakém modu prefigurovali svůj text, by se dalo považovat za odlišnost od Veynovy koncepce.

Historik podle Veyna píše pravdivý příběh, který má větší váhu než schéma, která užívají vědci ve svém pokusu o vytvoření obecných vzorů.⁷⁸ Jinými slovy – historie nemá žádné obecné pravidlo pro to, jak psát. Dalo by se říci, že Veyne preferuje „každodenní“ narativ před vědeckými konstrukcemi, pro reprezentaci minulosti.⁷⁹ Podle Veyna je nutné detailně zkoumat historická fakta a ty pak nechat hovořit v textu. Neexistuje nic jako autorita autora, který vykládá a popisuje to, co se odehrálo

---

⁷⁵ WEYMANS, Wim. Michel de Certeau and the Limits of Historical Representation. In *History and Theory*, s. 164.

⁷⁶ VEYNE, Paul. *Jak se píšou dějiny*, s. 8.

⁷⁷ *Ibid.*, s. 21.

⁷⁸ WEYMANS, Wim. Michel de Certeau and the Limits of Historical Representation. In *History and Theory*, s. 164.

⁷⁹ *Ibid.*

v minulosti. Veyne spoléhá na to, že události mezi sebou mají určité vztahy, ze kterých historik vybírá jeden a ten pak převypravuje.⁸⁰

Toto lze chápat jako druh prefigurace (se kterou přišel Hayden White), která se nachází na úrovni vztahů mezi jednotlivými fakty. Nicméně u Whita je podoba výsledného textu determinována různými faktory, pro Veyna existuje pouze jediný modus vysvětlení příběhu, a to takový, že předkládá události tak, „jak se skutečně odehrály“. Navíc White ve své teorii bere v potaz ideologické zázemí autora, pro Veyna nepřispívají makro-úrovně (kterými jsou společnost, mentalita, atp.) k historickému chápání a při interpretaci událostí se jimi nezabývá. „Historie přestala být vztahem k hodnotám, aby se stala přirozenou historií lidí, dílem čiré zvědavosti, v tom se historie podobá románu, neboť román je stejně tak minulostí, vztahuje se k hodnotám a ve skutečnosti je vyprávěním pro vyprávění.“⁸¹

Podle Veyna je historie vyprávěním o minulých věcech, historik je ale „svázán“ událostmi, které popisuje, ony mu určují, jak bude jeho text vypadat. Historie si „může dovolit být nudná, aniž by tím ztratila svou hodnotu“⁸² V tomto Veyne vidí odlišnost historie a románu – historie může být nudná, hlavně, když podá „pravdivé“ informace, ale román musí splňovat nároky přitažlivosti.⁸³

Co se týče popisovaných událostí, ty jsou podle Veyna spjaty s lidskou činností a s lidským vědomím. „Událost neexistuje sama o sobě, nýbrž ve vztahu k nějaké koncepci věčného člověka.“⁸⁴ Historická fakta nejsou transcendentními entitami, které se snaží historik nalézt skrze studování různých knih (pokud studuje nějakou konkrétní událost, pak se nesnaží pojmout veškeré vědomosti ohledně daného jevu a pak si o něm nevytváří abstraktní obrázek události „jako takové“). „Událost se zásadně liší od uniformního základu; je to diference, věc, kterou a priori nemůžeme poznat: historie je dcera paměti.“⁸⁵ Toto pojetí je diametrálně odlišné od Doleželovy teorie historického díla, která vychází z jeho možných světů, které jsou abstraktní a neuchopitelné. Dalo by se říci, že jsou výtvořem člověka, ale po jejich vytvoření do nich člověk už nezasahuje

---

⁸⁰ WEYMANS, Wim. Michel de Certeau and the Limits of Historical Representation. In *History and Theory*, s. 164.

⁸¹ VEYNE, Paul. *Jak se píšou dějiny*, s. 78.

⁸² Ibid., s. 20.

⁸³ Ibid.

⁸⁴ Ibid., s. 14.

⁸⁵ Ibid.

(pokud není třeba doplnit mezeru nebo upřesnit data, aby bylo dosaženo objektivit historického světa).

Veyne dále říká, že „to, co historikové nazývají událostí, není v žádném případě zachyceno přímo a v úplnosti, nýbrž vždy jen neúplně a nepřímě, prostřednictvím dokumentů či svědectví.“⁸⁶ Stejně jako White vidí nutnost studování historie a sbírání faktů v různých archivech a písemných pozůstalostech. Podle Veyna pak historikové poznávají předmět svého zájmu prostřednictvím dokumentů, po zevrubném studiu pak nastudovaná fakta „nechají promlouvat“ v historické publikaci. „Historie je vyprávění událostí“ a protože „je již vždy vyprávěním, neoživuje tyto události o nic víc než román.“⁸⁷ Stejně jako román i historie „třídí, zjednodušuje, organizuje, zkracuje jedno století na stránku.“⁸⁸

Podle Paula Veyna se historie a fikce prolínají v tom aspektu, že historie vypráví fakta vypovídající o minulosti. Potud by se mohlo jednat o podobný pohled na oba diskurzy, jaký poskytuje Hayden White. Při zaměření pozornosti na to, jak oba autoři zdůvodňují prolínání obou diskurzů, objeví se odlišnosti obou konceptů. White totiž nachází za konstrukcí historického díla určitou metodologii, která spočívá v narativu, respektive v tropologii. Pro Doležela je pak určující pro historický diskurz to, jak je zformován možný svět historie, zda odpovídá parametrům a zda „pravdivě“ koresponduje se skutečnostími v aktuálním světě. Tyto světy jsou do jisté míry transcendentní a určují to, jak vypadá historický diskurz. Veyne za vyprávěním nevidí žádnou abstraktní konstrukci, pomocí které by historik konstituoval svůj text. Pro něho jsou fakta a zápletky mezi jednotlivými událostmi dané, jediným úkolem historika je to, aby byl schopen převyprávět jejich příběh, přičemž jazyk by měl reflektovat daný fakt bez toho, aby mu dával význam.⁸⁹

Veyne a White se ovšem shodují v tom, že se historie podobně jako literatura vysvětluje vyprávěním. Na toto Veynovo stanovisko navázal francouzský historik Michel de Certeau svou prací *Psaní dějin*. V této knize autor uvažuje o tom, že „mezi historikovým výzkumem a psaním je možné sledovat určitou disproporci“ – jeho výzkum totiž vychází z „jistého konceptuálního místa, které je orientováno směrem do

---

⁸⁶ VEYNE, Paul. *Jak se píšou dějiny*, s. 12.

⁸⁷ Ibid.

⁸⁸ Ibid.

⁸⁹ WEYMANS, Wim. Michel de Certeau and the Limits of Historical Representation. In *History and Theory*, s. 165.

minulosti“.⁹⁰ Psaní má pak odlišný charakter než historický výzkum, psaní chronologicky uspořádává jednotlivá zkoumaná fakta. Na rozdíl od Veynovy koncepce ale neupravuje popisované entity na základě kauzálních vztahů, které lze objektivně sledovat v dějinách, ale s pomocí konkrétního jazykového kódu.⁹¹ Podle Certeaua je tak Veynův „návrat k faktům“ zbytečný, a „zvedá prapor hnutí, které už dávno zašlo za roh“.⁹²

Michel de Certeau se kriticky vymezuje vůči Paulu Veynovi, ale na koncept Haydena Whita nereaguje, proto bude (vzhledem k rozsahu této práce) ve vztahu k Whitově pohledu na prolínání diskurzů fikce a historie zmíněn jiný z francouzských autorů, a sice Roger Chartier. Tento autor ve své knize *Na okraji útesu* reaguje na „principiální diskuzi“, které se vztahují k historické disciplíně – obrací svou pozornost k výzvám, od „amerického ‚lingvistického obratu‘“, přes návrat k politice a „kritický obraz“ prosazovaný časopisem *Annales* ke zpochybnění statusu historického poznání.⁹³ V kontextu této diplomové práce bude zaměřena pozornost především na Chartierovo vyjádření se k lingvistickému obratu, respektive k Haydenu Whitovi.

Roger Chartier ve své knize poukázal na diskuzi mezi Paulem Veynem a Michelelem de Certeau, která byla zmíněna výše, a zmínil, že do této debaty „mohla přispět znalost díla Haydena Whita“, jehož *Metahistorie* „prošla [...] [ve Francii] bez povšimnutí“⁹⁴ – doslova Chartier říká: „Nikdo ji neznal, nedostalo se jí místa, jež by si zasluhovala, v diskuzi, kterou rozpoutala o dva roky dříve provokativní kniha Paula Veyna *Jak se píšou dějiny* a kterou výrazně poznamenalo [...] publikování eseje Michaela de Certeau ‚Historická operace‘.“⁹⁵ Chartier se v části své knihy zaměřil na Whita a z jeho kritické analýzy vzešly čtyři otázky, které poodkrývají naznačované slabiny Whitovy koncepce.

---

⁹⁰ SLÁDEK, Ondřej. O historiografii a fikci: událost vyprávění a alternativní historie. In BLÁHOVÁ, Kateřina – SLÁDEK, Ondřej (eds.). *O psaní dějin*, s. 137.

⁹¹ Ibid.

⁹² CERTEAU, Michel de. *Psaní dějin*, s. 89.

⁹³ CHARTIER, Roger. *Na okraji útesu*, s. 23 – 24.

⁹⁴ Ibid., s. 100.

⁹⁵ Ibid., s. 99.

V první otázce se Chartier táže, zda „je možné skloubit bez vážného rozporu postsausserovskou lingvistiku a svobodu historika jako literárního tvůrce“⁹⁶. Zde Chartier poukazuje na to, že White v úvodu k *Metahistorii* propojuje „slovník lingvistického strukturalismu“, když používá spojení jako „hluboká struktura“, „podstruktura“ či „hlubší rovina“, s tím, že historik má svobodu volit v tom, jaké tropy užije při formulování svého textu. „Tropologické předobrazy jsou tedy konstituovány v rámci souboru možných forem, mezi nimiž si historik může volit v závislosti na svých morálních a ideologických sklonech.“⁹⁷ V odpovědi na tuto otázku White tvrdí, že „volba mezi tou či onou diskurzivní či argumentační strategií je volbou učiněnou ve vší svobodě a s plným vědomím.“⁹⁸

V rámci druhé otázky se Chartier zaměřuje na Whitovu tropologii. Konkrétně se ptá, zda „je legitimní aplikovat tropologický model poetické a lingvistické prefigurace, aniž bychom brali v úvahu postavení rétoriky [...] a aniž bychom změřili vzdálenost či blízkost autorů ve vztahu k této modalitě kodifikace diskurzu“.⁹⁹ Chartier tak naráží na skutečnost, že pro Whita je tropologická prefigurace historického textu apriorní kategorií, podle které se dějepisci řídí při psaní textu. Nicméně pokud se konkrétní autor rozhodne využít určitého tropu pro konstrukci svého díla, jak bude vypadat jeho postup práce – bude postupovat bez toho, aby se obeznámil s tím, co daná figura znamená v rámci rétoriky (odkud ji White přejal), nebo se informuje o veškerých dostupných charakteristikách tropologické prefigurace (jednoduše řečeno – bude postupovat pouze podle Whita nebo přihlédně i k „proměněm statutu a významu rétoriky“)¹⁰⁰? Je zřejmé, že White preferuje první z těchto možných pojetí tropologie.

Svou třetí otázku směřuje Chartier na Whitovo pojetí fikce a historie. White ve své koncepci poukazuje na to, že se historické a fikční diskurzy na úrovni vypovídání o určitých událostech prolínají. Z tohoto pak Chartier vyvozuje, že pro Whita „povahy vytvářeného vědění nezáleží na realitě faktů uvedených do zápletky“¹⁰¹. Podle Whita totiž historie „nezávisí na minulé realitě“; způsob, který dějepisec volí pro své psaní, „jakým vybírá tropologickou matici, způsob konstruování zápletky, vysvětlovací

---

⁹⁶ CHARTIER, Roger. *Na okraji útesu*, s. 105.

⁹⁷ *Ibid.*, s. 103.

⁹⁸ *Ibid.*, s. 104.

⁹⁹ *Ibid.*, s. 106 – 107.

¹⁰⁰ *Ibid.*, s. 106.

¹⁰¹ *Ibid.*, s. 108 – 109.

strategii, je naprosto stejný jako ten, který používá romanopisec“.¹⁰² Historie je tak podle Whita „vytváření fikcí“, nepřináší tak o nic pravdivější poznání skutečnosti než přináší román. Toto vede Chartiera k otázce, jestli „neznamená potom ‚historická operace‘ ztrátu času a námahy?“¹⁰³

Chartier uznává, že v kontextu současných úvah o historii a fikci není možné „vrátit se“ ke „klasickému“ pojetí historiografie, která byla striktně oddělena od fikce. Nicméně na rozdíl od Whita nedochází k tomu, že by se historie rovnala románu, ale uznává problematičnost historického psaní – „Za jakých podmínek můžeme chápat jako koherentní, přijatelné a vysvětlující vztahy, ustavené mezi stopami, sériemi či výpověďmi, které vytvářejí historiografickou operaci, na jedné straně a na straně druhé referenční realitou, kterou chtějí adekvátně ‚reprezentovat‘?“¹⁰⁴. Před historiky se otevírá složitý a obtížný problém – jak uchopit a popsat dějiny, aby referovaly o minulých událostech pravdivě. Podle Chartiera je odpověď na tuto otázku nelehká, ale je podle něho jisté, že „historik má osobitý úkol poskytnout přiměřené a kontrolované poznání ‚této populace mrtvých – osob, mentalit, cen‘, jež tvoří předmět jeho bádání“.¹⁰⁵ Whitova teze o „rovnosti“ fikce a historie (kterou Lubomír Doležel nazývá „osudovou rovnicí“) vyvolala značné diskuze a kritiky na což se podrobněji zaměří následující kapitola.

Chartierova poslední otázka pak směřuje zpět k samotné *Metahistorii*, kdy se táže, zda „psát historii [...] neznamená [...] pochopit, jak v každé dané historické konfiguraci historikové používali techniky zkoumání a kritické procedury, které právě dodávají jejich diskurzu [...] ‚pocivost‘ a ‚objektivitu‘?“¹⁰⁶ Tímto konstatováním naráží na Whitovo prohlášení, že jistota textu, která tkví ve svědectví událostí či jevů, je pro diskurz přednější než „pocivost“ a objektivita textu.¹⁰⁷ White tak upřednostňuje poznání zákonitostí historického textu před jeho objektivitou, ale pro Chartiera jde poznání historických konfigurací a jejich aplikaci do textu ruku v ruce.

Chartier reaguje na Whita zmiňovanými čtyřmi otázkami, které dávají poznat i to, jakým způsobem se Chartier dívá na historiografii. Uznává její problematickou

---

¹⁰² CHARTIER, Roger. *Na okraji útesu*, s. 107 - 108.

¹⁰³ *Ibid.*, s. 108 – 109.

¹⁰⁴ *Ibid.*, s. 96.

¹⁰⁵ *Ibid.*

¹⁰⁶ *Ibid.*, s. 112.

¹⁰⁷ WHITE, Hayden. *The Content of the Form*, s. 192.

pozici a tendence ke „sklouzávání“ k tomu, aby upustila od danosti historických faktů a jejich spojení, a proměnila se tak v román. Nicméně podotýká, že by se dějepisci měli pokoušet o to, aby zachytili minulé události s co největší přesností, aby jejich vyprávění odpovídalo pravdě (tedy „tomu, co se skutečně událo“). Podle Chartiera tak nelze poznat a převyprávět, co se v minulosti stalo, ale je možné se k této „pravdě“ přiblížit. Historický a fikční diskurz se podle Chartiera prolíná, což je dáno problematičtým zkoumáním toho, co se v minulosti odehrálo (protože jsou k dispozici pouze omezené prameny, které mohou být do jisté míry i subjektivní) a také tím, že autoři mohou pro jednu událost nacházet různá vysvětlení.

V této podkapitole bylo ukázáno, že v současných diskuzích o povaze historického psaní převládá názor, že historikové pro tvorbu svých diskurzů užívají prostředky krásné literatury a historie se proto v mnohém podobá románu. Prvním autorem, který poukázal na podobnosti mezi fikcí a historií byl Roland Barthes, ten ovšem počítá s „jednoznačným ‚historickým‘ žánrem pro všechny časy“¹⁰⁸. Barthes zde byl zmíněn především z toho důvodu, že se právě jeho *Diskurz historie* stal východiskem ve zkoumáních amerického historika Haydena Whita, jehož dílo dalo podnět k rozsáhlým diskuzím především na půdě USA.

V evropském prostředí prošel White takřka bez povšimnutí – jak ve zmiňovaném francouzském prostředí, tak v prostředí českém, kde otázky o prolínání diskurzů historiky „vůbec nezajímají“ a tzv. lingvistický obrat „část z nich dodnes“¹⁰⁹ nezaregistrovala, jména Rolanda Barthesa a Haydena Whita k nim doléhají se slabou ozvěnou a poststrukturalistické teorie pokládají za duchovní cvičení i spekulativní hrátky, sdělované nesrozumitelným jazykem.¹¹⁰ Výjimku tvoří Lubomír Doležel a jeho *Fikce a historie v období postmoderny*, ve které reaguje na úvahy o prolínání diskurzů. Jeho koncepce bude předmětem jedné z následujících kapitol.

---

¹⁰⁸ CERTEAU, Michel de. *Psaní dějin*, s. 52.

¹⁰⁹ Myslí se rok 2007, kdy vyšla publikace, ze které pochází uvedená citace.

¹¹⁰ ČORNEJ, Petr. Věčný problém: Jak psát dějiny. In BLÁHOVÁ, Kateřina – SLÁDEK, Ondřej (eds.). *O psaní dějin*, s. 19.

Co se týče zmiňovaného francouzského prostředí, badatelé (především Paul Veyne a Roger Chartier) se vyjádřili zásadním způsobem k otázkám ohledně psaní dějin a dali humanitním vědám nepřehlédnutelné impulzy.¹¹¹ Proto byl věnován prostor právě Veynovi a Chartierovi, kdy první z nich přispěl nezávisle na amerických diskuzích do uvažování ohledně úlohy vyprávění (fikce) v historickém diskurzu. Chartier byl pak jedním z mála, kdo si ve francouzském prostředí povšiml jména Hayden White a reagovali na jeho dílo.

V souvislosti s pojetím fikce a historie u Haydena Whita bylo ukázáno, že White nebyl zdaleka prvním či jediným autorem, který uvažoval o prolínání diskurzů fikce a historie. Jemu předcházela esej od Rolanda Bartha, který upozornil na to, že se historické a fikční vyprávění podobá, tento esej se pak stal východiskem pro Whitovo uvažování o prolínání diskurzů. Autorem, který se touto tematikou zabýval před Whitem je i Paul Veyne, který mimo jiné upozornil na roli vyprávění v historickém diskurzu, na což kriticky reagoval Michel de Certeau. Všichni jmenovaní autoři – Barthes, Veyne a Certeau – pocházejí z Francie, kterou by bylo možné považovat za „hlavní ohnisko“ úvah o historiografii na evropské půdě. Dalo by se očekávat, že vyjádří své stanovisko k Whitově *Metahistorii*, nicméně žádný ze jmenovaných autorů tak neučinil. Nad tímto faktem se pozastavil Roger Chartier, který toto „přehlédnutí“ Whita vysvětluje tak, že Certeau i Veyne byli natolik zaměřeni na reagování jeden na druhého, že úvahy mimo francouzské prostředí ponechali stranou. Chartier ve svých úvahách představil některé zásadní kritické reakce na Whita a sám se k předkládané kritice přidal svými čtyřmi otázkami, kterými poukázal na aspekty koncepce prolínání diskurzů u Whita, které považoval za problematické. Whitově koncepci bude věnována následující kapitola.

---

¹¹¹ ČORNEJ, Petr. Věčný problém: Jak psát dějiny. In BLÁHOVÁ, Kateřina – SLÁDEK, Ondřej (eds.). *O psaní dějin*, s. 28.

HAYDEN WHITE

„Don't worry about labels or schools. Here is a book. Read it. If it helps you in your own work – good; if it doesn't – forget it!“¹¹²

Hayden White sám sebe charakterizuje jako kulturního historika,¹¹³ který se zabývá historiografií, především o sobě tvrdí, že je ale spisovatel.¹¹⁴ Jeho dílo je formalistické a strukturalistické a sám se řadí do moderny. Je zřejmé, že by se White mohl začlenit pod několik různých škol či „nálepek“, proto nakonec prohlašuje, že mu nezáleží na tom, jakým „štítkem“ ho kdo označí, důležitá je jeho práce, která dala podnět k úvahám o historiografii v jiném světle, než jaký byl dlouho přetrvávající a nezpochybněný trend.

Historie a fikce byly pojímány jako diametrálně odlišné formy diskurzu, a to proto, že pracují s různými řády zkušeností. White se ve svých pracích zabývá původem tohoto protikladu,¹¹⁵ vyvrací dosavadní pohled na tyto diskurzy a přináší pohled nový (nebo by ve vztahu k jeho úvahám o původu rozlišení diskurzů fikce a historie bylo možné konstatovat, že se vrací k náhledu na fikci a historii, který byl standardní ve stoletích před vekou francouzskou revolucí). S mírnou nadsázkou by bylo možné říci, že svými díly na toto téma „otřásá“ snahu historiků o objektivizaci jejich diskurzu (historikové se podle Whita od 19. století pokoušeli o demytizaci a o odstranění fiktivních prvků z historického diskurzu, aby se dostal na roveň diskurzů přírodních). Proto vyvolalo jeho dílo vlnu diskuzí a White byl obviňován z „radikálního skepticismu, dokonce pesimismu ohledně možnosti dosáhnout ve vědách o člověku skutečného vědění.“¹¹⁶ White ovšem netvrdí, že studium dějin nemůže přinést objektivní, ověřitelná fakta, pouze popírá možnost vědeckého poznání takového, jaké mají za cíl přírodní vědy. Podle něj nelze docílit toho, že bude na historii pohlíženo stejným způsobem, jako třeba na fyziku či biologii. Jak ostatně sám říká: „Mým cílem

---

¹¹² DOMANSKA, Ewa – KELLNER, Hans – WHITE, Hayden. Interview: Hayden White: The Image of Self-Presentation. In *Diacritics*, s. 92.

¹¹³ Ibid.

¹¹⁴ Po vzoru svého předchůdce a inspirátora Rolanda Barthes se i White hlásil k „nálepkám“ kulturní kritiky, a to ve své stati *Tropika diskurzu*. Nyní říká: „I swear, I am a writer.“ In Ibid.

¹¹⁵ Např. v eseji *Břemeno historie, Interpretace v historii* či krátce ve *Fikci faktické reprezentace*, které lze nalézt v českém překladu v knize *Tropika diskurzu*.

¹¹⁶ WHITE, Hayden. Tropologie, diskurz a způsoby lidského vědomí. In *Tropika diskurzu*, s. 37.

bylo ukázat, že nemusíme volit mezi uměním a vědou, že vlastně ani volit nemůžeme, pokud chceme pokračovat v tom, že budeme o kultuře mluvit v protikladu k přírodě.¹¹⁷

Ve zkoumání diskurzů fikce a historie zastává White následující stanovisko – události, o kterých diskurzy vypovídají, se odlišují tak, jak je běžně chápáno (události fiktivní jsou zcela nebo částečně smyšlené, ale o existenci historických událostí vypovídají časové a prostorové doklady). Nicméně způsob pojednávání o těchto událostech se v obou diskurzech podobá. Historik i spisovatel krásné literatury užívá při koncipování svých děl podobných strategií. Ač se takovému tvrzení mohou historikové bránit, protože by ohrozilo objektivitu historické vědy, je podle Whita jasné, že historiografie nikdy nebude vědou stejného druhu, jako je třeba fyzika, biologie nebo matematika, a to z toho důvodu, že si historik může vybrat z různorodé škály reprezentace minulosti.¹¹⁸ Jinými slovy, „souboru minulých událostí [může] dodat význam různými způsoby,¹¹⁹ z čehož vyplývá, že „Hayden White bere samotnou minulost jako konstrukci.“¹²⁰

K závěrům ohledně diskurzů fikce a historie dochází White po analýze textů historiků 19. století, které zpracoval v knize *Metahistorie: Historická imaginace v Evropě devatenáctého století*. White v tomto díle studoval způsob psaní historie, který užívali historikové 19. století, jak sám říká, jeho kniha je historickým projektem¹²¹, jehož cílem je „formalistická analýza historických textů, ve kterých se soustředí na klasiky 19. století“.¹²² White zde charakterizoval čtyři základní mody historického vědomí skrze odlišné řečnické figury, které (nevědomky) užívají jím zkoumaní historikové.¹²³ Pro analýzu textů stanovil principy pro organizování a charakterizování různých přístupů k historiografii v předminulém století¹²⁴, které vyložil v úvodu knihy. *Metahistorie* je konsistentní monografií zahrnující úvod, ve kterém je systematicky

---

¹¹⁷ WHITE, Hayden. Tropologie, diskurz a způsoby lidského vědomí. In *Tropika diskurzu*, s. 37.

¹¹⁸ DOMANSKA, Ewa – KELLNER, Hans – WHITE, Hayden. Interview: Hayden White: The Image of Self-Presentation. In *Diacritics*, s. 99.

¹¹⁹ WHITE, Hayden. Historický text jako literární artefakt. In *Tropika diskurzu*, s. 111.

¹²⁰ BURKE, Peter. *Co je kulturní historie?*, s. 105.

¹²¹ DOMANSKA, Ewa – KELLNER, Hans – WHITE, Hayden. Interview: Hayden White: The Image of Self-Presentation. In *Diacritics*, s. 94.

¹²² BURKE, Peter. *Co je kulturní historie?*, s. 105.

¹²³ KANSTEINER, Wulf. Hayden White's Critique of the Writing of History. In *History and Theory*, s. 277.

¹²⁴ DOMANSKA, Ewa – KELLNER, Hans – WHITE, Hayden. Interview: Hayden White: The Image of Self-Presentation. In *Diacritics*, s. 94.

podána teorie historického díla, která představuje teoretický rámec pro následné empirické analýzy.¹²⁵

Právě úvod ke zmiňované publikaci vzbudil řadu ohlasů, ačkoli nebyla ojedinělým dílem na toto téma. Problematikou fikce a historie se v šedesátých letech zabývali i američtí filosofové, jako např. Arthur C. Danto a Luis O. Mink.¹²⁶ Whitova kniha se zřejmě stala tak diskutovanou z toho důvodu, že „Whiteovi předchůdci jsou v knize citováni a všichni následovníci *Metahistorii* citují“ a „základní otázky povahy a analýzy historiografického textu jsou zde rozvedeny šířeji než u předchozích autorů a zároveň komplexněji než u autorů pozdějších.“¹²⁷

White ovšem *Metahistorii* nevytvářel za tím účelem, aby se historikové řídili principy, které zde White vyložil, při konstruování nového historického díla – neříká historikovi nic o tom, jak má vystavět historické dílo.¹²⁸ Nicméně po uplynutí několika let od napsání této knihy se White vrací k základním principům, které v *Metahistorii* stanovil. Především se obrací k teorii tropů, kterou zde představil a následně ji rozpracoval ve svých pozdějších publikacích.¹²⁹

White v reakci na kritiku svých závěrů ohledně prolínání diskurzů fikce a historie, které představil v *Metahistorii*, přehodnocuje pohled na užití fikčních prvků v historickém psaní. Nevyvrací své předchozí závěry ohledně rovnocennosti diskurzů fikčních a historických, ale rozvádí své úvahy o nich. White zůstává u názoru, že díky konvenci může být pro reprezentaci určité události užit určitý typ vyprávění či narativu.¹³⁰ K tomu ještě dodává, že by měl historik pečlivě volit, jakým způsobem bude předkládat svému čtenáři historické vyprávění. Pokud si totiž zvolí zavádějící prostředky historického vyprávění, pak bude reprezentace historické události považována za pochybnou, dokonce za nepravdivou.¹³¹ Bylo by možné, spolu s Hansem

---

¹²⁵ ŠIMA, Karel. Velké vyprávění o lingvistickém obratu v teorii dějin a malý příběh české historiografie. In HORSKÝ, Jan – STORCHOVÁ, Lucie. *Paralely, průsečíky, mimoběžky*, s. 28.

¹²⁶ ČORNEJ, Petr. *White nezměnil dějiny, ale pohled na ně (Doslov)*. In WHITE, Hayden. *Metahistorie*, s. 581.

¹²⁷ ŠIMA, Karel. Velké vyprávění o lingvistickém obratu v teorii dějin a malý příběh české historiografie. In HORSKÝ, Jan – STORCHOVÁ, Lucie. *Paralely, průsečíky, mimoběžky*, s. 28.

¹²⁸ DOMANSKA, Ewa – KELLNER, Hans – WHITE, Hayden. Interview: Hayden White: The Image of Self-Presentation. In *Diacritics*, s. 93.

¹²⁹ Těmito publikacemi jsou *Tropika doskurzu* (která byla přeložena do českého jazyka), *The Content of the Form* (tato publikace do češtiny zatím přeložena není a White zde završuje svou teorii tropů).

¹³⁰ WHITE, Hayden. Figuring the Nature of the Times Deceased: Literary Theory and Historical Writing. In COHEN, Ralph. *The Future of Literary Theory*, s. 27.

¹³¹ *Ibid.*, s. 30.

Kellnerem, považovat Whitův narativ za kód pro jeho nauku o tropech, nebo jinými slovy by se dalo tvrdit, že tropologie je pro Whita kódem pro narativitu.¹³²

V následujících podkapitolách bude pozornost zaměřena hlouběji na Whitův pohled na fikci a historii, který White naznačil poprvé v *Metahistorii*, plně formuloval v *Tropice diskurzu* a dále mírně upravoval. Nicméně lze konstatovat, že se jeho náhled na problematiku prolínání obou diskurzů nijak zásadně nezměnil. Podkladem pro Whitovy úvahy na dané téma je jeho koncept historického díla, který vyložil v *Metahistorii*, proto se i tato práce zastaví i u tohoto díla a stručně načrtne Whitovu teoretickou základnu. Tato Whitova koncepce a pohled na fikci a historii se staly velmi diskutované a tvořily i inspiraci např. pro nový historismus Stephena Greenblatta, a pro jeho pohled na interpretaci. Součástí této kapitoly bude analýza relevantních Greenblattových děl, na nichž bude ukázáno, v jakých konkrétních aspektech se inspiroval Haydenem Whitem. Kapitolu pak bude uzavírat závěrečné shrnutí Whitova pohledu na fikci a historii.

I. Whitův koncept vztahu fikce a historie

Hayden White zaujímá při zkoumání fikce a historie následující postoj – fikce a historie se odlišují, pokud se pozornost zaměří na povahu popisovaných událostí, co mají oba diskurzy společné je to, jaké užívají zobrazovací prostředky. Podle Whita tento pohled na fikci a historii není nový, existoval již v období před francouzskou revolucí. Po této historické události se na fikci a historii začalo podle Whita pohlížet odlišným způsobem.

„Před Francouzskou revolucí byla historiografie široce vnímána jako literární umění, konkrétně jako odnož rétoriky,¹³³ a obecně se uznával její fiktivní charakter.“¹³⁴ Podle Whita nebylo pochyb o tom, že charakter popisovaných událostí je pevně determinován jejich umístěním na časové ose a v určitém prostoru, přesto se ale uznává, že se autor při reprezentaci skutečných událostí nevyhne užití technik fikce.¹³⁵ Příkladem historika, který při zkoumání a vypovídání o historii užíval prostředků krásné

---

¹³² DOMANSKA, Ewa – KELLNER, Hans – WHITE, Hayden. Interview: Hayden White: The Image of Self-Presentation. In *Diacritics*, s. 95.

¹³³ Zde lze nalézt Whitovo východisko pro koncipování své teorie historického díla, která se zakládá na čtyřech hlavních rétorických tropech (o tom bude ještě řeč níže).

¹³⁴ WHITE, Hayden. Fikce faktické reprezentace. In *Tropika diskurzu*. s. 155.

¹³⁵ Ibid.

literatury, může být např. François Marie Arouet čili Voltaire a jeho dílo *Eseje o mravech a duchu národů*. „Psaní bylo literárním, specificky rétorickým cvičením, jehož produkt bylo možné hodnotit na základě literárních, stejně jako vědeckých principů.“¹³⁶

Před Francouzskou revolucí bylo běžné dle Whita o historiografii uvažovat jako o spojení pravdivých faktů, které jsou podávány pomocí technik krásné literatury. „V té době [...] existoval úzký vztah a značné přesahy mezi dějinami, uměním, vědou a filosofií.“¹³⁷ Zlom podle Whita nastal v polovině 19. století, kdy si historie kladla za cíl stát se vážnou, objektivní vědou, aby se dostala na úroveň věd přírodních. Historie si vzala za úkol vytvářet obraz historie oproštěný od fiktivních a imaginárních prvků nebo jen jejich náznaku a diskurzy fikce a historie, které stály na stejném pólu, se započaly pojímat jako protikladné. Příčinu tohoto obratu White nalézá v uchopení Velké francouzské revoluce, kdy byli historikové tehdejší doby obviněni ze „špatného čtení dějin, mylného chápání charakteru dějinného procesu, nerealistického očekávání ohledně způsobů reformace historických společností,“¹³⁸ což vedlo k revoluci a jejím dalším dopadům.

Z Whitovy reflexe období velké francouzské revoluce vyplývá, že se historikové a jejich vyprávění stali jedním z podnětů, které zapříčinili vypuknutí revoluce, a to především proto, že chybně vykládali stopy minulosti a v důsledku toho byli obviněni z toho, že dávali chybné rady vládcům tehdejší Francie. Na základě předloženého Whitova zkoumání období francouzské revoluce by bylo možné tvrdit, že podle Whita, byli historikové té doby pojímáni jako určití „mudrcové“ či specifický druh věštců (který se podobal věštcům antického Řecka a Říma), kteří na základě zkoumání minulosti vyvozovali, co se stane v budoucnosti. V případě francouzské revoluce pak (podle Whitova výzkumu) udělali historikové chybu ve výkladu dějin, a proto vznikl požadavek na objektivizaci a demytizaci studia historie.

Imperativem druhé poloviny 19. století se v reakci na revoluci stala demytizace studia historie, což znamenalo její naprostou defikcionalizaci.¹³⁹ Dalo by se spolu s Whitem konstatovat, že ve snaze o co největší „objektivizaci“ a „realismus“ byla historie postavena do protikladu ke krásné literatuře. Historie se stala studiem

---

¹³⁶ WHITE, Hayden. Fikce faktické reprezentace. In *Tropika diskurzu*, s. 155.

¹³⁷ WHITE, Hayden. Břemeno historie. In *Tropika diskurzu*, s. 56.

¹³⁸ WHITE, Hayden. Fikce faktické reprezentace. In *Tropika diskurzu*, s. 156.

¹³⁹ Ibid.

skutečného a krásná literatura se zabývala zkoumáním představitelného, nereálného. Historikové se snažili ve svých dílech podávat fakta objektivně, nezaujatě, bez rétorických a ideologických zabarvení tak, aby si čtenář utvořil vlastní názor na předkládané dějinné události. Zřejmě v reakci na revoluci a na obvinění, která byla vůči historikům vznesena, se podle Whita historikové rozhodli pro odstranění technik krásné literatury ze svého diskurzu a rozhodli se ponechat historii, ať promlouvá sama za sebe. White se už ale nezmiňuje o tom, že by důvodem, proč se historie chtěla zbavit prvků krásné literatury, mohl být fakt, že se chtěla dostat na úroveň přírodních věd. Podle Whita byli „historikové té doby [...] v zajetí iluze, že lze psát historická pojednání zcela bez použití technik fikce.“¹⁴⁰ Co si dějepisec podle Whita neuvědomoval, bylo to, že pokud začne uchopovat události a koncipovat je do textu, pak se nevyhne užívání technik, které užívají rétorici, řečníci a vůbec všichni spisovatelé krásné literatury. Na rozdíl od přírodních věd totiž historie „nemá nějakou vlastní látku“, nemá pevný předmět zkoumání, který je uchopen specifickým pojmovým aparátem, „nýbrž je vždy psána jako součást boje mezi svářícími se poetickými představami o tom, jak minulost mohla vypadat.“¹⁴¹

White ukazuje, jak vznikla distinkce mezi fikcí a historií a zároveň obhájí svou pozici, ve které se vrací k pojmání historie a fikce jako diskurzů, které si neodporují, ba jsou na stejné úrovni. Jeden uchopuje „skutečná“ fakta a druhý je proměňuje do příběhu o tom, jak se mohla minulost vyvíjet.

Hayden White ve svých úvahách o prolínání diskurzů fikce a historie uznává, že se tyto diskurzy mohou zdát odlišné a skutečně jsou rozdílné, pokud se pozornost zaměří na povahu popisovaných událostí – fikce vypráví smyšlený příběh, který může být založen na skutečných, podložených událostech pouze částečně (příkladem takového příběhu, který se zakládá na historicky doložených faktech, ale je ještě dokreslen autorovými smyšlenými příběhy, které se nezakládají na doložitelných faktech, může být série knih o Alžbětě Bavorské, známé pod přezdívkou Sissi, od Marieluise von Ingenheim; najdou se i takové příběhy, kdy fakta, na kterých jsou založeny, nejsou úplně přijata či nejsou adekvátně doložena) nebo vůbec nemusí vycházet z faktických událostí (jedná se o beletristickou literaturu, konkrétně např. o *Proměnu* od Franze Kafky). Spisovatelé krásné literatury se zabývají jak historickými

---

¹⁴⁰ WHITE, Hayden. Fikce faktické reprezentace. In *Tropika diskurzu*, s. 157.

¹⁴¹ WHITE, Hayden. Historický text jako literární artefakt. In *Tropika diskurzu*, s. 125.

událostmi, tak událostmi imaginárními, které jsou buď hypotetické nebo zcela vymyšlené.¹⁴²

Historie si naopak zakládá na tom, že podává doložená, několikrát ověřená fakta a striktně odmítá jakékoliv zmínky o tom, že by mohla mít cokoli společného s fikcí. „Historikové se zabývají událostmi, které lze lokalizovat v čase a prostoru, událostmi, které jsou (anebo byly) alespoň v zásadě pozorovatelné nebo vnímatelné.“¹⁴³ Je zřejmé, že historikové pracují s fakty, u kterých není pochyb, že skutečně existovaly v určitém čase a prostoru. „Historik podle [...] [Whita] musí pracovat s fakty obsaženými v pramenech, respektovat je a nevymýšlet si události, které se nestaly.“¹⁴⁴ Ovšem nelze dost dobře napsat historickou knihu, která se skládá pouze z výčtu letopočtů a událostí. Jednak by to bylo čtenářsky neatraktivní a studiem takovýchto děl by se zabývali pouze nadšenci, jednak by si i historik ze studia knihy tohoto druhu neodnesl širší souvislosti – měl by data a měl by k nim zařazené konkrétní události, ale už by netušil, proč, jak, za jakých okolností k těm událostem došlo. Je zřejmé, že historik, který podává události v podobě jiné než „letopočet – událost“, také utváří příběh, jinými slovy vykládá historická fakta tak, aby byla srozumitelná a aby si čtenář díla udělal představu o tom, „jak to tenkrát bylo“. Jak říká White: „Pouhý seznam potvrditelných singulárních existenciálních výroků [...] ještě netvoří popis skutečnosti, pokud neobsahuje nějaké logické nebo estetické pojítko.“¹⁴⁵ Historik zde pracuje podobně jako beletrista. Shromažďuje doložitelná fakta a pak je interpretuje a skládá do srozumitelného celku. „Důležité je to, že většina historických sekvencí může být podána několika různými způsoby, nabídnout různé interpretace těchto událostí a obdařit je různými významy.“¹⁴⁶ Tento druh interpretace, který je typický pro historický diskurz, je to, co rozšiřuje a obohacuje pouhé chronologické seřazení událostí s formální koherencí.¹⁴⁷

Jak historické, tak fiktivní vyprávění chce svému čtenáři poskytnout verbální obraz skutečnosti, liší se pouze v tom, jak jsou v něm události předkládány. „Narativ historiografického textu a narativ textu uměleckého se liší charakterem událostí, s nimiž

---

¹⁴² WHITE, Hayden. Fikce faktické reprezentace. In *Tropika diskurzu*, s. 153.

¹⁴³ Ibid.

¹⁴⁴ ČORNEJ, Petr. *White nezměnil dějiny, ale pohled na ně (Doslov)*. In WHITE, Hayden. *Metahistorie*, s. 585.

¹⁴⁵ WHITE, Hayden. Fikce faktické reprezentace. In *Tropika diskurzu*, s. 154.

¹⁴⁶ WHITE, Hayden. Historický text jako literární artefakt. In *Tropika diskurzu*, s. 110.

¹⁴⁷ WHITE, Hayden. *Figural realism*, s. 8.

historici či autoři krásné literatury pracují.¹⁴⁸ Podle Whita je „všechn psaný diskurz kognitivní svými cíli a mimetický svými prostředky.“¹⁴⁹ Což znamená, že se fikce i historie snaží o to, aby poskytovaná interpretace skutečnosti byla podložena vztahem korespondence k tomu, co bylo podkladem pro interpretaci. Pokud bude badatel v oblasti dějin vytvářet publikaci o Alžbětě Bavorské, pak musí adekvátně odkazovat k faktům, která ho vedla právě k jeho výkladu – pokud bude líčit, že byla Alžběta Bavorská pokládána za nevěstu z chudých poměrů, protože její věno nedosahovalo považovaných standardů, pak musí tyto své domněnky dostatečně podložit důkazy; podobně bude postupovat i romanopisec píšící o Sissi (přičemž ve svém textu nebude uvádět zdroje předkládaných informací). Už fakt, že historik užívá mimetické prostředky při „psaní dějin,“ ukazuje, že „v tomto ohledu je historie beletrií stejně tak, jako je historie formou historické reprezentace.“¹⁵⁰

Historické a fikční události se podle Whita odlišují,¹⁵¹ pokud je ovšem pozornost přesunuta od povahy předkládaných faktů k formální stránce děl, pak se objeví skutečnost, že „techniky a strategie, které [historikové a beletristé] používají při kompozici svých diskurzů, jsou v zásadě stejné, byť se mohou výrazně lišit na povrchu.“¹⁵² Historik podle Whita při vykládání událostí používá stejné literární prostředky jako beletrista, o čemž se lze přesvědčit při čtení některých historických děl, které jejich autor stylizuje natolik beletristicky, že by mohli být zaměněny za romány¹⁵³ a naopak. „Historie je podle [...] [Whita] literárním žánrem jako jakýkoliv jiný.“¹⁵⁴

---

¹⁴⁸ HALAMOVI, Martina. Umělecký text jako reprezentace autorova myšlení. In BÍLEK, Petr A. – PAPOUŠEK, Vladimír – SKALICKÝ, David – VEBEROVÁ, Veronika (eds.). *Jazyky reprezentace*, s. 170.

¹⁴⁹ WHITE, Hayden. Fikce faktické reprezentace. In *Tropika diskurzu*, s. 154.

¹⁵⁰ Ibid., s. 155.

¹⁵¹ Konkrétně říká: „Historické události se liší od událostí fiktivních tím způsobem, jakým se jejich odlišnost běžně definuje již od Aristotela.“ (WHITE, Hayden. Fikce faktické reprezentace. In *Tropika diskurzu*, s. 153.) (Odlišují se tedy právě tak, jak již bylo zmíněno výše.)

¹⁵² Ibid., s. 153.

¹⁵³ Příkladem takového historické knihy, která by se dala považovat za román, mohou být např. *Poslední Rožmberkové: velmoži české renesance* od Jaroslava Pánka, při jejichž čtení ujišťuje o vážném historickém zkoumání autorita autorova, který je považován za odborníka v dané oblasti a množství odkazů a literatury, které autor užívá.

¹⁵⁴ SLÁDEK, Ondřej. *O historiografii a fikci: událost, vyprávění a alternativní historie*. In BLÁHOVÁ, Kateřina – SLÁDEK, Ondřej. *O psaní dějin.*, s. 136.; Fakt, že historie (resp. historiografie, nebo psaní dějin) je literárním žánrem vyvolal živé diskuze, jejich výsledkem bylo to, že se ke slovu dostaly koncepce, které se místo vytváření souhrnů přehledů, zaměřují na konkrétní stránky všedního lidského života. In BLÁHOVÁ, Kateřina – SLÁDEK, Ondřej. Úvodem. In Ibid., s. 8.

Historik stejně jako romanopisec vytváří příběh. „Rozdíl mezi fikcí a historií spočívá v tom, že historik své příběhy nalézá, zatímco autor fikce ty své vymýšlí“¹⁵⁵ Historikově vlastnímu psaní předchází badatelská činnost a až poté vypráví o určité bitvě, revoluci, vládě, zkrátka o jevu z minulosti, „podává narativní výklad toho, jak tato sada událostí nabyla tvaru,“ a to takovým způsobem, aby případný čtenář snadno sledoval linii jeho výkladu a aby si postupně uvědomoval, že „příběh, který právě čte je příběh konkrétního určitého druhu.“¹⁵⁶

White v pohledu na fikci a historii vychází ze své specifické teorie historického díla, ve které ukazuje, že ač jsou historická fakta objektivní a jednoznačná, stejně mohou být podána několika různými způsoby v závislosti na subjektu autora. „Samotný příběh je [pro White] diskurzivní konstrukcí a při jeho vyprávění je důležité, co se do něj zahrne, co se vypustí a jakým způsobem je vyprávěn.“¹⁵⁷ Je ale zřejmé, že se s historickými událostmi musí pracovat nanejvýš opatrně, aby nedošlo k přílišnému zabarvení historické události a aby se neopomíjela určitá důležitá fakta. Aby nedošlo k této zavádějící interpretaci historických událostí, předkládá White svou teorii historického díla, která má poskytnout základnu pro zkoumání historických děl a má upozornit na to, že ačkoliv lze u různých historiků nalézt různé výklady historických faktů, není opodstatněné obávat se, že by historie ztratila svůj objektivní charakter.

II. White a teorie historického díla

White se při zkoumání prolínání diskurzů zaměřuje na historikovu práci ve fázi konceptualizace (stránku badatelskou, kdy výzkumník shromažďuje fakta, materiály a vytváří výzkumné zprávy, ponechává White stranou).¹⁵⁸ Svou pozornost zaměřuje na to, jakým způsobem historikové uchopují a vysvětlují dějiny.¹⁵⁹ Operaci „vysvětlování dějin“ nazývá White „emplotment“¹⁶⁰ a lze ji nalézt nejen v dílech historiků, ale též ve

---

¹⁵⁵ WHITE, Hayden. *Metahistorie*, s. 20.

¹⁵⁶ WHITE, Hayden. Historický text jako literární artefakt. In *Tropika diskurzu*, s. 111.

¹⁵⁷ ŠVÉDA, Josef. Bratři Mršínové jako hrdinové socialistického a kapitalistického realismu. In BÍLEK, Petr A. – PAPOUŠEK, Vladimír – SKALICKÝ, David – VEBEROVÁ, Veronika (eds.). *Jazyky reprezentace*, s. 243.

¹⁵⁸ ČORNEJ, Petr. *White nezměnil dějiny, ale pohled na ně (Doslov)*. In WHITE, Hayden. *Metahistorie*, s. 585.

¹⁵⁹ „White v podstatě rozvíjel jisté myšlenky o zápletkách v historickém psaní, s nimiž původně přišel kanadský kritik Northrop Frye. (BURKE, Peter. *Co je kulturní historie?*, s. 106.)

¹⁶⁰ White přichází s termínem „emplotment“ ve své knize *Metahistorie*. Tento termín může být překládán jako „zdějování“ či jako „historické vysvětlení.“ V této práci bude preferován druhý způsob překladu.

snaze nevědecké veřejnosti dát svému světu nějaký smysl.¹⁶¹ Proces vysvětlování dějin je pro Whita přirozený jev, který užívá jak dějepisec (autor historických publikací), tak prostý člověk (čtenář). Proto také lze dojít k závěru, že pokud bude historik při líčení událostí užívat technik krásné literatury (protože ono obohacování kroniky událostí o zápletku, krátce řečeno „zdějování“, je vedeno pomocí diskurzivních technik, které jsou v podstatě více tropologické než logické)¹⁶², pak nedojde ke zkresení dat, v důsledku jejich „přikrášlení“ estetickými literárními prvky.

Nějaká uplynulá událost je podle Whita nejdříve zanesena do kroniky v určitém pořádku, poté je pomocí „historického vysvětlení“ převedena do příběhu s rozpoznatelným začátkem a koncem a na závěr je konstituována jako subjekt určitého formálního argumentu, který jim dodá kognitivní, etický nebo estetický význam.¹⁶³ Historické psaní má podle Whita tři dimenze,¹⁶⁴ a to „konstrukci zápletky“, „způsob argumentu“ a „ideologickou implikaci.“ Těmto třem dimenzím ještě předchází dvě úrovně konceptualizace historického díla, a sice kronika a příběh.¹⁶⁵

V první řadě si historik vybere historický jev (bitvu, svatbu, rozkol, dějiny rodu, atp.), o kterém bude ve svém díle pojednávat. Přičemž událost může být kódována jako začátek, prostředek nebo konec, záleží na tom, jaký příběh má autor v úmyslu vyprávět.¹⁶⁶ Dále v procesu „historického vysvětlení“ dějepisec uchopuje „primitivní prvky historického líčení“ a seřazuje je za sebou na základě jejich ukotvení v čase a vytváří tak kroniku událostí, se kterými bude dále pracovat.¹⁶⁷ Dějepisec si tímto způsobem připravuje podklad pro psaní historie, který obsahuje události, které jsou zakotveny v čase a prostoru a lze dohledat přesvědčivé doklady o jejich existenci. Při vytváření kroniky se pak autor neubrání tomu, aby za výčtem faktů neviděl skryté vyprávění. „Historik studuje daný komplex událostí a přitom začíná vnímat *potencionální* formu příběhu, do které by daný komplex událostí bylo možné *vtěsnat*.“¹⁶⁸ Autor historického textu určí jednu událost z kroniky jako počáteční událost a od ní poté odvíjí další historické vysvětlení – je hledána souvislost mezi daty a

¹⁶¹ BURKE, Peter. *Co je kulturní historie?*, s. 158.

¹⁶² WHITE, Hayden. *Figural realism*, s. 8.

¹⁶³ Ibid.

¹⁶⁴ CARTER, Jonathan. A. Telling Times: History, Emplotment, and Truth. In *History and Theory*, s. 20.

¹⁶⁵ ŠIMA, Karel. Velké vyprávění o lingvistickém obratu v teorii dějin a malý příběh české historiografie. In HORSKÝ, Jan – STORCHOVÁ, Lucie. *Paralely, průsečíky, mimoběžky*, s. 78.

¹⁶⁶ CARTER, Jonathan. A. Telling Times: History, Emplotment, and Truth. In *History and Theory*, s. 21.

¹⁶⁷ WHITE, Hayden. *Metahistorie*, s. 19.

¹⁶⁸ WHITE, Hayden. Historický text jako literární artefakt. In *Tropika diskurzu*, s. 111.

událostmi a objevují se dosud neobjevené jevy. Odhalí se vztahy mezi dílčími začátky, prostředky a konci, které by jinak zůstaly bez povšimnutí.¹⁶⁹ Z kroniky se vytváří příběh, který je součástí „procesu dění, o němž se předpokládá, že disponuje rozpoznatelným začátkem, prostředkem a koncem.“¹⁷⁰

Historik si nejdříve vybere událost, o které má v úmyslu pojednávat, najde k ní všechna ověřitelná fakta, která uspořádá do kroniky. V procesu studia archivů a kronik a jejich kompozice do psané formy musí historikové užít různé figurativní strategie, aby příběhu dodali druh skrytého, sekundárního nebo konotativního významu, který je obsažen v daném historickém diskurzu jako jeho interpretace jevů, které obsahuje.¹⁷¹

„Cílem historika je vysvětlit minulost tím, že nalezne, ‚rozpozná‘ nebo ‚odhalí‘ ‚příběhy‘, které leží pohřbeny v kronikách.“¹⁷² Historik se při konstituování příběhu musí vypořádat s tím, že data, která našel v kronice a která jsou potencionálním čtenářům cizí (což je dáno tím, že se odehrály před dávnými časy a mají původ v odlišném způsobu života, než je čtenářův),¹⁷³ přetvoří do srozumitelného příběhu tak, aby čtenář porozuměl tehdejší době. Nicméně je nutné poznamenat, že ačkoliv jsou fakta, ze kterých historik konstituuje své vyprávění, neměnná, může se měnit historikovo vysvětlení těchto událostí. „Většina historických sekvencí může být podána několika různými způsoby, nabídnout různé interpretace těchto událostí a obdařit je různými významy.“¹⁷⁴

V prvních dvou úrovních konceptualizace textu historik selektuje a uspořádává zatím nezpracované události do chronologické struktury a vytváří určitý příběh. Nicméně při vytváření příběhu se před historika staví překážky, které by mohly ohrozit věrohodnost jeho vypravování. Co totiž jeden historik vyzdvihuje jako klíčový fakt v objasnění nějaké události, může druhý zcela opomenout. V kronice je daná událost zahrnuta, ale záleží na historikovi, jak tento fakt zařadí do historického vyprávění – „historik přisuzuje událostem z kroniky rozdílnou závažnost“.¹⁷⁵ Tato různorodost konstituování příběhu vzniká v rozdílných předmětech zájmů různých historiků. „Poté

---

¹⁶⁹ CARTER, Jonathan. A. Telling Times: History, Emplotment, and Truth. In *History and Theory*, s. 22.

¹⁷⁰ WHITE, Hayden. *Metahistorie*, s. 19.

¹⁷¹ WHITE, Hayden. *Figural realism*, s. 8.

¹⁷² WHITE, Hayden. *Metahistorie*, s. 20.

¹⁷³ WHITE, Hayden. Historický text jako literární artefakt. In *Tropika diskurzu*, s. 111.

¹⁷⁴ *Ibid.*, s. 110.

¹⁷⁵ WHITE, Hayden. *Metahistorie*, s. 21.

následuje otázka po ‚významu‘ příběhu, který je identifikován stylem zápletky.¹⁷⁶ Zde se White dostává ke zmiňovaným třem dimenzím literárního díla.

První úroveň způsobu vyložení významu daného příběhu je vysvětlení pomocí konstrukce zápletky. O tento typ interpretace daného příběhu se jedná, pokud „dostává příběh svůj ‚význam‘ tím, že je určen druh vyprávěného příběhu.“¹⁷⁷ Pokud bude autor svůj příběh podávat jako tragédii, pak bude působit odlišným způsobem, než jak působí kniha psaná jako komedie, romance či satira. Právě tragedii, komedii, romanci a satiru považuje White za čtyři základní kategorie vylíčení příběhu pomocí konstrukce zápletky.¹⁷⁸

Tragédie odkazuje na hrozné stavy, kdy se člověku z bortí jeho svět, je odcizen ostatním, prožívá bolestnou ztrátu a velmi hluboký melancholický smutek. Hlavní postava bojuje proti nepřízní osudu, pokud pak agonickou zkoušku osudu přežije, stane se vzorem a útěchou pro diváky jejího boje. Divákům se dostane uvědomění, které spočívá v „epifanii zákona řídícího lidskou existenci, kterou s sebou přinesl vzdor hlavní postavy vůči světu.“¹⁷⁹ Lidé si tak uvědomí, že nelze bojovat s determinací osudu, se zákonem řídícím lidskou existenci.

Komedie naopak vypráví příběh o naději na triumf člověka nad světem. Usmíření, která se objevují na konci komedie (na rozdíl od tragédie, kdy hrdina došel k poznání, že je marné bojovat proti božím zákonům) jsou usmířeními mezi lidmi, světem a společností. „Stav společnosti je vylíčen jako čistší, normálnější a zdravější v důsledku konfliktu mezi zdánlivě trvale protichůdnými součástmi světa.“¹⁸⁰

Romance je příběh vypovídající o triumfu dobra nad zlem, ctností nad neřestí, světla nad temnotou a lidské transcendence světa.¹⁸¹ Jedná se zpravidla o epické výpovědi o hrdinech, kteří chrabře porazili zlo. Hrdina je tak symbolem osvobození se od světa.

Satira pak vyvrcholuje v poznání, že člověk je vězněm světa nežli jeho vládcem. Je podřízen zákonům přírody a přítomnost smrti je neustálá a děsivá. O to horší je pak

---

¹⁷⁶ ŠIMA, Karel. Velké vyprávění o lingvistickém obratu v teorii dějin a malý příběh české historiografie. In HORSKÝ, Jan – STORCHOVÁ, Lucie. *Paralely, průsečíky, mimoběžky*, s. 78.

¹⁷⁷ WHITE, Hayden. *Metahistorie*, s. 21.

¹⁷⁸ Toto rozlišení přebírá White od Nortropa Fryeho. (Ibid., s. 22.).

¹⁷⁹ Ibid., s. 24.

¹⁸⁰ Ibid.

¹⁸¹ Ibid., s. 23.

poznání, že lidské vědomí a vůle nikdy nebudou dostačující k tomu, aby překonaly „temnou sílu smrti.“¹⁸² Satira je přesným opakem romance.

Tyto čtyři základní příběhové formy podle Whita poskytují prostředek pro popis rozdílného druhu vysvětlovacích účinků, o které může historik uvažovat, pokud se nachází ve fázi konstrukce zápletky vyprávění.¹⁸³ Zde je zřetelné, že je pro popis historických událostí užíváno literárních operací. Ačkoliv se historikové podle Whita (především 19. století) snaží zbavit svůj diskurz fiktivních a imaginárních prvků, nelze se vyhnout užití určitých literárních útvarů. A pokud je historikovým záměrem vytvořit skutečně vypovídající popis určité události, nevyhne se užití technik, které jsou vlastní krásné literatuře. „Konfigurace určité historické události záleží na tom, nakolik daný historik dokáže spojit specifickou dějovou strukturu se souborem historických událostí, jimž chce dodat určitého významu.“¹⁸⁴

Na této úrovni konceptualizace příběhu se dějepisec snaží vysvětlit, co se stalo, za použití technik, které jsou výrazně literární. Pokud se rozhodne, že se pokusí vysvětlit, jaký mají popisované události smysl, pak se posouvá na druhou úroveň, ve které je „vysvětlení vedeno ‚formální, explicitní nebo diskurzivní argumentací‘, která vykládá příběh na základě nomologicko-deduktivních tvrzení“¹⁸⁵ Tuto úroveň nazývá White „vysvětlení pomocí formálního argumentu“.¹⁸⁶

I na tomto stupni White udává kategorie se specifickou povahou vysvětlovacího účinku,¹⁸⁷ konkrétně rozlišuje formistické, organistické, mechanistické a kontextualistické vysvětlení. Formistické vysvětlení historické události hledá něco jedinečného v uchopovaném historickém poli. Historik se zaměřuje při koncipování textu na takové jevy popisovaného úseku dějin, které jsou určitým způsobem jedinečné, a to tím, že se odlišují od běžného, každodenního života. Tyto jedinečnosti se mohou nacházet v osobách, společnostech, jednotlivostech či univerzáliích.¹⁸⁸ Pokud se

---

¹⁸² WHITE, Hayden. *Metahistorie*, s. 23.

¹⁸³ *Ibid.*, s. 25.

¹⁸⁴ WHITE, Hayden. Historický text jako literární artefakt. In *Tropika diskurzu*, s. 110.

¹⁸⁵ ŠIMA, Karel. Velké vyprávění o lingvistickém obratu v teorii dějin a malý příběh české historiografie. In HORSKÝ, Jan – STORCHOVÁ, Lucie. *Paralely, průsečíky, mimoběžky*, s. 78.

¹⁸⁶ WHITE, Hayden. *Metahistorie*, s. 26.

¹⁸⁷ Tuto klasifikaci přebírá White od S. C. Poppera. (ŠIMA, Karel. Velké vyprávění o lingvistickém obratu v teorii dějin a malý příběh české historiografie. In HORSKÝ, Jan – STORCHOVÁ, Lucie. *Paralely, průsečíky, mimoběžky*, s. 78).

¹⁸⁸ WHITE, Hayden. *Metahistorie*, s. 30.

naleznou nějaké nepravidelnosti nebo výjimky, pak jsou pečlivě roztřízeny a pojmenovány.

Organistické vysvětlení hledá kauzální vztah mezi událostmi kroniky. Na jednotlivosti je nahlíženo jako na části velkého celku. Organisté zkoumají dějiny za účelem nalezení principů, myšlenek či idejí, které prostupují jednotlivé dějinné procesy.¹⁸⁹ Mechanistické vysvětlení určité události pak spočívá v tom, že se snaží nalézt zákony, které řídí dějiny. Toto vysvětlení je velmi striktní a klade důraz na pojmovou přesnost.¹⁹⁰

Kontextualistické pojetí vychází z toho, že historické události, o kterých je vypovídáno, lze zasadit do určitého kontextu. „Historické pole [se zde] chápe jako ‚podívaná‘ nebo jako bohatě strukturovaný gobelín, který jakoby na první pohled postrádal soudržnost a jakoukoli rozpoznatelnou základní strukturu.“¹⁹¹

Historické vysvětlení je završeno třetí úrovní, a to stylem ideologického zakotvení příběhu. „V historickém textu zůstává stále ještě další neredukovatelná (!) ‚nevědecká‘ vrstva, která je dána principiální kontinuitou mezi přítomností a minulostí a která určuje ideologické souvislosti historické výpovědi.“¹⁹² Tato „nevědecká“ vrstva vyprávění odráží ideologické zakotvení a etický prvek daného textu. Odhaluje se zde autorovo postavení ke světu a společnosti. I v této dimenzi historického vyprávění rozlišuje White základní kategorie, kterými jsou anarchismus, konzervatismus, radikalismus a liberalismus.¹⁹³ „Jednotlivé přístupy různým způsobem rytmizují čas, vymezují možnosti poznání a etické postoje a to z hlediska určité specifické představy o ideální společnosti.“¹⁹⁴

Všechny čtyři ideologické postoje připouští nevyhnutelnost společenské změny, ale jsou rozdílné ve svých názorech na vhodnost a optimální tempo změn.¹⁹⁵ Konzervatismus je nejvíce podezřívavý ke změnám, konzervativci „mají sklon vnímat

---

¹⁸⁹ WHITE, Hayden. *Metahistorie*, s. 33.

¹⁹⁰ *Ibid.*, s. 24.

¹⁹¹ *Ibid.*, s. 35.

¹⁹² ŠIMA, Karel. Velké vyprávění o lingvistickém obratu v teorii dějin a malý příběh české historiografie. In HORSKÝ, Jan – STORCHOVÁ, Lucie. *Paralely, průsečíky, mimoběžky*, s. 78.

¹⁹³ White tímto rozlišením navazuje na Karla Mannheimu. (WHITE, Hayden. *Metahistorie*, s. 40.). A dodává, že tyto termíny mají sloužit jako označení „obecného ideologického směřování a ne jako nálepky konkrétních politických stran“. (*Ibid.*, s. 42.).

¹⁹⁴ ŠIMA, Karel. Velké vyprávění o lingvistickém obratu v teorii dějin a malý příběh české historiografie. In HORSKÝ, Jan – STORCHOVÁ, Lucie. *Paralely, průsečíky, mimoběžky*, s. 78.

¹⁹⁵ WHITE, Hayden. *Metahistorie*, s. 43.

společenskou změnu na základě analogie s postupným vývojem rostlin.¹⁹⁶ Liberálové změnu vnímají spíše jako jemnou úpravu stávajícího mechanismu. Radikálové a anarchisté naopak věří ve změnu strukturních vazeb celku. Radikálové požadují zboření stávajících vazeb a volají po nastolení nových základů pro společnost. Anarchisté naopak neusilují o vytvoření nových pravidel, ale snaží se o odvržení společnosti ve prospěch vzniku komunity jedinců, kteří sdílí pocit lidskosti.¹⁹⁷

White na první úrovni „historického vysvětlení“ odhaluje, jak historik formuje své vysvětlení pomocí konstrukce zápletky. Ve druhé úrovni White identifikuje specifickou povahu popisovaných vysvětlení, ve třetí odhaluje ideologické zakotvení příběhu. K těmto třem dimenzím dodává White poslední, „zastřešující“ rozměr, který „konečně vyjadřuje zakotvenost historické výpovědi v její literární povaze.“¹⁹⁸ I zde White rozlišuje čtyři dominantní modalities, které odpovídají čtyřem hlavním rétorickým figurám – metafoře, metonymii, synekdoše a ironii.¹⁹⁹ „Dějová struktura historického vyprávění (jak se věci nahodily) a formální argument nebo vysvětlení (proč se věci staly tak, jak se staly) jsou prefigurovány původním popisem („fakt“, jež jsou dána k vysvětlení) v dané dominantní modalitě jazykového užití.“²⁰⁰ Historikové užívají obrazová vyjádření (figury, tropy) k popisu historických událostí. White preferuje čtyři výše jmenované, které budou dále charakterizovány. Nejdříve bude zaměřena pozornost na obecné vymezení jednotlivých tropů, následně bude zaměřen pohled na to, jakým způsobem podle Whita historikové jednotlivé tropy používají ve svém diskurzu.

Jazykovou metaforou se obvykle rozumí pojmenování věci nebo jevu utvořené na základě podobnosti s jinou věcí nebo jiným jevem.²⁰¹ Metafora je považována za nejdůležitější rétorickou figuru.²⁰² Příkladem tohoto tropu může být spojení „devítiočasá kočka“, což je jiný název pro druh karabáče s devíti prameny. Zde je celkem jasná podobnost mezi kočkou jako bytostí s ostrými drápkami, které když seknou,

---

¹⁹⁶ WHITE, Hayden. *Metahistorie*, s. 43.

¹⁹⁷ *Ibid.*, s. 44.

¹⁹⁸ ŠIMA, Karel. Velké vyprávění o lingvistickém obratu v teorii dějin a malý příběh české historiografie. In HORSKÝ, Jan – STORCHOVÁ, Lucie. *Paralely, průsečíky, mimoběžky*, s. 79.

¹⁹⁹ Zde se White inspiroval především Gianbattistem Vicem. (*Ibid.*). White zdůrazňuje, že používá „těchto termínů jako metafor pro různé způsoby, jimiž konstruujeme pole nebo soubory fonémů, abychom je mohli ‚rozpracovat‘ do možných předmětů narativní reprezentace a diskurzivní analýzy.“ (WHITE, Hayden. Fikce faktické reprezentace. In *Tropika diskurzu*, s. 161.).

²⁰⁰ WHITE, Hayden. Fikce faktické reprezentace. In *Tropika diskurzu*, s. 161.

²⁰¹ VAŇKOVÁ, Irena – NEBESKÁ, Iva – SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ, Lucie – ŠLÉDROVÁ, Jasňa. *Co na srdci, to na jazyku*, s. 94.

²⁰² Viz např. CULLER, Johnatan. *Krátký úvod do literární teorie*, s. 81.

tak za sebou zanechají podobné šrámy jako když člověka udeří důtky. Je zřejmé, že „určitou věc známe proto, že ji jako takovou vidíme“.²⁰³ Pokud bude historik jistou událost zpracovávat v modu metaforickém, pak ji bude charakterizovat na základě podobnosti nebo odlišnosti daného jevu s něčím jiným. Událost bude popisovat pomocí analogie nebo přirovnání. Lze konstatovat, že metafora může být čtena jako druh parafráze v systému, který je parafrázovaný.²⁰⁴ Metafora pomáhá zvýraznit určitý aspekt historického díla na základě podobnosti²⁰⁵ a pokud bude historik popisovat nějakou méně známou událost, pak pro její zvýraznění a lepší pochopení, užije událost nebo jev podobný tomu, co chce popsat.

Metonymie je charakteristická tím, že si „uchovává primární význam pojmenování a přenáší ho na základě časových, prostorových, funkčních a dalších souvislostí na pojmenování nové.“²⁰⁶ Pokud např. o nějaké ženě někdo prohlásí, že si „hraje na Zagorku“, pak je zřejmé, že má daná žena stejný nebo podobný charakterový rys jako Hana Zagorová. Metonymie spočívá v přenášení významu jedné věci na jinou, která s ní souvisí.²⁰⁷ Pokud metonymií použije dějepisec při popisování určitého jevu, bude hledat v jednotlivých faktech, které konstituují danou událost vztahy, na jejichž základě pak může vytvořit syntézu událostí. „Metonymie vytváří řád spojováním věcí v prostorových a časových řadách, přičemž v rámci dané oblasti přechází spíše z jedné věci na druhou, než že by spojovala jednu oblast s druhou tak, jak je toho schopna metafora.“²⁰⁸ Modus metonymie musí odhalit podobnost ve zdánlivé nahodilosti věcí. Tento druh rétorického vyjádření zdůrazňuje určitý aspekt příběhu, který je charakterizován podobností.²⁰⁹

Synekdocha je zpravidla považována za druh metonymie, na rozdíl od ní se však zakládá zřetelněji na vztahu částí a celku.²¹⁰ Např. pokud někdo „nemá kde složit hlavu“ je zřejmé, že nemá kde přespát. „Vlastnosti celku [synekdocha] vyvozuje z vlastností jeho částí a dovoluje částem zastupovat celky.“²¹¹ Dějepisec, který vypráví příběh

---

²⁰³ CULLER, Johnatan. *Krátký úvod do literární teorie*, s. 81.

²⁰⁴ CARTER, Jonathan. A. Telling Times: History, Emplotment, and Truth. In *History and Theory*, s. 22.

²⁰⁵ WHITE, Hayden. *The Content of the Form*, s. 119.

²⁰⁶ VAŇKOVÁ, Irena – NEBESKÁ, Iva – SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ, Lucie – ŠLÉDROVÁ, Jasňa. *Co na srdci, to na jazyku*, s. 95.

²⁰⁷ CULLER, Johnatan. *Krátký úvod do literární teorie*, s. 82.

²⁰⁸ *Ibid.*

²⁰⁹ WHITE, Hayden. *The Content of the Form*, s. 119.

²¹⁰ VAŇKOVÁ, Irena – NEBESKÁ, Iva – SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ, Lucie – ŠLÉDROVÁ, Jasňa. *Co na srdci, to na jazyku*, s. 95.

²¹¹ CULLER, Johnatan. *Krátký úvod do literární teorie*, s. 82.

v modu synekdochy, hledá ve faktech, která konstituují danou událost, určitou podobnost, esenci.²¹² Na základě této podstaty pak konstituuje příběh. Je zde zřejmá analogie s metonymií, synekdocha ovšem klade větší důraz na to, aby „zastřešující“ událost zastupovala všechna fakta rovnoměrně. „Synekdocha popisuje jev tím, že používá část k symbolizování vlastnosti, o níž se předpokládá, že je celku vlastní.“²¹³

Tři dosud diskutované tropy jsou chápány jako paradigmaty, která nám nabízí jazyk samotný. Jsou to paradigmaty operací, jimiž může vědomí prefigurovat kognitivně problematické oblasti zkušenosti za účelem podrobit je následně analýze a vysvětlení.²¹⁴ Tyto rétorické figury historikovi dopomohou k adekvátnímu vysvětlení události, kterou podrobuje rozboru a interpretaci. Metafora je podle Whita reprezentační podobou určitého problému, metonymie je reduktivní a synekdocha integrativní.²¹⁵

White k této trojici tropů, kterou označuje za „naivní“, přidává „sentimentální“ ironii jako protějšek.²¹⁶ Při užití ironie se historik dopustí chybného užití metafor za účelem vyvolání pochybností ohledně vyslovovaného tvrzení. „Ironie staví do juxtapozice zdání a realitu; to, co se stane, bude opakem toho, co se čeká.“²¹⁷ Jejím cílem je pomocí kontrastu mezi tím, co je vypovídáno a tím, co se skutečně stalo, vyvolat u čtenáře požadované emoce, donutit ho o události přemýšlet a následně stvrdit opak toho, co je vypovídáno. Požadované závěry ironie vyvolává s pomocí „dvojnáčnosti“.²¹⁸ „Pro ty, kteří ve světě nevidí podobnosti (podobně jako u metonymie), musí dekódování nabrat podoby odhalení, a to pomocí kontrastu skrývajících se pod zdáním podobnosti či jednoty.“²¹⁹

Z předchozího textu je patrné, že podle Whita se diskurzy fikce a historie neliší v užití figurativních technik pro zobrazení událostí ve svém diskurzu. Při formulování „osudové rovnice“ (jak ji nazval Lubomír Doležel ve své knize *Život s literaturou*) o prolínání diskurzů fikce a historie White vycházel ze své teorie literárního díla, která byla uvedena výše. Tato koncepce byla předmětem mnoha diskuzí, většinou těch kritických. Mimo to se stala i významnou inspirací pro Stephenha Greenblatta,

---

²¹² WHITE, Hayden. *The Content of the Form*, s. 119.

²¹³ WHITE, Hayden. *Metahistorie*, s. 55.

²¹⁴ *Ibid.*, s. 58 - 59.

²¹⁵ *Ibid.*

²¹⁶ *Ibid.*, s. 59.

²¹⁷ CULLER, Johnatan. *Krátký úvod do literární teorie*, s. 82.

²¹⁸ WHITE, Hayden. *The Content of the Form*, s. 119.

²¹⁹ WHITE, Hayden. Fikce faktické reprezentace. In *Tropika diskurzu*, s. 161.

amerického literárního teoretika a hlavního představitele tzv. „nového historismu“, dominantního proudu v literárně vědních diskuzích v USA.²²⁰ Právě kvůli inspiračním vazbám mezi těmito autory bude následující kapitola věnována novému historismu Stephena Greenblatta – respektive budou zdůrazněny na ukázkách Greenblattových děl aspekty jeho tvorby, u kterých lze předpokládat, že se jejich inspirací stal White.

III. Nový historismus a Hayden White

Whitovy úvahy o prolínání diskurzů fikce a historie se staly jedním z inspiračních zdrojů pro nový historismus Stephena Greenblatta. V následující kapitole bude zaměřena pozornost právě na ty prvky koncepcí obou autorů, u kterých lze předpokládat inspirační vazby. Postupně budou ukázány aspekty Greenblattových děl, jež vykazují inspirační rukopis Whitův, přičemž se předpokládá, že se Greenblatt inspiroval Whitem především v literárních postupech při reprezentaci faktů, tj. že Greenblatt po Whitově vzoru nahlíží na fikci a historii jako na prolínající se diskursy, především co se týče prostředků reprezentace událostí.²²¹

Před samotnou analýzou bude pozornost zaměřena na samotný nový historismus Stephena Greenblatta, kdy budou stručně načrtnuty jeho charakteristické rysy, další inspirační zdroje a bude nastíněn rozdíl mezi „novým“ a „starým“ historismem.

Nový historismus v praxi

„Nový historismus není souvislou a logicky soudržnou školou, do které by se někdo mohl přihlásit nebo z níž by někdo mohl vystoupit,“²²² takto charakterizuje nový historismus Stephen Greenblatt, jeden z hlavních představitelů tohoto směru, v předmluvě k souboru esejí *Nový historismus v praxi*. Z uvedeného vyjádření plyne, že nový historismus není oborem v tradičním smyslu slova – neopírá se totiž o žádnou striktní metodologii, které by se měl interpret držet při analýze textu a nevytváří žádný abstraktní pojmový aparát. Nový historismus klade důraz na interpretační praxi a na jedinečnost přístupů k interpretaci, přičemž v úsilí o zasazení literárních děl do

---

²²⁰ Stephen Greenblatt se narodil roku 1943 a z jeho bibliografie lze jmenovat např. *The Swerve: How the World Became Modern*; *Shakespeare's Freedom*; *Will in the World: How Shakespeare Became Shakespeare*; *Hamlet in Purgatory*; *Practicing New Historicism*; *Learning to Course: Essays in Early Modern Culture*; *Shakespearean Negotiations: The Circulation of Social Energy in Renaissance England*. Více ke Greenblattovi a jeho kariéře In ROBSON, Mark. *Stephen Greenblatt*, s. 5 – 6.

²²¹ Podkladem pro analýzu inspiračních vazeb budou zejména Whitova *Metahistorie s Tropikou diskurzu* a Greenblattovy texty *Shakespeare's Negotiations* a eseje ze souboru *Nový historismus*.

²²² BOLTON, Jonathan. *Nový historismus / New historicism*, s. 250.

kulturního zázemí jsou zohledňována nejen kanonická díla, ale i neliterární texty (těmito texty mohou být např. pamflety, dopisy, deníky, atd. – zkrátka texty, kterým tradičně není přisuzován vyšší estetický dopad), které také významně ovlivňovaly vytváření zkoumaného textu.²²³

Nový historismus lze charakterizovat prostřednictvím několika základních pojmů, které vymezují specifické rysy tohoto přístupu k interpretaci. Jedním z nejdůležitějších pojmů pro nový historismus je „cirkulace sociální energie“, která je charakterizována jako kolektivní, dynamická cirkulace potěšení, starostí a zájmů.²²⁴ Tato cirkulace pocitů a vášní musí mít podle Greenblatta minimální předvídatelnost a minimální dosah (přiměřeným dosahem je takový, který zasáhne skrze jednoho tvůrce či konzumenta do jedné společné komunity) a předmětem zájmu je pak takový okamžik, kdy je předvídatelnost a rozsah větší (tzn. bude zasaženo velké množství mužů a žen v rozdílných sociálních skupinách a vrstvách).²²⁵

Dalším klíčovým pojmem je „repräsentace“, která vyjadřuje zobrazení názorové plurality. Historické texty zobrazují minulé události s pomocí rozličných úhlů pohledů na daný historický jev. Pokud bude historik zkoumat osobnost Emila Háchy a jeho rozhodnutí, která učinil v počátečním období politické kariéry, pak se na protektorátního prezidenta nebude dívat pouze jako na „toho, co nebojoval“, ale zohlední i jiné pohledy.²²⁶

Nový historismus se snaží „rozrušit pevné základy literární vědy i literatury,“ když se zaměřuje na ty aspekty textů, které byly považovány za pevně dané a přihlíží i k neliterárním složkám, které se váží ke zkoumané události. Tento interpretační přístup tak zkoumá metodologické základy předchozích přístupů a klade si otázky i ohledně své vlastní metodologie.²²⁷ Při interpretaci textů neužívá pouze jediný směr výkladu, naopak zkoumá i další fragmenty, které umožňovaly formovat autorovu osobnost, a tak i jeho text; zajímá se o to, jak text ovlivňovaly problémy, které byly odsouvány na

---

²²³ HAMAN, Aleš – HOLÝ, Jiří – PAPOUŠEK, Vladimír. *Kritické úvahy o západní literární teorii*, s. 185.

²²⁴ GREENBLATT, Stephen. *Shakespearean negotiations*, s. 12.

²²⁵ *Ibid.*, s. 6.

²²⁶ Knihou, která se zabývala Emilem Háchou s přihlédnutím k různým aspektům, které ovlivnily jeho rozhodování, je např. *Causa Emil Hácha*.

²²⁷ BOLTON, Jonathan. *Nový historismus / New historicism*, s. 42.

okraj, jako například problematika oboupohlavnosti.²²⁸ V tom spočívá stěžejní rozdíl tzv. nového a „starého“ historismu. Druhý jmenovaný „má [podle Greenblatta] sklon k monologičnosti; tj. snaží se objevit jedinou politickou vizi, obvykle totožnou s tou, kterou údajně zastává celá vzdělaná vrstva, nebo rovnou celá populace.“²²⁹ Samotný pojem „nový historismus“²³⁰ Greenblatt použil k označení odvratu tohoto nového směru od formální analýzy, jež dominovala tzv. nové kritice²³¹ a která nechápala text a jeho interpretaci v rámci zakotvení díla v dějinných událostech, v historických momentech.²³² Novohistorikové tak hledají spojení mezi literaturou a dalšími aspekty kulturní superstruktury.²³³

Jak již bylo řečeno výše, novohistoričtí badatelé se neopírají o žádnou dominantní metodologii. Ve svých konkrétních analýzách vycházejí z předcházejících principů a eklektisticky si z nich vybírají různé aspekty. Čerpají tak ze strukturalismu, marxismu, psychoanalýzy či dekonstrukce. Mezi hlavní inspirační zdroje nového historismu se řadí Clifford Geertz, zejména jeho úvahy o konceptualizaci kultury jako textu. Stěžejním tématem jeho zkoumání byly často antropologické interpretace kultur, v nichž zvažuje zejména, jak může být kultura textem a jak texty utvářejí kulturu.²³⁴ Sám Greenblatt poznamenává, že právě od Geertze převzal pojetí kultury jako textu.²³⁵ Za další inspirační zdroj nového historismu je pak považován Michael Foucault – obzvláště jeho chápání moci, její cirkulace a postavení subjektu.²³⁶ Koncepce Haydena Whita je rovněž považována za jednu z klíčových inspirací nového historismu a Stephen Greenblatta. V následujícím textu bude ukázáno, zda a jak se Greenblatt Whitovými úvahami inspiroval, a protože novohistorikové nebudují abstraktní metodologii, již lze pouze dodatečně konstruovat z jejich textů, bude inspirace sledována prostřednictvím několika Greenblattových esejí.

---

²²⁸ Tímto tématem se Greenblatt zabývá v esejí *Fiction and Friction* (In GREENBLATT, Stephen. *Shakespearean negotiations*, s.66 – 94.).

²²⁹ BOLTON, Jonathan. *Nový historismus / New historicism*, s. 42.

²³⁰ Tento termín použil Greenblatt v úvodu ke knize *Moc forem v anglické renesanci*. (GREENBLATT, Stephen. *Towards a Poetics of Culture*. In VEESER, Harold (eds.). *New Historicism*, s.1.).

²³¹ Nová kritika je směr zabývající se literární interpretací, jeho předchůdcem je Ivory Armstrong Richards, který ve svém díle *Praktická literární věda* uvedl nový přístup k interpretaci díla, tj., že by se dílo mělo interpretovat bez mimotextových signálů, které interpretovi budou ukazovat cestu ke „správné“ interpretaci textu. (NEWTON, Kenneth. M. *Nová kritika a vzestup interpretace*. In *Aluze*.)

²³² BOLTON, Jonathan. *Nový historismus / New historicism*, s. 195. Greenblatt zde ještě poznamenává, že označení „nový historismus“ může být zavádějící, více viz *Ibid.*, s. 195 – 204.

²³³ HARRIS, Jonathan G. *Shakespeare and literary theory*, s. 176.

²³⁴ BOLTON, Jonathan. *Nový historismus / New historicism*, s. 19 – 20.

²³⁵ *Ibid.*, s. 258.

²³⁶ Více ke koncepcím, které se staly inspirací pro nový historismus, viz *Nový historismus / New historicism*.

Příklady inspiračních vazeb

Greenblattovy inspirační vazby s Whitem lze sledovat již v pojetí diskurzů fikce a historie. Ani Greenblatt nechápe diskurzy fikce a historie jako protikladné, ale naopak k nim přistupuje jako k diskurzům formálně podobným. Předmětem zájmu Greenblattových esejí jsou především beletristická díla, u kterých zaměřuje pozornost na to, jaké kontextuální (sociální, politické, kulturní aj.) okolnosti ovlivňovaly autorovo psaní. Greenblatt v textu hledá stopy, které v něm, třeba nevědomky, zanechal autor, a zkoumá, jak je za beletristickými figurami vykresleno určité časové období. Greenblatt při interpretaci zohledňuje jak literární texty, tak texty neliterární, právě paralelní čtení literárních a neliterárních textů lze považovat za doklad autorova pohledu na diskurzy fikce (literární texty) a historie (neliterární texty).

Paralely mezi Whitovým a Greenblattovým náhledem na diskurzy fikce a historie lze pozorovat např. v esejí *Fiction and Friction*²³⁷ (podobně by ovšem tyto paralely bylo možné demonstrovat na základě mnoha dalších esejí – např. *Neviditelné střely*, *Nový historismus v praxi* či *Shakespeare and the Exorcists*). Greenblatt text esejí *Fiction and Friction* začíná „historkou“²³⁸, ve které vypráví příběh z roku 1580 o osmi dívkách, které se smluvily, že budou žít jako muži. Jedna z těchto dívek se převlékla za tkalce a přestěhovala se do jiné vesnice, kde se zamilovala do jiné ženy a uzavřela s ní manželství. Po čase se ale tajemství převleku prozradilo a dotyčná žena byla odvezena do města, aby byla souzena a odsouzena k smrti oběšením. Greenblatt reprodukuje historickou událost podobně, jak by ji vyložil historik - udává přesné datum či místa pobytu dívek. Greenblatt pokračuje paralelou se soudobým dílem beletristickým – *Večerem tříkrálovým* Williama Shakespeara. Zdá se, že Greenblatt na beletrii a fikci nahlíží jako na formálně podobné diskurzy, které se vztahují ke skutečné historické události, ale vyjadřují ji odlišnými prostředky.

Jak bylo výše naznačeno, Greenblatt studuje beletristická díla (v tomto případě Shakespearovo dílo) a hledá v nich souvislosti, paralely s historickými událostmi stojícími v pozadí daného textu. Greenblatt sleduje i historické výpovědi a snaží se o jejich objasnění v rámci širšího kontextu – nechápe je jako striktní fakta, o jejichž

---

²³⁷ GREENBLATT, Stephen. *Shakespearean negotiations*, s. 66 – 93.

²³⁸ Jedním z charakteristických rysů Greenblattových textů je právě „historka“ nebo také anekdota, která připravuje čtenáře na další text, uvádí ho do kontextu. Ačkoliv se Greenblattovy úvodní příběhy nazývají anekdotami, nejsou to anekdoty ve smyslu vtipu, ale jde skutečně o historicky podložené příběhy – tj. historky.

pravdivosti a věrohodnosti nelze diskutovat. Pro ilustraci lze uvést dále např. text *Neviditelné střely*.²³⁹ Zde se Greenblatt soustředí na policejní zprávu o Christopheru Marlowovi z roku 1593, ve které byl Marlowe obviněn z toho, že kromě jiných „nehorázností“ prohlásil, že byl Mojžíš pouhým kejklířem a že jeden z lidí Sira W. Raleigha dokáže více než on.²⁴⁰ Greenblatt poté v textu hovoří o Marlowově osobnosti v kontextu dobových zvěstí a diskusí o ateismu. Greenblatt se v tomto případě u White inspiroval právě v pohledu na formální podobnost diskursů fikce a historie.

Jak bylo naznačeno výše, ani Greenblatt, ani White se nedrží striktního odlišení diskursů fikce a historie. White ostatně poznamenává, že „romanopisci možná pracují s imaginárními událostmi, zatímco historikové pracují se skutečnými, nicméně proces slučování událostí, ať už imaginárních nebo reálných, do jedné pochopitelné totality, která může posloužit jako objekt reprezentace, je proces poetický.“²⁴¹

Poté co White poskytl (dle jeho soudu) přesvědčivý důkaz o prolínání zkoumaných diskursů, zabývá se samotnou prací historika, respektive jeho postupem při tvorbě textu. „Historik přisuzuje událostem z kroniky rozdílnou závažnost tím, že jim jako prvkům příběhu přiřazuje odlišné funkce, a to tak, aby odkryl formální soudržnost celé skupiny událostí chápané jako srozumitelný proces s rozpoznatelným začátkem, prostředkem a koncem.“²⁴² Zde by bylo možné pozorovat další Greenblatovu inspiraci Whitovou koncepcí – např. v textu *What is the History of Literature* Greenblatt zkoumá, jak lze v současné době porozumět historii literatury. Greenblatt začíná tento text opět „historkou“ (jež tu reprezentuje začátek, úvod eseje) - vypráví příběh ze svých začátečnických akademických let na univerzitě v Berkeley, kde chtěl zapůsobit na své starší kolegy tím, že s sebou nosil Kantovu *Kritiku čistého rozumu*. Jeden z jeho profesorů mu nicméně řekl, že Kant má podle něho „židovskou mysl“, a proto nepatří mezi jeho oblíbené autory. Greenblatt nejdříve předpokládal, že tím mínil mysl chytrou, sterilní, puntíčkářskou, mysl bez pravé kultury. Posléze ovšem Greenblatt dochází k závěru, že komentář ohodnotil mylně; pokud se totiž omezí na prostředí oddělení anglistiky, pak dostává obrat „židovská mysl“ jiný význam. Zde je patrné, že pokud se bude nahlížet na profesorovu poznámku bez širšího kontextu, pak může vyznít urážlivě,

---

²³⁹ BOLTON, Jonathan. *Nový historismus / New historicism*, s. 92 – 148.

²⁴⁰ BAKELESS, John E. *The Tragical History of Christopher Marlowe*, s. 111.

²⁴¹ WHITE, Hayden. *Metahistorie*, s. 158.

²⁴² WHITE, Hayden. *Tropologie, diskurs a způsoby lidského vědomí*. In *Tropika diskurzu*, s. 21.

až antisemitisticky. Nicméně poté, co se přihlédne ke konkrétnímu kontextu, nabývá pojem odlišných významů.

Inspiraci Whitem je zde možné pozorovat v Greenblattově interpretaci pojmu „židovská mysl“. Greenblatt postupně utváří celek historického vyprávění, ve kterém popisuje a interpretuje nashromážděná fakta pomocí různých typologických strategií a do výkladu zahrnuje i texty či události rozdílného charakteru. Greenblatt nejdříve našel k pojmu židovská mysl různé významy a poté je přetvořil ve vyprávění o historii pojmu – je zde zřejmá podobnost s Whitovou konceptualizací v historickém díle, ve kterém vzniklo vyprávění na základě seřazení známých faktů a jejich zpřístupnění publiku.²⁴³

Po úvodu eseje přistupuje Greenblatt k otázce, jak máme nyní porozumět historii literatury (což by bylo možné považovat za rozpoznatelný prostředek historického vyprávění). Greenblatt upozorňuje na skutečnost, že se literární zkoumání rozpadlo na dílčí části, které jsou zkoumány jednotlivě dílčími disciplínami. Proto navrhuje prozkoumat termín literatura, jak byl pojímán předtím, než byl roztřízen do jednotlivých odvětví, a pokouší se tím rekonstruovat etymologii pojmu „literatura“. Vyústěním tohoto exkurzu je pak konstatování, že završením vývoje pojmu je moderní chápání, ve kterém je literatura rozložena na základní části a ty jsou pak zkoumány odděleně dílčími disciplínami. Dále Greenblatt poznamenává, že v současnosti je k textům přistupováno s určitým očekáváním, které se odvíjí od osoby autora daného díla – při interpretaci je pak hledán ten výklad díla, který by odpovídal takovému očekávání.

Podle Greenblatta leží historie literatury vždy někde mezi mimořádnými událostmi a mezi okamžikem, kdy k těmto událostem autor přistoupí a na základě svého zkoumání je uspořádá do publikace.²⁴⁴ Záleží pouze na autorovi, jak poskládá různé aspekty historického díla do jednoho textu; z toho vyplývá, že literární historie je historií možností v literatuře, literární dílo vždy bude obsahovat jak faktické události, tak autorovo objasnění těchto událostí, které vždy bude, ač třeba nevědomě, obsahovat stopy kulturního, sociálního, ba dokonce i ideologického zázemí, kdy text vznikl.

Zde lze spatřovat další aspekt, ve kterém se Greenblatt inspiroval u Whita - ačkoli fakta zůstávají zdánlivě neměnná, záleží na historikovi, jakou jim přiřadí formu, jak je čtenáři historického příběhu předloží – zda bude příběh vyprávět v modu tragédie

---

²⁴³ WHITE, Hayden. *Tropologie, diskurs a způsoby lidského vědomí*. In *Tropika diskurzu*, s. 19.

²⁴⁴ BOLTON, Jonathan. *Nový historismus / New historicism*, s. 470).

či komedie nebo zda vypravovaný příběh vysvětlí za pomoci formálního, explicitního či diskursivního argumentu. Jmenované postupy náležejí podle Whita vyšší úrovni textu, kdy je vysvětlováno, „jaký to má všechno smysl.“²⁴⁵ Neexistuje žádný hodnotově neutrální modus příběhu, vysvětlení, ba dokonce popisu pole událostí, což podle Whita ústí ze samotného použití jazyka, který implikuje určitý autorův postoj ke světu. Greenblatt je podobně jako White fascinován reprezentací určité skutečnosti v textu (je jedno, zda v textu beletristickém, či historickém) a stejně jako White se zaměřuje na to, jak autoři utvářeli umělecké dílo a jak v něm formulovali obsah, který měli v úmyslu předat čtenáři. White dále ve své koncepci určuje síť vztahů, na základě kterých lze vysledovat, že dějová struktura vyprávění a vysvětlení toho, proč se věci udály právě tím způsobem, jsou prefigurovány v „dané dominantní modalitě jazykového užití: metafoře, metonymii, synekdoše, nebo ironii.“²⁴⁶

Předchozí zkoumání ukázalo základní aspekty potenciální inspirace Greenblattova díla Whitovými předpoklady. Tuto inspiraci bylo možné sledovat ve třech hlavních bodech: i) obě koncepce pohlíží na diskursy fikce a historie jako na formálně podobné diskursy, ii) dále se shodují v tom, že autoři textů při jejich genezi prostupují určitými úrovněmi – od nashromáždění informací, přes jeho uspořádání do jednoho celku, a že historikové texty utvářejí tak, aby měly rozpoznatelný začátek, prostředek a konec; iii) shodují se rovněž v přesvědčení, že při výkladu jednoho faktu mohou dojít různí autoři k odlišným interpretacím.

Na závěr je vhodné poznamenat, že Greenblatt ve svých dílech explicitně nezmiňuje, v jakých aspektech se inspiroval právě koncepcí Haydena Whita, jak činí např. v případě Foucaulta či Geertze. Ovšem jeho inspirace koncepcí, která se zabývá prolínáním fikce a historie, tedy teorií, kterou předkládá Hayden White, je zřetelná i bez Greenblattových výrazných explicitních odkazů. Naopak White se k novému historismu vyjadřuje mj. v kapitole *New Historicism: A Comment*,²⁴⁷ kde uvádí, že se nový historismus prezentuje jako projekt, který se snaží obnovit historickou dimenzi

---

²⁴⁵ WHITE, Hayden. Tropologie, diskurs a způsoby lidského vědomí. In *Tropika diskurzu*, s. 26.

²⁴⁶ WHITE, Hayden. *Metahistorie*, s. 161. Více o Whitově pavučině vztahů viz tato kapitola výše.

²⁴⁷ VEESER, Harold A. *New Historicism*, s. 293 – 302.

v amerických literárních studiích. Na první pohled by se mohlo zdát, že pouze doplňuje předchozí formalistické praktiky a rozšiřuje je o zaměření pozornosti na historický kontext, ze kterého text pochází. Ale podle nových historiků se nesnaží o pouhé doplnění interpretace textu o informace o historickém kontextu, kdy dílo vzniklo, neboť berou v potaz nejen literární, ale i neliterární, zdánlivě nedůležité aspekty, které ovlivnily dílo.²⁴⁸

IV. Shrnutí kapitoly

V této kapitole bylo ukázáno, že Hayden White chápe diskurzy fikce a historie jako prolínající se zejména v rovině užívání formálních prostředků reprezentace určitých událostí. White zdůrazňuje, že se historické události a události fikce odlišují „tím způsobem, jakým se jejich odlišnost definuje běžně již od Aristotela“²⁴⁹, a to tak, že o tom, že se historická událost odehrála v reálném světě²⁵⁰, se lze přesvědčit v různých kronikách, záznamech, dopisech a jiných artefaktech; události fikce naopak existují pouze v mysli autora, který jej předává do textu, tento druh událostí je vymyšlen a o jeho existenci nelze nalézt žádné časové a prostorové důkazy.

Historikové při psaní podle Whita postupují různými úrovněmi práce s historickými událostmi. Pokud bude historik např. popisovat život Jiřího Františka Augusta Buquoye (dále Jiří František), bude podle Whita postupovat určitými úrovněmi konceptualizace svého díla. Na začátku své tvorby určí, kde bude mít jeho příběh začátek, prostředek a konec (čili bude se rozhodovat, zda bude za začátek vyprávění o Jiřím Františkovi považovat jeho narození a za konec jeho úmrtí, či vybere určité období jeho života a na to se zaměří – např. jeho nucený pobyt v jižních Čechách).

Poté, co si historik ujasní, o jakém období života Jiřího Františka bude vypovídat ve svém díle, začne nashromážděná data o vybrané postavě rozřizovat do kroniky událostí na základě chronologie a také některým událostem přiřadí větší důležitost (pro

---

²⁴⁸ VEESER, Harold A. *New Historicism*, s. 293 – 302.

²⁴⁹ WHITE, Hayden. Fikce faktické reprezentace. In *Tropika diskurzu*, s. 153.

²⁵⁰ White nijak nedefinuje reálný nebo také skutečný svět, proto se lze domnívat, že White chápe tento svět tak, jak je pojímán širokou neakademickou veřejností – skutečný, reálný svět je takový, ve kterém se odehrávají lidské životy, přírodní procesy, atd. Skutečnost je pak (snad i podle Whita) to, co jest a nezávisí na pozorovateli.

své vyprávění) a jiné označí jako okrajové.²⁵¹ Historické události totiž „obsahují více fakt, než lze pojmut do narativní reprezentace určitého historického výseku“²⁵² a už touto operací sestavování kroniky a třídění událostí historik podle Whita interpretuje události (a tím dodává do historického textu určité objektivní prvky, protože historik události vybírá na základě svého uvážení, co je pro jeho příběh zásadní a co ne).²⁵³ Také se může stát, že naopak historikovi budou některá fakta chybět, čímž vzniknou mezery mezi jednotlivými fakty, které konstituují událost. Historik tato fakta musí podle Whita zaplnit, a to tím, že „svůj materiál [...] ‚interpretuje‘: na základě dohadů či spekulací zaplňuje mezery v informacích“.²⁵⁴ Pokud se historik při líčení života Jiřího Františka dostane k tomu, že se popisovaná osobnost na několik let vytratila z jakýchkoliv historických záznamů, je nucen na základě známých faktů odvodit, „co se asi mohlo dít“ v daném období.

Poté, co historik vytvořil kroniku událostí, přikročí k úrovni interpretace faktů z kroniky do příběhu, při které postupuje podle Whita určitými úrovněmi. Na první úrovni autor vysvětluje příběh pomocí konstrukce zápletky, což znamená, že historik určí druh vyprávěného příběhu. Při vyprávění o Jiřím Františkovi bude např. pro líčení o jeho vynálezu hyalitu užívat mód komedie, protože bude vyprávět o tom, že byl Jiří František vyhnán králem z Prahy a byl mu určen exil v jižních Čechách. Popisovaná postava ale našla způsob, jak z nedobrovolného pobytu mimo velká města vytěžit užitečné znalosti (nejen) pro svou osobu, a to tak, že se věnovala bádání v oblasti sklářství a přišla s vynálezem jedinečného černého skla – hyalitu. Historik pomocí modu komedie vyzdvihne naději na triumf člověka (Jiřího Františka Augusta Buquoye) nad světem (královská moc a nucený exil). Vedle modu komedie mohl autor užít na této úrovni vysvětlení pomocí tragedie, romance nebo satiry.

Na první úrovni historik pouze popisuje historické události, pokud jim ovšem chce dodat určitý smysl, dostává se na druhou úroveň, kterou White nazývá „vysvětlení pomocí formálního argumentu“. Na této úrovni se historikové zaměřují na to, jakým způsobem budou fakta popisovat – zda vyzdvihnou fakta, která považuje za jedinečná (v tom smyslu, že se odlišují od běžného, každodenního života) či zda bude přidávat

---

²⁵¹ To, jakým způsobem historik získal vybraná fakta, tedy badatelskou stránku historikovi práce, ponechává White stranou.

²⁵² WHITE, Hayden. Interpretace v historii. In *Tropika diskurzu*, s. 69.

²⁵³ WHITE, Hayden. Interpretace v historii. In *Tropika diskurzu*, s. 69.

²⁵⁴ Ibid.

všem událostem stejnou váhu a zaměří se na kauzální vztahy mezi událostmi. Pokud se např. historik při popisu života Jiřího Františka zaměří na jeho vynález hyalitu, bude vyprávět o jedné z mnoha událostí, které se dotýkaly vybrané osoby – bude užívat formistické vysvětlení historické události. Dalšími druhy vysvětlení, které může autor na této úrovni podle Whita využít, jsou organistické, mechanistické a kontextualistické vysvětlení.

Historické vyprávění je završeno třetí, nevědeckou úrovní, která odráží ideologické zakotvení daného textu (v této vrstvě vysvětlení bude historik volit mezi tím, zda bude o Jiřím Františkovi vyprávět z pozice anarchistické ideologie či konzervativní, radikální nebo liberální). Tyto tři dimenze vyprávění zastřešuje vysvětlení pomocí čtyř hlavních rétorických tropů. Historikové jsou totiž při předání svého zkoumání nuceni užívat jazyk a obraty, které jsou čtenáři známé, aby pochopil, co se v minulosti stalo. Autoři historických textů jsou nuceni ve snaze o přiblížení minulých událostí užívat prostředků beletrie – konkrétně čtyř rétorických figur, kterými jsou metafora, metonymie, synekdocha a ironie. Historik píšící o zmiňovaném hyalitu, jehož vynálezcem je Jiří František August Buquoy, bude např. při popisu specifických vlastností tohoto skla využívat metafory, když poukáže na to, že toto sklo nebylo propustné pro světlo podobně jako výrobky porcelánu nebo keramiky nepropouští sluneční paprsky.

Podle Whita je to, že „historik musí své materiály nějak interpretovat, chce-li dospět k pohyblivému sledu obrazů, v nichž se bude zrcadlit historický proces“, dokladem toho, že se diskurzy fikce a historie prolínají. Spisovatelé krásné literatury totiž prochází podobnými úrovněmi vytváření svého díla, jakými podle Whita postupuje historik při konstrukci díla. Historikové a romanopisci se svému čtenáři snaží ve srozumitelné formě převyprávět události, strategie, které oba druhy autorů používají, jsou podobné. White ale zdůrazňuje, že události, které diskurzy fikce a historie popisují, mají diametrálně odlišnou povahu.

Whitovým konceptem prolínání diskurzů fikce a historie se inspiroval například Stephen Greenblatt. Vedle těchto inspiračních vazeb se stala Whitova koncepce předmětem kritiky ze strany autorů, kteří se kloní k tomu názoru, že jsou historické a fikční texty odlišné. Na Whita tímto způsobem kriticky reagoval např. Lubomír Doležel.

LUBOMÍR DOLEŽEL

„Myšlenka je jako vajíčko. Nejdřív jí nosíš ve své mysli, zahříváš ji a přemiláš. Když ji vyklopíš na papír, poznáváš její slabosti. Začneš ji opravovat, zpřesňovat, vyjasňovat.

Teprve přesně vycizelovaná myšlenka se může pustit do světa.“²⁵⁵

„Vědecké dílo Lubomíra Doležela je velmi rozsáhlé a mnohostranné²⁵⁶ a dalo by se říci, že všestranným českým vědcem²⁵⁷, jehož zájmy zahrnují lingvistiku, literární teorii, sémiotiku, estetiku, historii, logiku, analytickou filozofii, filozofii jazyka, kybernetiku, narativní sémantiku a teorii fikčních světů.²⁵⁸ Hlavním předmětem jeho zájmu je studium, zkoumání a vyučování literatury.²⁵⁹ Doležel pro své mnohostranné vzdělání ve svých dílech propojuje znalosti z jednotlivých oborů a s pomocí odkazů na významné autory předkládá své uchopení rozličných problémů.

Pro potřeby této práce je zásadní Doleželův příspěvek k diskuzím ohledně fikce a historie. Doležel svou (kritickou) reakci explicitně směřuje k Haydenu Whitovi, respektive k jeho myšlence ohledně historických textů, na které pohlíží jako na literární artefakty.²⁶⁰ Na rozdíl od Whita spatřuje na všech úrovních diskurzů jejich odlišnost²⁶¹ (ať v rozdílu fikčních a historických událostí, tak v práci s nimi). Snaží se tak reagovat na fakt, že je Whitův pohled na prolínání diskurzů „současnou literární teorií jednomyslně podporován,“ a tak „nemohl [...] odolat pokušení vyslovit svůj nesouhlas s tímto ‚oficiálním‘ míněním“.²⁶²

Svou odezvou na současný pohled na prolínání zmiňovaných diskurzů se také snaží obhájit objektivitu historie jako vědy, která stojí na úrovni věd přírodních. Ačkoliv je podle něho historický diskurz do jisté míry ovlivněn subjektivitou autora, je

---

²⁵⁵ DOLEŽEL, Lubomír. *Život s literaturou: vzpomínky a rozhovory*, s. 230.

²⁵⁶ SLÁDEK, Ondřej. O teorii a metodologii Lubomíra Doležela. In *Heterologica*, s. 35.

²⁵⁷ Více viz. PAVEL, Thomas. Přínos Lubomíra Doležela současné literární vědě. In: *Česká literatura*.

²⁵⁸ *Slovník české literatury po roce 1945*. Heslo: Lubomír Doležel.

²⁵⁹ DOLEŽEL, Lubomír. *Život s literaturou: vzpomínky a rozhovory*, s. 8.

²⁶⁰ DOLEŽEL, Lubomír. *Fikce a historie v období postmoderny*, s. 11.

²⁶¹ Doležel striktně rozlišuje fikční a historické světy a předkládá jejich charakteristiky, na jejichž základě je podle něho zřetelná odlišnost a neslučitelnost obou světů (o tomto bude pojednáno níže. Také ovšem nachází možný svět, ve kterém mohou fikční a historické entity koexistovat, tento svět nazývá falzifikovaná historie. Jde o svět, který se zakládá na skutečných událostech, ovšem je doplněn o autorovy subjektivní myšlenky – jedná se o polemiku typu „coby – kdyby“, tedy např. co by se stalo, kdyby si Alžběta Bavorská nevezala za manžela Františka Josefa I. (více k falzifikovatelné historii In *Ibid.*, s. 47 – 49. a 112 – 128.).

²⁶² *Ibid.*, s. 12.

text podrobován řadě kritik a recenzí, které dodají diskurzu pomyslný „punc“ objektivitě. Právě proto, že je zde kladen důraz na kritické zhodnocení jakýchkoliv nových textů, je podle něho vyčleňování historiografie z vážných, objektivních věd zavádějící.

Historický text podle Doležela konstruuje možné světy literatury, které slouží jako „modely minulosti“, na druhou stranu fikční text vytváří svět, který neexistoval před aktem psaní.²⁶³ V tomto vidí Doležel zásadní rozdíl mezi fikcí a historií, jeho teze ještě budou rozvedeny v následující podkapitole. Doležel „zkoumá zapeklitý problém vztahu mezi historiografií a tvorbou fikce [...] ze specifické pozice, z pozice sémantiky možných světů [literatury].“²⁶⁴

Autor vychází ze specifické teorie možných světů, kterou rozvedl ve svém díle *Heterocosmica. Fikce a možné světy*. Připomenutí Doleželovy teorie možných světů literatury bude věnována jedna podkapitola. V rámci studia fikčních světů vytvořil také stručný odborný slovník, který se vyrovnává se základními pojmy sémantiky možných světů literatury.²⁶⁵ Dílo *Heterocosmica* se zabývá novými, dosud neexistujícími světy, možnými světy literatury. Právě tvorba fikčních světů je podle Doležela „nejvlastnější podstatou“ a „funkcí literatury“, beletrista tak vytváří ve svých dílech nová univerza, čímž „literatura nesmírně obohacuje náš život, naši existenci, naše vnímání i naše duševno.“²⁶⁶

V reakci na „postmoderní výzvu“²⁶⁷ Doležel rozšířil svou teorii možných světů literatury na problematiku vztahu fikce a historie, jeho „příspěvek k debatě o vztahu mezi fikcí a historií [...] není založen na nové teorii, nýbrž je její novou aplikací.“²⁶⁸ V následujících kapitolách bude nastíněna Doleželova teorie možných světů literatury, respektive jejich aplikování na problém prolínání diskurzů fikce a historie.

---

²⁶³ DOLEŽEL, Lubomír. *Fikce a historie v období postmoderny*, s. 50.

²⁶⁴ *Ibid.*, s. 12.

²⁶⁵ Celý slovník In: DOLEŽEL, Lubomír. *Heterocosmica*, s. 255 – 257. V následujícím textu budou potřebné termíny vysvětlovány s pomocí tohoto slovníku.

²⁶⁶ DOLEŽEL, Lubomír. *Život s literaturou. Vzpomínky a rozhovory*, s. 231.

²⁶⁷ „Postmoderní výzvu“ vidí Doležel v postmoderním stavu historiografie, kdy se hranice mezi fikcí a historií začaly relativizovat. Více k tomuto rozvolňování hranic viz začátek následující kapitoly.

²⁶⁸ DOLEŽEL, Lubomír. *Fikce a historie v období postmoderny*, s. 12.

I. Doleželovy možné světy literatury

Možné světy literatury jsou takové světy, které vytváří autor při konceptualizaci svého díla. Jedná se o světy, které nemusí odpovídat „aktuálnímu světu“, což je „aktualizovaný možný svět, který vnímáme smysly a který je dějištěm lidského konání“.²⁶⁹ V možných světech fikce může být např. císařovna Sissi vychovávána vlčicí a za mazlíčka mít draka. Možné světy literatury vychází z filozofické tradice protože se ukázalo, že [filozofická teorie možných světů] poskytuje vhodný interpretační rámec pro problémy fikce“ a dokonce patří „její aplikace v literární teorii [...] mezi nejúspěšnější.“²⁷⁰

Nejen autor využívá možných světů, ale i všichni, kdo užívají jazyka k popisování určitých skutečností, např. jaké představení nedávno shlédli v divadle či jaký oběd si dali v restauraci, užívají pro vyprávění svých zážitků možné světy fikce. „Jediným druhem světa, který je jazyk schopen vyvolat nebo stvořit, je možný svět.“²⁷¹ Jazyk totiž nedokáže při popisu nějaké události vyvolat daný jev do aktuálního světa²⁷², aby byl možný popis pomocí ostenze, proto přistupuje k využití možných světů literatury, kdy při vysvětlování vytváří imaginární svět, který je odrazem světa aktuálního.

Možné světy literatury jsou potenciaálně nekonečné, protože v sobě mohou zahrnovat všechny myslitelné entity a jejich vztahy. Práce s takovýmto světem, který disponuje neomezeným rozsahem, by se mohla zdát obtížná, především vzhledem k tomu, že autor nemůže zahrnout ve svém díle veškeré aspekty popisovaného univerza, protože by pak vznikla kniha neomezené délky a rozsahu. Autor musí pracovat s menší částí světa, sestavuje si tzv. „malé světy“²⁷³ nebo volí zvládnutelnou podmnožinu možných světů fikce.²⁷⁴

---

²⁶⁹ DOLEŽEL, Lubomír. *Heterocosmica*, s. 256 – 257.

²⁷⁰ SLÁDEK, Ondřej. O historiografii a fikci: událost, vyprávění a alternativní historie. In BLÁHOVÁ, Kateřina – SLÁDEK, Ondřej (eds.). *O psaní dějin*, s. 139.

²⁷¹ DOLEŽEL, Lubomír. *Fikce a historie v období postmoderny*, s. 36.

²⁷² Aktuální (skutečný) svět je podle Doležela aktualizovaný možný svět, který vnímáme smysly a je dějištěm lidského konání. Vedle tohoto světa rozlišuje Doležel ještě alternativní svět, malý svět, možný svět, mytologický svět, nemožný svět, přirozený svět, nadpřirozený svět a úplný svět. Viz DOLEŽEL, Lubomír. *Heterocosmica*, s. 256 – 257.

²⁷³ S pojmem „malé světy“ přišel Umberto Eco (více viz Ecovy *Meze interpretace* nebo článek *Malé světy* v časopisu *Česká literatura*).

²⁷⁴ DOLEŽEL, Lubomír. *Fikce a historie v období postmoderny*, s. 38.

Podle Doležela jsou možné světy literatury „makrostruktury formované specifickými globálními omezeními.“²⁷⁵ Světy nefungují jako jeden velký chaos, ale mají své přírodní zákony, podle kterých je určován jejich chod. Pokud jsou tyto zákony tytéž jako zákony aktuálního světa, pak se jedná o světy „fyzicky možné“, pokud jsou přírodní zákonitosti odlišné od existujícího „skutečného“ světa, pak se jedná o svět „fyzicky nemožný“.²⁷⁶ Fyzicky možným světem může být např. kniha *Jméno růže* od Umberta Eca, protože ač se jedná o dílo krásné literatury, řídí se stejnými přírodními zákony jako aktuální svět. Proti tomu fyzicky nemožným světem je např. povídka *Katedrála* od Jaceka Dukaje, ve které je svět řízen a formován fantaskními zákonitostmi.²⁷⁷

V původu možných světů (tzn. v tom, že možné světy vznikají až pod rukama autora a nemají žádnou transcendentální existenci, která by čekala, až je autor uchopí) a v tom, že mohou být tyto neomezené světy redukovány pro potřeby autora, spatřuje Doležel modifikace oproti originálnímu konceptu možných světů.²⁷⁸

Předloženou Doleželovu teorii možných světů literatury lze shrnout tak, že v ní došlo k posunu od původního filozofického pohledu k užití této teorie v rámci literární vědy. Světy byly dále zkoumány a rozděleny na základě operátorů možnosti a nutnosti. Každý literární kosmos má vlastní pravidla a hranice. Jednotlivé světy se neprolínají. Po předložení této koncepce se Doležel zaměřil na „postmoderní výzvu“ a dále stvrdil, že jak světy fikce, tak historie mají své vlastní zákonitosti a hranice. Jeho pohledu na fikci a historii, která vychází z jeho teorie možných světů, je věnována následující podkapitola.

II. Doleželův koncept vztahu fikce a historie

V kontrastu s převládajícím názorem o prolínání diskurzů fikce a historie přichází Lubomír Doležel s konstatováním, že se tyto diskurzy výrazněji odlišují, pokud je na ně nahlíženo z pozice sémantiky možných světů literatury. Podle něho „fikce a

---

²⁷⁵ DOLEŽEL, Lubomír. *Fikce a historie v období postmoderny*, s. 38.

²⁷⁶ *Ibid.*, s. 38 - 89.

²⁷⁷ Světy „fyzicky možné“ Doležel ve své *Heterologice* definuje jako světy, které jsou „myslitelné“; „fyzicky nemožné světy“ pak v sobě „implikují logický protiklad“. In DOLEŽEL, Lubomír. *Heterocosmica*, s. 257.

²⁷⁸ DOLEŽEL, Lubomír. Possible Worlds of Fiction and History. In *New Literary History*, s. 786 – 787.

historie tvoří relativně samostatné a zřetelně strukturně odlišné světy.²⁷⁹ Podle Doležela se fikce a historie odlišují, a to především v tom aspektu, že fikce operuje s imaginárními událostmi a osobami, které může libovolně přetvářet do příběhu, jenž není podroben zkoušce pravdivosti a věrohodnosti. Historie naopak pracuje s entitami, které v minulosti existovaly a jejichž bytí je podepřeno řadou adekvátních důkazů (v podobě záznamů z kronik, dopisů, obrazů, apod.).

Doležel tímto svým „rozšířením teorie možných světů“ reaguje na „postmoderní výzvu“, tedy na převládající názor, že splývají hranice mezi fikcí a historií. Prvním autorem, který „vymazal [...] tradiční dělicí čáru mezi narativem fikčním a historickým,“ byl podle Doležela Roland Barthes,²⁸⁰ o jehož pohledu na prolínání diskurzů byla řeč v úvodní kapitole. Barthesova analýza historického díla ukázala, že historické dílo je text a „odhalit diskurzivní rysy historického psaní může vést k závažným objevům o jeho povaze a specifitě.“²⁸¹ Na Rolanda Bartha navázal Hayden White, který poukázal na to, že historický diskurz je spjatý s fikcí, a to v užití prostředků reprezentace.

Barthes podle Doležela připravil půdu pro postmoderní výzvu a White ji dále rozvinul. „Později se tato dvojí rovnost ‚historický narativ = literární narativ = fikční narativ‘ (často ve zjednodušené formě ‚historie se rovná fikci‘) stala dogmatem opakovaným bez jakéhokoli teoretického opodstatnění.“²⁸² Nicméně tato „postmoderní výzva“ nezůstala dlouho bez povšimnutí a řada vědců na ni reagovala. První, podle Doležela, „velmi mocná“ odpověď přišla od Berela Langa, který formuloval „test holocaustem.“²⁸³ Tento test navrhuje, aby každý, kdo má v úmyslu uvažovat o vztahu mezi fikcí a historií, musí projít testem nacistické genocidy. Tento test utvrzuje kritiky postmoderní výzvy v tom, že historické události nelze uchopit pomocí fikčních strategií. Pokud se skutečně jedná o tak zásadní událost lidských dějin, jako je právě holocaust, pak zde mluví fakta a čísla natolik zřetelně, že snad nelze využít žádné strategie krásné literatury, která by nějakým způsobem dokreslila předkládanou událost.²⁸⁴

---

²⁷⁹ SLÁDEK, Ondřej. O historiografii a fikci: událost, vyprávění a alternativní historie. In BLÁHOVÁ, Kateřina – SLÁDEK, Ondřej (eds.). *O psaní dějin*, s. 149.

²⁸⁰ DOLEŽEL, Lubomír. *Fikce a historie v období postmoderny*, s. 23.

²⁸¹ *Ibid.*, s. 26.

²⁸² *Ibid.*, s. 30 - 31.

²⁸³ *Ibid.*, s. 31.

²⁸⁴ Za uvážení stojí, že v důsledku holocaustu nastal přelom mezi modernou a postmodernou (alespoň podle Lyotardovy *Postmoderní situace* a velmi volně řečeno). Holocaustem skončila „velká vyprávění“ a

Na „postmoderní výzvu“ odpovídá i Lubomír Doležel v knize *Fikce a historie v období postmoderny*, ve které podává důkazy o tom, že mezi oběma diskurzemi existují jasné hranice. Na základě předložených charakteristik možných světů fikce a historie odhaluje odlišnosti i na úrovni psaného diskurzu. V následujícím textu budou rozvedeny typické vlastnosti jednotlivých světů a diskurzů, na jejichž základě bude formulován Doleželův argument o odlišnosti obou diskurzů.

Světy fikce jsou v Doleželově pojetí zvláštními druhy možných světů, „jsou to estetické artefakty vytvořené, uchované a kolující v médiu fikčních světů.“²⁸⁵ Jinými slovy, svět literární fikce vznikl v mysli autora, který jej určitou estetickou činností (básnictvím, hudbou, mytologií, vypravěčstvím, malířstvím, divadlem, filmem, atp.) převedl do formy, která je srozumitelná příjemci (v případě literárního textu čtenáři). Je zřejmé, že se osoby, děje a mnohdy i různé předměty neodvozují od reálně existujících prototypů. „Fikční svět je makrostrukturou, která je souborem entit (postav, předmětů a míst) a jejich vztahů.“²⁸⁶ Pokud např. Shakespeare ve svém *Snu noci svatojánské* vypráví o začarovaném lese poblíž Atén, pak čtenář nebude předpokládat existenci tohoto lesa ve „skutečném“ světě. Pokud by pak objevil takový les, který by mohl odpovídat Shakespearově popisu začarovaného lesa, pak by tam jistě nepátral po královi víl a elfů Oberonovi a jeho královně Titánii. Je spolu s Doleželem možné říci, že „existence a vlastnosti fikčních jednotlivců se neodvozují od skutečných prototypů.“²⁸⁷

Zvláštní sémantickou třídu fikčních světů tvoří takové, které obsahují osoby s prototypy v „aktuálním světě.“²⁸⁸ Tyto možné světy v sobě spojují prvky fikčních světů, s osobami, které reálně existují nebo existovaly. Pokud spisovatel krásné literatury, např. Shakespeare, vylíčí průběh vlády anglického krále Jindřicha VIII. ve formě divadelní hry²⁸⁹, pak vytváří fikční příběh, který obsahuje jednotlivce, kteří skutečně obývali aktuální svět. Ačkoliv se tu ovšem objevují osoby, jejichž existenci lze ukotvit v prostoru a v čase, není možné o takových dílech, aspoň podle Doležela, tvrdit,

---

svět se rozšířil do jednotlivých diskurzů, vše se relativizovalo. Dalo by se říci, že svět už nikdy nebude stejný, plný velkých čekání a velkých příběhů v důsledku hrůz nacistického režimu. Pro uvažování o fikci a historii toto znamená, že tak hrůzostrašný historický fakt nelze spojit s fikčním diskurzem, nelze ho v různých podáních u různých historiků vidět odlišně.

²⁸⁵ DOLEŽEL, Lubomír. *Heterocosmica*, s. 30.

²⁸⁶ SLÁDEK, Ondřej. O historiografii a fikci: událost, vyprávění a alternativní historie. In BLÁHOVÁ, Kateřina – SLÁDEK, Ondřej (eds.). *O psaní dějin*, s. 139.

²⁸⁷ DOLEŽEL, Lubomír. *Heterocosmica*, s. 31.

²⁸⁸ Ibid.

²⁸⁹ Např. v díle s názvem *Jindřich VIII.*

že spadají do určitého druhu historie. To je dáno tím, že autora díla nespojuje požadavek objektivitu a pravdivosti. I když se může zdát, že Shakespeare vytváří příběh o králi z rodu Tudorovců, který by mohl být interpretován jako jistý druh historické výpovědi o této době, stejně podle Doležela nesplňuje podmínky pro uznání hodnověrnosti výpovědi, která jsou v knize vyřčena či naznačena.

Fikční světy (ať už „realistická“ fikce či „fantastická“ fikce) podle Doležela „nepodléhají požadavkům pravdivosti nebo hodnověrnosti,“²⁹⁰ to jinými slovy znamená, že pokud se pisatel neřídí historicky doloženými fakty, událostmi a jejich posloupnostmi, pak nelze jeho dílo považovat za odraz skutečnosti. Možné světy fikce jsou velmi relativní a neobjektivní, protože „jsou tvarovány historicky proměnlivými faktory, jako jsou umělecké cíle, normy typu a žánru, dobové a individuální styly.“ Fikční svět je podle Doležela „malý možný svět tvarovaný specifickými globálními omezeními a obsahující konečný počet spolumožných jedinců.“²⁹¹

Podle Doležela pro svět fikce platí různá omezení, která ovlivňují jeho charakter – není tak relativní a nahodilý, jak by se mohlo na první pohled zdát. Fikční svět je limitován tím, že je přístupný pouze skrze sémiotické kanály, „existuje jen díky sémantické energii textu.“²⁹² Do fikčního světa se případný čtenář dostane pouze za podmínky, že „překročí hranici mezi říší skutečného a říší možného,“ což je možné učinit aktem čtení, kdy příjemce ve své mysli za pomoci textu vytváří a rekonstruuje fikční svět, který autor popsal v textu.²⁹³ Dalším omezením pro tento druh možného světa je fakt, že „fikční svět a jeho jednotlivé složky mají status neaktualizovatelných možností.“²⁹⁴ Z uvedeného vyplývá, že pokud už je jednou svět zkonstruován, pak v něm nelze učinit žádné změny. Fikční svět je malým světem, který je „nevyhnutelně neúplný, jelikož je konstruován konečným textem“, který obsahuje značné mezery (tyto mezery pak mají ontologickou povahu).²⁹⁵

Historické světy jsou jiným druhem možného světa literatury. Jsou konstruovány historickým narativem. Podobně jako spisovatel krásné literatury uchopuje fiktivní fakta

---

²⁹⁰ DOLEŽEL, Lubomír. *Heterocosmica*, s. 33.

²⁹¹ Ibid.

²⁹² SLÁDEK, Ondřej. O historiografii a fikci: událost, vyprávění a alternativní historie. In BLÁHOVÁ, Kateřina – SLÁDEK, Ondřej (eds.). *O psaní dějin*, s. 139.

²⁹³ DOLEŽEL, Lubomír. *Heterocosmica*, s. 34 – 35.

²⁹⁴ SLÁDEK, Ondřej. O historiografii a fikci: událost, vyprávění a alternativní historie. In BLÁHOVÁ, Kateřina – SLÁDEK, Ondřej (eds.). *O psaní dějin*, s. 139.

²⁹⁵ Ibid.

a přetváří je do příběhu, tak i dějepisec zkoumá historické události a vytváří z nich svět, který má předvést, jak se události odehrály, historický diskurz je zcela podřízen referenci k aktuálnímu světu. „Historie rekonstruuje aktuální minulost tím, že konstruuje její modely ve formě možných světů.“²⁹⁶ Mohlo by se zdát, že je každý historický svět subjektivním konstruktem a je tak obtížné přisoudit mu objektivitu vědeckého textu. Nicméně historické texty jsou podrobovány vysokému množství kritiky a diskuzí ze stran různých odborníků, aby bylo docíleno postulátu objektivitu. „Historické světy, jež konstruuji jednotliví historikové [...], vstupují do společenské komunikace [...] a jsou v této síti přísně testovány.“²⁹⁷ „Důraz na pravdivost, ověřitelnost a srozumitelnost lze považovat za nejvýznačnější rysy každého historického vyprávění.“²⁹⁸ Pokud bude např. Kenneth O. Morgan ve svých *Dějínách Británie* vypovídat o zrodu anglikánské církve a o Jindřichu VIII., pak se musí striktně držet doložených faktů a měl by je podat jasně, stručně a objektivně. Pokud by se pak v panovníkově životě objevil nějaký aspekt, který je diskutabilní, měl by být tento nový fakt podroben zevrubnému prošetření a následně by mohl být zařazen do historického světa. Pokud by se ovšem zjistilo, že je určitá osoba či událost do příběhu o Jindřichu VIII. zasazena chybně, musí být neprodleně vyčleněna, aby bylo možné říci, že předkládaný výklad historie je pravdivý, historický.

Pokud se bude dějepisec při konstruování textu držet historicky doložených skutečností (za které by se dalo považovat to, co se nachází v aktuálním světě a co je vnímatelné smysly, konkrétně se jedná např. o různé kroniky, záznamy, dopisy, apod.), pak v takovém světě nemohou figurovat žádné fantaskní bytosti a události nemohou být připsány žádnému božskému činiteli. Podle Doležela je kladem důraz i na sekularizaci historie.

V předloženém pohledu na fikci a historii v pojetí Lubomíra Doležela, se rýsují odlišnosti těchto světů. Autor nepochybuje o odlišném postavení obou diskurzů. Pro své stanovisko předkládá několik argumentů, které lze pro přehlednost rozdělit do dvou

---

²⁹⁶ DOLEŽEL, Lubomír. *Fikce a historie v období postmoderny*, s. 40.

²⁹⁷ *Ibid.*, s. 41.

²⁹⁸ SLÁDEK, Ondřej. O historiografii a fikci: událost, vyprávění a alternativní historie. In BLÁHOVÁ, Kateřina – SLÁDEK, Ondřej (eds.). *O psaní dějin*, s. 139.

úrovni.²⁹⁹ Na první úrovni je odlišnost diskurzů sledována z pozice možných světů, na druhé z pohledu diskurzu.

„Převedení problému fikce a historie z úrovně diskurzu (textu) na úroveň světa znamená dotázat se, zda jsou možné světy historie a fikce funkčně a strukturně identické, či [naopak].“³⁰⁰ Na úrovni možných světů Doležel nachází celou řadu rozdílů, které ho utvrzují v odlišnosti obou diskurzů. Zdůrazňuje celkem čtyři zásadní rozdíly, kterými jsou: „funkční rozdíl“, „základní strukturní rozdíl“, „konstelace konatelů“ a „neúplnost“.³⁰¹ Tyto rozdíly vychází z obecných vlastností a charakteristik fikčních a historických světů.

Prvním rozdílem, který Doležel na úrovni možných světů v obou diskurzích rozeznává, je tzv. „funkční rozdíl“, který je založen na tom, že „fikční světy jsou imaginární alternativy aktuálního světa,“ na druhé straně stojí světy historie, které jsou „kognitivní modely aktuální minulosti.“³⁰² Funkcí fikčního světa je vytvoření a zobrazení imaginárního světa, který nijak nevychází ze skutečných událostí.³⁰³ Naopak historie usiluje o rekonstrukci dění aktuálního světa. Historik při koncipování světa vytváří jeho strukturu, osoby a jejich skutky na základě stop, které za sebou zanechali (např. v různých denících, kronikách, obrazech, atp.).

Historik do textu nemůže umístit nic, co by se dříve nenacházelo v aktuálním světě. Nemůže za určitou událostí vidět ani božskou silu, která uvedla do pohybu chod dějin. Ve fiktivních světech se naopak nadpřirozené bytosti vyskytují a svými akcemi napomáhají k rozvoji příběhu. Příkladem mohou být *Soudné sestry* Terryho Pratchetta, příběh tohoto fikčního světa je založen na Shakespearově tragédii o dánském princí Hamletovi. Hybatelkami událostí jsou v tomto díle tři dobré čarodějnice, které spolupracují s duchem zavražděného krále. Terry Pratchett tak skutečně jako spisovatel fikce skloubil fiktivní postavy s postavami skutečnými, a to když do tohoto světa

---

²⁹⁹ Sám Lubomír Doležel rozdíly fikce a historie rozděluje do dvou základních skupin, které se dále dělí na podskupiny (In DOLEŽEL, Lubomír. *Fikce a historie v období postmoderny*, s. 40 – 50.; v mírně upravené verzi pak In DOLEŽEL, Lubomír. *Possible Worlds of Fiction and History*. In *New Literary History*).

³⁰⁰ DOLEŽEL, Lubomír. *Fikce a historie v období postmoderny*, s. 40.

³⁰¹ Tyto skupiny opět Doležel definuje ve své knize *Fikce a historie v období postmoderny*.

³⁰² DOLEŽEL, Lubomír. *Fikce a historie v období postmoderny*, s. 40.

³⁰³ Na tomto místě je nutné zdůraznit, že Doležel za fikční světy pokládá výhradně světy, jejichž postavy a děje nelze nijak spojit s osobami a jejich činy ve světě aktuálním. Příběhy, které vychází ze skutečných událostí, nebo které obsahují reálně existující jedince, Doležel staví do jiného druhu možného světa, který nazývá „falzifikovaná historie“ (In DOLEŽEL, Lubomír. *Fikce a historie v období postmoderny*, s. 47.).

obsadil i samotného Shakespeara. Autor krásné literatury může vytvářet svůj svět jak za pomoci fyzicky existujících jevů, tak s užitím nadpřirozených a fantaskních prvků. Tvůrce fikce má „svobodu povolat do fikční existence jakýkoli představitelný svět.“³⁰⁴ Právě v tom, že je historik spoután aktuálním světem a beletrista má naopak svobodu ve své tvorbě, vidí Doležel rozdíl v možných světech fikce a historie.

S výše jmenovaným rozdílem mezi fikcí a historií souvisí druhá distinkce, kterou je „konstelace konatelů“. Konstelace konatelů (jinak řečeno hlavní a vedlejší postavy) historického vyprávění je striktně determinována zobrazovanou historickou událostí. Do historického světa nelze zasadit žádnou postavu, o jejíž existenci v reálném světě by nebylo možné nalézt přesvědčivé důkazy.³⁰⁵ „Konstelace konatelů historického světa je určena množinou konatelů, kteří se účastnili modelované minulé události.“³⁰⁶ Pokud by se např. při studiu historie určitého šlechtického rodu (např. Buquoyů³⁰⁷) přišlo na to, že se dožilo dospělosti devět dětí Karla Alberta a Vilemíny z Croy a ne osm, jak je tradičně zmiňováno³⁰⁸, pak se musí existence tohoto devátého dítěte promítnout i v možném světě. Pokud se ale naopak odhalí, že manželský pár měl dětí pouze dvanáct, pak musí být neexistující jedinec z daného světa odstraněn. To samé platí, pokud bude předkládána určitá historická událost (jako např. svatba, bitva nebo pohřeb) a zjistí se, že se jí nějaká postava nemohla účastnit, i když je ve světě, který jev popisuje, zahrnuta.³⁰⁹

Naproti tomu stojí fikční světy, ve kterých se může objevit prakticky jakákoliv postava, kterou jejich tvůrce do světa přivolal. Běžně je fikční svět chápán jako soubor osob, které nikdy neexistovaly a které jsou přivedeny do světa autorem fikce, aby spolu komunikovaly a konaly.³¹⁰ Slovy Lubomíra Doležela zde „převládají osoby, které nikdy neexistovaly a které jsou shromážděny, aby svým konáním a vzájemným jednáním sehrály příběh vymyšlený tvůrcem fikce.“³¹¹ V tomto světě nevznikne potřeba

---

³⁰⁴ DOLEŽEL, Lubomír. *Fikce a historie v období postmoderny*, s. 42.

³⁰⁵ Pro připomenutí: v možném světě historie figurují pouze osoby, jejichž existence lze přesvědčivě doložit. Pokud se objeví nová postava, která ve světě chybí je doplněna, pokud naopak nějaký hrdina přebývá, je odstraněn, aby bylo docíleno objektivitě historického textu.

³⁰⁶ DOLEŽEL, Lubomír. *Fikce a historie v období postmoderny*, s. 43.

³⁰⁷ O tomto rodě pojednává např. publikace *Buquoyové: stručné dějiny rodu* a příklady, které jsou v této práci uváděny a které se týkají tohoto rodu, jsou vybírány z této publikace.

³⁰⁸ Zmínky lze nalézt např. v sylabech, které se zaměřují na rod Buquoyů.

³⁰⁹ DOLEŽEL, Lubomír. Possible Worlds of Fiction and History. In *New Literary History*, s. 793.

³¹⁰ Ibid.

³¹¹ DOLEŽEL, Lubomír. *Fikce a historie v období postmoderny*, s. 43.

aktualizovat fikční oblast, pokud by autora po vydání knihy napadlo dodat do příběhu určitou postavu.

Tato distinkce mezi konateli fikčních světů a světů historie se zdá být zřetelná. Pokud se ale pozornost zaměří do oblasti, kde se oba světy střetávají, tedy do sféry „falzifikované historie“, pak se objevuje větší naléhavost rozlišit fikci a historii. V tomto odvětví možných světů se totiž proplétají fikční postavy s jedinci historicky doložitelnými.³¹² Pokud totiž bude spisovatel krásné literatury vyprávět příběh o Karlu Albertovi a Vilemíně, pak bude vycházet z faktu, že měli celkem třináct ratolestí, ale do dospělého věku vyrostlo pouhých osm. Vystaví možný svět na tomto základě ale navíc ho přibarví různými zajímavými zvraty. Po zjištění, že se dospělosti dožilo ještě jedno dítě, by jako správný historik měl své dílo aktualizovat a toto dítě do příběhu zahrnout. Nicméně se jedná o spisovatele krásné literatury, který není vázán potřebou doplňovat nejnovější údaje do svého díla. Z uvedeného vyplývá, že „možný svět, v němž společně přebývají, spolujednají a komunikují protějšky historických osob s osobami fikčními, není historickým světem.“³¹³

Historické světy kladou, v kontrastu s fikčním vyprávěním, důraz na doložitelnost veškerých postav, a jejich fyzických a charakterových rysů, dobových a místních začlenění a jejich akcí a komunikací. Obyvatelé historického možného světa jsou vykresleni tak, aby věrně odráželi podobu svých předobrazů v reálném světě.³¹⁴ Jinými slovy jsou tyto postavy „zrekonstruovány z evidence, která je historikovi k dispozici.“³¹⁵ V této mezisvětové identitě spočívá třetí Doleželův makrostrukturní rozdíl. K evidenci, která určuje, jaké měly dané postavy vlastnosti v aktuálním světě, Doležel dodává, že je často neúplná, fragmentární, dokonce z ní většinou zbývají pouhá torza.

V tomto světě se nachází určité mezery, což jsou jakási prázdná místa ve struktuře neúplného světa.³¹⁶ Tyto mezery se nachází i ve fikčních světech, mají ovšem jiné vlastnosti a charakter. Podle Doležela jsou „jak fikční, tak historické světy [...] nutně neúplné,³¹⁷ plně vynechaných míst, které jsou ovšem nezbytnou částí každého

---

³¹² DOLEŽEL, Lubomír. Possible Worlds of Fiction and History. In *New Literary History*, s. 793.

³¹³ DOLEŽEL, Lubomír. *Fikce a historie v období postmoderny*, s. 44.

³¹⁴ DOLEŽEL, Lubomír. Possible Worlds of Fiction and History. In *New Literary History*, s. 794.

³¹⁵ DOLEŽEL, Lubomír. *Fikce a historie v období postmoderny*, s. 44.

³¹⁶ DOLEŽEL, Lubomír. *Heterocosmica*, s. 255.

³¹⁷ DOLEŽEL, Lubomír. *Fikce a historie v období postmoderny*, s. 44.

univerza. V této „neúplnosti“ spatřuje Doležel poslední výrazný rozdíl mezi fikcí a historií. Odlišnost ovšem nespočívá v tom, že by jeden svět obsahoval mezery a druhý byl úplný. Obě univerza jsou „nutně neúplná“, protože „vytvoření úplného fikčního nebo historického světa by vyžadovalo napsat text nekonečné délky, což je úkol za hranicemi lidských možností.“³¹⁸ Zásadní rozdílnost vykazují fikce a historie v charakteru, rozložení a zpracování mezer.³¹⁹

Spisovatel fikční literatury má svobodu obměňovat počet, rozsah a funkci mezer, jeho cíle jsou určeny estetickými a sémantickými faktory. Romanopisec volí to, co v textu explicitně zmíní a co vynechá, aby u čtenáře docílil požadovaného účinku, kterým je vzbuzení napětí a vtažení do fikčního světa.³²⁰ Tyto mezery se rodí již při samotné konstrukci světa, „vznikají v aktu tvoření světa, mají ontologickou povahu.“³²¹ Mezery jsou nezaplňitelné – co v textu není napsáno, to nelze spolehlivě vyvodit. Například při čtení knihy *Na větrné hůrce* od Emily Brönteové nebude čtenář moci jasně vyvodit, že byl Heatcliff ke Kateřině přitahován láskou, která překonává veškeré morální a společenské zábrany nebo zda k sobě pociťovali vášeň, kterou ani jeden nedokázal usměrnit.

Historické světy jsou neúplné jiným způsobem než fikční světy. Mezery v historických světech jsou epistemologické.³²² Jsou vytvořeny buď „historikovou kognitivní strategií“, nebo jsou dány nedostatkem dokladů o určitém jevu. První druh mezer vzniká ve chvíli, kdy autor strukturuje text a vybírá veličiny tak, aby odpovídaly tomu, co chce zdůraznit.³²³ Pokud se bude zajímat o politický rozbor třicetileté války, pak se zaměří na politické vztahy, pokud tento konflikt bude sledovat z pozice náboženské, bude vyzdvihovat odlišné aspekty. Druhý druh mezer vzniká pokud není k dispozici žádný doklad o nějaké události, je ve světě ponechána mezera. Historik se tyto mezery může snažit zaplnit domněnkami, kterým je přiřazen určitý druh pravděpodobnosti.³²⁴

Doležel v těchto čtyřech výrazných rozdílech fikce a historie ukazuje, že tvůrce fikce disponuje svobodou při tvorbě svého možného světa. Může dát volný průchod své

---

³¹⁸ DOLEŽEL, Lubomír. *Fikce a historie v období postmoderny*, s. 44.

³¹⁹ *Ibid.*, s. 45.

³²⁰ *Ibid.*

³²¹ *Ibid.*

³²² DOLEŽEL, Lubomír. Possible Worlds of Fiction and History. In *New Literary History*, s. 795.

³²³ DOLEŽEL, Lubomír. *Fikce a historie v období postmoderny*, s. 46.

³²⁴ *Ibid.*, s. 47.

představivosti. Fikční texty jsou osvobozeny od nutnosti ověřování pravdivosti, jsou tvořeny za účelem uspokojit lidské potřeby po rozvoji představivosti, emocionálního prožitku a estetického požitku.³²⁵ Historik je na druhé straně nucen držet se ověřitelných faktů, za účelem podání „pravdivého“ historického příběhu. Historické texty jsou vlastně mody minulosti aktuálního světa a jedna a ta samá událost, nebo sekvence jevů může být vykreslena v různých možných světech. Tyto světy musí projít kritickým testováním a je pak určeno, který ze světů je více či méně adekvátní.³²⁶

Je tak evidentní, že jsou podle Doležela na úrovni možných světů pozorovatelné rozdíly ve fikci a historii. Doležel dále ukazuje tento rozpor na úrovni diskurzu, kde vidí tento rozdíl v *poiesis* a *noesis*. *Poiesis* konstruuje možné světy fikce – tím, že autor píše určitý text, vytváří univerzum, které ještě neexistovalo. „Fikční text [...] povolává možný svět do fikční existence.“³²⁷ Pokud nejsou tyto světy odvozeny od něčeho, co dříve existovalo v reálném světě, nelze ani určit, zda jsou tvrzení a příběhy zde zobrazené, pravdivé či nikoliv. Fikční texty tedy postrádají pravdivostní hodnotu – nejsou ani pravdivé, ani nepravdivé a jsou v důsledku toho podle Doležela performativní³²⁸ (fikční diskurz je podle Doležela plný performativů, což jsou „druhy jazykových promluv, jejichž vyslovením nepodáváme nějaký popis, nekonstatujeme něco (k tomu slouží právě konstativy), nýbrž nějak *jednáme*).³²⁹

Historický text se svému čtenáři pokouší přinést informace o minulosti, o něčem, co existovalo před vznikem daného textu, z čehož podle Doležela vyplývá, že „historický text je text konstativů.“³³⁰ „Historická *noesis* užívá psaní k tomu, aby konstruovala možné světy – modely minulosti, která existovala před aktem psaní.“³³¹ Je zřejmé, že jsou zde kladeny důrazy na pravdivost předkládaných faktů. Zda jsou texty pravdivé či nikoli je rozhodnuto na základě toho věrohodnosti vykresleného modelu.

---

³²⁵ DOLEŽEL, Lubomír. Possible Worlds of Fiction and History. In *New Literary History*, s. 792.

³²⁶ Ibid.

³²⁷ DOLEŽEL, Lubomír. *Fikce a historie v období postmoderny*, s. 49.

³²⁸ Ibid.

³²⁹ MARVAN, Tomáš. Skutečnost, která může být chaosem. In *Aluze*.

³³⁰ Ibid., s. 50.

³³¹ Ibid.

III. Shrnutí kapitoly

Tato kapitola se zaměřila na Doleželovu kritickou reakci na Whitův koncept prolínání diskurzů fikce a historie. Doležel poukazuje na to, že diskuze o problematice prolínání diskurzů ponechala stranou „základní bod této výzvy [touto výzvou je myšlena „postmoderní výzva“, tímto termínem je označována problematika prolínání diskurzů fikce a historie], totiž to, že mezi diskurzem (psaním, zobrazením a znakem) a skutečností existuje nutná a nepřiměřená mezera“, což jinými slovy znamená, že slova nemohou poskytnout přímý přístup ke skutečnosti a „historie [...] trpí touto nemocí znaků“.³³² Podle Doležela je tato „nemoc“ vyléčitelná pomocí možných světů literatury, které je lidský jazyk schopen stvořit (na rozdíl od aktuálního světa, který není podle Doležela jazykem uchopitelný).³³³ Podle Doležela existuje mezi aktuálním světem a psaným diskurzem možný svět.

Doležel svou teorii možných světů literatury rozšířil na problematiku fikce a historie. Tento problém převedl Doležel úroveň fikčních světů, aby viděl, „zda jsou možné světy historie a fikce homomorfní nebo zda vykazují výrazné makrostrukturní rozdíly“.³³⁴ Doležel na této úrovni pozoruje u možných světů fikce a historie celou řadu makrostrukturních rozdílů, přičemž ve svých statích rozvádí čtyři z nich, a to funkční rozdíl, konstelaci konatelů, mezisvětovou identitu a neúplnost.

„Tvůrce fikce může libovolně toulat celým vesmírem možných světů a může vyvolat do fikční existence svět jakéhokoliv typu.“³³⁵ Ve fikčním světě se můžou objevit jakékoliv entity, které autorovi přijdou na mysl – spisovatel krásné literatury svobodně tvoří vlastní univerzum, ve kterém vymyslí historii, kulturní a sociální zázemí a vztahy mezi obyvateli tohoto světa – to učinil např. J. R. R. Tolkien, když stvořil Středozem. „Naproti tomu světy historické jsou omezeny na fyzicky možné.“³³⁶ V historickém světě se nemohou objevit entity, o jejichž existenci v aktuálním světě by nebyly přesvědčivé doklady. V tom, že v historickém světě mohou být pouze fyzicky možné jevy a ve světě fikce se mohou objevit libovolné entity, spočívá první jmenovaný makrostrukturní rozdíl.

---

³³² DOLEŽEL, Lubomír. Fikční a historický narativ: setkání s postmoderní výzvou. In *Studie z české literatury a poetiky*, s. 310.

³³³ *Ibid.*

³³⁴ *Ibid.*, s. 314 – 315.

³³⁵ *Ibid.*, s. 315.

³³⁶ *Ibid.*, s. 315.

Vedle toho, že události, které konstruují možné světy historie, musí odpovídat tomu, co se odehrálo v aktuálním světě, je nutné, aby se i postavy, které se po tomto světě pohybují, dříve vyskytovaly ve skutečnosti. „Soubor činitelů v historickém světě je určen množinou činitelů, kteří se účastnili minulých událostí [...], ale „žádné takové omezení neplatí pro konstelaci ve fikčních světech.“³³⁷ Ve fikčních světech se mohou objevit postavy, jako např. čarodějnice, kouzelníci, elfové či skřítki. V tomto spočívá podle Doležela druhý makrostrukturní rozdíl.

„Ani fikční, ani historické světy nejsou obydleny reálnými, aktuálními lidmi, nýbrž jejich možnými protějšky.“³³⁸ Ve fikčním světě může dojít k tomu, že možný protějšek skutečného člověka bude mít pozměněné vlastnosti, naopak v historickém světě k tomuto upravení nemůže dojít (podle Doležela). V tomto lze vidět rozdíl v mezisvětové identitě jednotlivých postav.

Doležel také ukazuje, že jak světy fikce, tak historie, jsou nutně neúplné (obsahují množství mezer, protože kdyby se autor pokoušel o vytvoření úplného světa, vznikl by text nekonečné délky). Jejich rozdíl spočívá v charakteru mezer. Mezery ve fikčním světě mají ontologickou povahu, jsou umisťovány ve světě záměrně a „autor fikce má svobodu obměňovat počet, rozsah a funkce mezer“.³³⁹ Historické mezery jsou epistemologické a historik se je snaží zaplnit dodáváním nových, doložených faktů.

Tyto čtyři rozdíly v makrostrukturních vlastnostech fikčních a historických světů ukazují, že se tvůrci fikce mohou svobodně rozhodovat, jaký svět vytvoří, co a koho do něho začlení. Historik je naopak vázán tím, co se v aktuálním světě stalo. Poté, co Doležel poukázal na rozdíly mezi fikcí a historií na úrovni možných světů, se zaměřil na danou problematiku na úrovni diskurzu, kde také našel rozdíly mezi fikcí a historií. Přičemž tvrdí, že pokud se díváme „na diskurz jako na prostředek konstrukce možných světů, můžeme postulovat zásadní rozdíly mezi historickým a fikčním diskurzem“.³⁴⁰

Možné světy fikce jsou podle Doležela výtvořeny *poiesis*, což znamená, že tyto světy neexistovaly předtím, než je autor popsal v knize. Fikční diskurz je text performativů, které mají autentifikační sílu. Proti tomu stojí historická *noesis*, což je

---

³³⁷ DOLEŽEL, Lubomír. Fikční a historický narativ: setkání s postmoderní výzvou. In *Studie z české literatury a poetiky*, s. 316.

³³⁸ *Ibid.*

³³⁹ *Ibid.*, s. 317.

³⁴⁰ *Ibid.*, s. 321.

diskurz konstativů, který vypovídá o doložitelných událostech. Diskurzy fikce a historie se podle Doležela odlišují, protože historický diskurz popisuje na základě možných světů historie to, co se v minulosti odehrálo. Fikční diskurz naopak vypráví o tom, co autor zkonstruoval v možném světě.

Diskurzy fikce a historie se podle Doležela odlišují, nepopírá ale, že je hranice mezi těmito diskurzy otevřená – může podle něho docházet k prolínání diskurzů, a to v tom smyslu, že se ve fikčním světě mohou objevit postavy, o jejichž existenci lze doložit přesvědčivé důkazy (v různých denících, kronikách a dalších pramenech). A naopak může docházet k tomu, že se v historické publikaci objeví prvky fikce, a to v tom případě, pokud potřebuje historik zaplnit mezeru a uchýlí se k užití nedoložených faktů k zaplnění této mezery. Nicméně to, že historik použije ve svém diskurzu prvky fikce a naopak pokud spisovatel krásné literatury začlení do svého textu historický jev, by mohlo být ukazatelem toho, že dochází k prolínání diskurzů, ale podle Doležela to znamená, že historie je kontaminována fikčními prvky a už tak není historií, ale stává se fikcí. Jinými slovy podle Doležela se v historickém diskurzu mohou nacházet pouze doložitelné události a vztahy. Pokud se historické prvky objeví v diskurzu fikce nebo pokud bude historik uvažovat, co by se stalo, kdyby se jistá událost odehrála za jiných okolností, vytváří se svět fikce (a ne historie). Je zřejmé, že Doležel vidí jasnou hranici mezi fikcí a historií, nepopírá ale, že je tato hranice otevřená. Pokud ovšem dojde k prolínání diskurzů (např. když se autor beletrie rozhodne využít nějakou reálnou postavu z aktuálního světa, nebo když se historik rozhodne vstoupit na půdu spekulativní historie a začne uvažovat o tom „co by se stalo, kdyby...“), pak tuto oblast Doležel spatřuje jako svět fikce.

WHITE A DOLEŽEL – FIKCE A HISTORIE

„Zato druhé naše setkání, na stokholmské konferenci o fikci a perspektivě [...] bylo nejen tváří v tvář, ale hrozilo, že se promění v souboj. Hayden White však reagoval na mou kritiku své ‚osudové rovnice‘ tím, že tuto rovnici odvolal.“³⁴¹

Problematika prolínání diskurzů fikce a historie byla předmětem mnohých diskuzí, z nichž byly v této práci vybrány dvě koncepce, které představují do jisté míry opozitní stanoviska. Autory předložených konceptů jsou Hayden White a Lubomír Doležel. První jmenovaný „vyslovil myšlenku, že historické texty jsou literárními artefakty“³⁴² a upozornil na to, že se mohou historické a fikční diskurzy prolínat. Právě tímto směrem – tzn. proti „jeho odmítnutí udělit historii status poznání, jež by bylo jiné podstaty, než je připisována fikci“, mířila nejčastěji kritika vůči Whitovi.³⁴³ Teze o prolínání diskurzů vyvolala řadu diskuzí,³⁴⁴ a to zejména proto, že v důsledku podobných tvrzení dochází k relativizaci historického psaní. White totiž ukázal, že není jediný modus vysvětlení historických událostí, ale že historikové užívají různé mody vysvětlení a interpretují dějiny odlišnými způsoby.

Jedním z kritiků Whitovy teorie je i druhý autor, jehož koncepce byla popsána v této práci – Lubomír Doležel. Tento autor „nemohl [...] odolat pokušení vyslovit svůj nesouhlas s tímto ‚oficiálním‘ míněním“, kterým má na mysli to, že jsou historikové utvrzováni v tom, že je „Whitova [...] teze [o prolínání diskurzů fikce a historie] [...] současnou literární teorií jednomyslně podporována“.³⁴⁵ Doležel na problém fikce a historie nahlíží z pohledu své teorie možných světů a snaží se ukázat, že mezi fikcí a historií je nesmazatelná hranice.³⁴⁶ V následujícím textu budou podrobeny komparaci dvě zmiňované koncepce.

---

³⁴¹ DOLEŽEL, Lubomír. *Život s literaturou : vzpomínky a rozhovory*. s. 244.

³⁴² DOLEŽEL, Lubomír. *Fikce a historie v období postmoderny*, s. 11.

³⁴³ CHARTIER, Roger. *Na okraji útesu*, s. 107.

³⁴⁴ O těchto diskuzích pojednává např. Roger Chartier ve své knize *Na okraji útesu* a i Lubomír Doležel poukazuje na to, že Whitovo prolínání diskurzů vyvolalo vlnu diskuzí a kritiky (z kritiky vyzdvihuje ve svých esejích tzv. „test holocaustem“ (konkrétně se jedná o esej s názvem *Fikční a historický narativ: setkání s postmoderní výzvou*, který lze nalézt v knize *Studie z české literatury a poetiky*; o tomto testu se také zmiňuje v knize *Fikce a historie v období postmoderny*).

³⁴⁵ DOLEŽEL, Lubomír. *Fikce a historie v období postmoderny*, s. 12.

³⁴⁶ Tato hranice mezi fikcí a historií je otevřená, což znamená, že může docházet k prolínání světů. Nicméně Doležel upozorňuje na to, že pokud dojde k jakémukoliv prolínání, pak se daný svět stává fikčním s historickými prvky. Více o tomto tématu bude pojednáno v následujícím textu.

Hayden White v úvodu svého pohledu na prolínání diskurzů upozorňuje, že události, o kterých je v diskurzech fikce a historie vyprávěno, se odlišují. O historických událostech lze nalézt doklady v různých pramenech (kterými jsou např. různé kroniky, dopisy, dokumenty, atd.) a z tohoto lze odvodit, že se historická fakta v minulosti odehrály a události, které popisuje fikce, jsou vymyšlené autorem, z čehož plyne, že fikční fakta neexistovala předtím, než je autor zařadil do svého díla. Tato distinkce mezi diskurzem fikce a historie souhlasí s Doleželovým pohledem na rozdíl mezi fikcí a historií, který říká, že lze rozbor makrostrukturních rozdílů možných světů fikce a historie „shrnout do často zmiňovaného obecného protikladu mezi svobodou tvůrce fikce a omezeními vloženými na historika“.³⁴⁷ Jinými slovy tvůrce fikce popisuje imaginární události (a v tom spočívá jeho svoboda) a historik pojednává o událostech, které lze lokalizovat v čase a prostoru (dějepisec je omezen tím, že ve svém textu musí podat události „tak jak se staly“, nemůže podle Doležela používat imaginární prvky).

V předloženém základním rozlišení toho, jaké jevy historické a fikční diskurzem popisují, by bylo možné sledovat podobnost v pohledech obou autorů. Obě koncepce se odlišují v pohledu na to, jak tvůrci historických knih a beletrie přetvářejí události do textu. Podle Whita dochází při předkládání historických událostí k tomu, že historikové užijí techniky, které spadají do fikčního diskurzu (dochází k prolínání diskurzů). Pokud bude historik vyprávět o nějaké historické události, pak už tím, že se pokusí o přiblížení některých jevů čtenáři a tím, že použije rétorické tropy, aby dosáhl požadovaného vysvětlení, dochází podle Whita k prolínání diskurzů fikce a historie.

Doležel naopak tvrdí, že se forma popisu událostí v jednotlivých diskurzech odlišuje. Spisovatelé krásné literatury podle Doležela při tvorbě textu vytváří svět, který neexistoval před aktem psaní, možné světy fikce jsou podle Doležela světy *poiesis*. Fikční diskurz je tak složený z performativů, které na stránkách textu vytváří fiktivní svět. Historikové naopak ve svém diskurzu rekonstruují události, které existovaly předtím, než je uchopil a popsal v textu. Historické možné světy jsou světy *noesis* a diskurz, který je popisuje je složen z konstativů. Na úrovni historického a fikčního vyprávění lze u Doležela pozorovat výrazné rozdíly mezi fikcí a historií.

---

³⁴⁷ DOLEŽEL, Lubomír. Fikční a historický narativ: setkání s postmoderní výzvou. In *Studie z české literatury a poetiky*, s. 320.

Doležel tuto jasnou distinkci mezi fikcí a historií odvozuje ze své teorii možných světů v literatuře, kterou pro tyto účely rozšiřuje na problematiku prolínání diskurzů fikce a historie. Doležel pokládá za nutné, aby se na tuto problematiku zaměřila pozornost právě z pozice možných světů, protože pokud se prozkoumají charakteristické rysy světů fikce a historie, objeví se jejich výrazné makrostrukturní rozdíly. Tato hranice mezi světy fikce a historie je podkladem pro Doleželovo tvrzení, že pokud jsou znatelné rozdíly mezi fikcí a historií na úrovni světa, pak musí být tyto rozdíly i na úrovni „nižší“ – na úrovni diskurzu. Přičemž Doležel nepopírá, že světy fikce a historie mají otevřené hranice, a tudíž může dojít k jistému prolínání obou světů. Nicméně zastává názor, že pokud se v historickém textu objeví prvek fikce, pak je automaticky tento text považován za fikci. V historickém diskurzu (a v možném světě historie) není podle Doležela místo pro fikční jevy.

Jedním z výrazných makrostrukturních rozdílů mezi fikcí a historií je povaha mezer, které se nachází v těchto světech. Ve fikčních světech jsou mezery dílem autora, který jejich umístěním sleduje určitý estetický záměr. Naproti tomu mezery ve světech historie vznikají z důvodu nedostatečných relevantních dokladů o určité události, na základě kterých by bylo možné mezeru vyplnit. Na rozdíl od fikce mezery v historických světech mohou být zaplněny, pokud badatelé přijdou s novým poznatkem.

I White připouští existenci mezer v historickém diskurzu, ale ty mají odlišnou povahu než mezery v Doleželově pojetí. Podle Whita jsou mezery nezbytnou součástí historického diskurzu, protože kdyby se autor pokoušel o popsání všech historických událostí, pak by vznikl text neomezené délky a rozsahu. Historik je nucen tříditi a vybírat události podle toho, co ve svém diskurzu má v úmyslu popsat.

V uchopení mezer, které se nachází v historickém diskurzu, lze spatřovat rozdíl v koncepcích obou autorů – u Doležela se historik má snažit o popsání všech událostí a je nucen neustále svůj text upravovat a revidovat na základě nových poznatků; White spatřuje mezery jako nutnou součást diskurzu, protože podle něho není v lidských silách uchopit veškeré události a popsat je.

Z uvedeného užívání mezer v historickém diskurzu je patrné, že White ponechává historikům určitou míru svobody v tom, co do svého diskurzu zahrnou a co nikoliv. Tato svoboda historiků ve výběru událostí, která je ještě podpořená tím, že

historikové využívají podle Whita při popisu událostí techniky fikce (tzn. aby docílili jasného vysvětlení popisovaných událostí tyto události interpretují a popisují pomocí rétorických tropů), by mohla vést k tomu, že historické texty jsou určitou formou fikce, a tudíž je jimi předkládaná historie relativní. White tak určitým způsobem ohrožuje objektivitu historie jako vědy a ukazuje, že historie se nemůže stavit na úroveň věd jako je např. biologie či fyzika.

Doležel se naopak snaží obhájit objektivitu historie prostou odpovědí na Whita, jeho obhajoba historie spočívá v tvrzení, že historikové popisují ve svém diskurzu fakta, o jejichž existenci v aktuálním světě lze doložit důkazy ve formě různých pramenů, kronik, korespondence či obrazů. Historik je „svázán“ tím, že musí popsat to, co se v minulosti odehrálo a jeho text je podroben kontrole ze strany jiných historiků, kteří buď potvrdí jeho pravdivost, nebo ho označí za fikci.

Pro Doležela je objektivita historického bádání dána tím, že se výsledky bádání předloží k přezkoumání. Toto ovšem není v rozporu s Whitovým pohledem na objektivitu historie. White sice poukazuje na to, že historikové mají při psaní jistý druh svobody v tom, jaká fakta zahrnou do svého vyprávění, nicméně tato svoboda podle Whita neohrožuje objektivitu historie jako vědy – spíše to historii znemožňuje stavit na stejnou úroveň jako přírodní vědy.

V této kapitole doposud byly ukázány tři rozdíly v tom, jak White a Doležel pohlíží na diskurzy fikce a historie. První odlišnost obou koncepcí spočívala v odlišném pohledu na diskurzy fikce a historie (White poukázal na to, že se oba diskurzy prolínají; Doležel naopak z pozice možných světů ukázal, že mezi diskurzy existuje jasná hranice). Druhý rozdíl mezi koncepcemi spočíval v pojetí mezer v historickém diskurzu (podle Whita jsou mezery v diskurzu nutné; Doležel existenci mezer uznává, ale klade důraz na to, že se tyto mezery musí zaplnit). Třetí distinkce mezi oběma koncepcemi je v jejich pohledu na objektivitu historické vědy.

U obou autorů je rozpoznatelný ještě čtvrtý rozdíl, a to v uchopení pojmu „skutečnost“. White s tímto termínem operuje, aniž se pokouší o jeho definování. White tento pojem chápe jako danost, kterou není třeba charakterizovat. Doležel se s tímto pojmem naopak snaží vyrovnat s pomocí definování určitých druhů světa, přičemž skutečnosti odpovídá jeho „aktuální svět“, který je uchopitelný smysly a je dějištěm událostí.

White i Doležel se shodují v pohledu na historické a fikční události – oba autoři spatřují jasný rozdíl mezi jevy, které popisuje fikce a o kterých vypráví historie. V čem se oba autoři odlišují, je to, jakým způsobem historikové pojednávají o událostech. White ukazuje, že je historik nucen označit v mase historických událostí jednu jako začátek, další jako prostředek a jinou jako konec, přičemž by mezi jednotlivými událostmi mělo být kauzální spojení. Historik u Whita nepopisuje veškeré historické události, ale vybírá si pouze určitou část dějin. Doležel naopak trvá na tom, aby historik popisoval veškeré události. Tento Doleželův požadavek se ale jeví značně nereálně, protože popsání všech událostí aktuálního světa a jejich kauzálních vztahů není v lidských silách (jak by řekl i White). Při pokusu o popsání možného světa historie je zřejmě i u Doležela dějepisec nucen k vybrání si určitého úseku dějin. Toto zjištění nic nemění na charakteru prolínání diskurzů u obou autorů (u Whita se diskurzy prolínají, u Doležela nikoliv). Rozdíl obou diskurzů spočívá i v odlišném pojetí mezer v historickém diskurzu, v rozdílné práci s pojmem skutečnost a v pohledu na objektivitu historie.

Za uvážení stojí, že nový historismus, který se inspiroval Whitovým pojetím prolínání diskurzů fikce a historie³⁴⁸, se u Whitem inspiroval v aspektech, které Doležel ve své koncepci u Whita kritizuje. Bylo by možné tvrdit, že se Doležel neztotožňuje ani s novým historismem.

Na závěr je vhodné zmínit, že se White i Doležel setkali, a to celkem dvakrát. Příležitost k hovoru se ovšem naskytla pouze podruhé, kdy podle Doležela White odvolal svou „osudnou rovnici“, nicméně o této skutečnosti neexistují žádné záznamy, kromě svědectví Lubomíra Doležela v knize *Život s literaturou*. Při bližším prozkoumání je ovšem zřejmé, že White svou tezi o prolínání diskurzů fikce a historie neodvolal, Doležel spíše svůj dotaz směřoval chybně, protože ho White obvinil z toho,

---

³⁴⁸ Jak již bylo řečeno v samotné kapitole, Greenblatt se inspiroval Whitem, a to konkrétně tím, že pohlíží na diskurzy fikce a historie jako na formálně podobné diskurzy; dále se nový historismus inspiroval Whitem v tom, že autoři textů při jejich genezi postupují určitými úrovněmi – od nashromáždění informací, přes jejich uspořádání do jednoho celku, a že historikové texty utvářejí tak, aby měly rozpoznatelný začátek, prostředek a konec; Whitova koncepce a nový historismus se shodují rovněž v přesvědčení, že při výkladu jednoho faktu mohou dojít různí autoři k odlišným interpretacím.

že se „v citaci jeho slov dopustil dvou nebo tří nepřesností“.³⁴⁹ Při zaměření se na povahu „osudové rovnice“ v pojetí Lubomíra Doležela, pak lze říci, že ji Doležel chápe tak, že White staví znaménko rovnosti mezi historické a fikční události. Tuto rovnici mohl White odvolat, protože sám události odlišuje. Pokud by se ovšem Doleželova kritika soustředila na samotné vypovídání o historických a fikčních událostech, White by jistě tuto „rovnici“ neodvolal. Zmiňované Whitovo historické odvolání „osudové rovnice“ Doležel zřejmě zaměnil za Whitovu reakci na možné prolínání historických a fikčních událostí. Jak si jinak vysvětlit, že White Doležela obvinil z chybného užívání termínů a že si Doležel po delší rozmluvě s Whitem „představoval [...], jak snadno [...] [by se mohli] z antagonistů stát produktivními spolupracovníky.“³⁵⁰

---

³⁴⁹ DOLEŽEL, Lubomír. *Život s literaturou: vzpomínky a rozhovory*, s. 244.

³⁵⁰ *Ibid.*, s. 245.

ZÁVĚR

Tato práce se zaměřila na problematiku prolínání diskurzů fikce a historie u Haydena Whita a Lubomíra Doležela. Předtím než se práce soustředila na úvahy uvedených autorů, poskytla v první kapitole úvod do diskuzí, které jsou v tomto rámci vedeny. První část úvodní kapitoly byla věnována definování diskurzů fikce a historie a z této definice poskytla základnu pro práci s koncepcemi, které s těmito termíny pracují. V druhé části kapitoly se práce zaměřila na problematiku prolínání diskurzů fikce a historie včetně nástinu kontextu diskuzí v evropském prostředí (obzvláště ve Francii). Stručně byly představeny pohledy třech francouzských autorů, a to Rolanda Barthese (který je považován za prvního autora, jenž připomenul, že historie pro popis historických faktů užívá vyprávění), Paula Veyna (který nezávisle na Whitovi upozornil na úlohu vyprávění v historickém diskurzu) a Rogera Chartiera (jenž se zabýval analýzou diskuzí, které vyvolalo Whitovo dílo a prostřednictvím čtyř otázek problematizuje Whitův pohled na fikci a historii).

Je nutné podotknout, že v rámci zachování rozsahu práce nebylo možné analyzovat jednotlivé autory a jejich pohled na prolínání diskurzů ve stejné míře, jak bylo učiněno v případech Whita a Doležela. Koncepce francouzských autorů byly předloženy s přihlédnutím k jejich vztahu k jednomu z hlavních badatelů, jehož pohled na fikci a historii byl předmětem zájmu této práce – k Haydenu Whitovi (co se týče Lubomíra Doležela – on sám sice reaguje na Whita a částečně i na Bartha, ale první kapitola byla věnována postojům, které tři popisovaní autoři zaujímají ke dvěma hlavním autorům analyzovaným v této práci, respektive k Whitovi, o Doleželovi se francouzští autoři nezmiňují – proto nebylo příliš dobře možné Bartha, Chartiera a Veyna uchopit ve vztahu k Doleželovi).

Problematika prolínání diskurzů fikce a historie je diskutována v širším geografickém měřítku, než jak byla popsána v první kapitole. Uchopení veškerých úvah, které se dotýkají tohoto tématu, by ovšem přesahovalo rozsah diplomové práce. Proto byla pro úvodní seznámení s problematikou prolínání diskurzů vybrána pouze Francie, a to z toho důvodu, že ji lze považovat za jednu z předních zemí, kde jsou diskuze o fikci a historii vedeny. Mezi francouzskými badateli je možné nalézt takové, kteří se k jednomu z hlavních autorů této diplomové práce – Haydenu Whitovi vztahují

jak v tom smyslu, že se jimi White inspiroval (Roland Barthes), tak že byl sám inspirací (Roger Chartier) a také zde lze objevit autory, které Whita ponechali úplně stranou svých zájmů (Paul Veyne).

Po úvodním exkurzu se práce zaměřila na dvě vybrané koncepce, které zasáhly do uvedených diskuzí významným způsobem – na příspěvek Haydena Whita a Lubomíra Doležela. Oba autoři, respektive jejich pohled na prolínání diskurzů, byli představeni v samostatných kapitolách. Kapitola o Whitovi byla rozsahově delší, což bylo dáno tím, že problematika prolínání diskurzů fikce a historie je hlavním předmětem zájmu tohoto autora, a tudíž ji zpracoval v mnoha publikacích a dokonce ji i několikrát mírně upravoval. Doležel naopak „pouze“ kriticky reaguje na Haydena Whita a tato tematika není jeho hlavním oborem. Své reakce Doležel předložil jednak v knize *Fikce a historie v období postmoderny*, jednak v různých esejích. Ve svých publikacích ovšem vždy dochází za pomoci stejných argumentů k jednomu výsledku. Proto byla kapitola o Doleželovi rozsahově kratší. Obě kapitoly byly zakončeny shrnutím, které bylo podkladem pro závěrečnou kapitolu věnovanou komparaci Whita a Doležela, jejíž součástí bylo i krátké zhodnocení výsledků bádání ve vztahu k novému historismu.

V závěrečné kapitole byly odhaleny čtyři aspekty, ve kterých se pohledy na prolínání diskurzů fikce a historie u vybraných autorů odlišují. První rozdíl obou pojetí diskurzů fikce a historie spočívá v tom, jakým způsobem autoři fikce a historie přetvářejí události do textu. Druhým rozdílem je uchopení mezer, které se nachází v historickém diskurzu. Třetím aspektem, ve kterém se oba koncepty odlišují, je pojetí historie jako objektivní vědy. Poslední rozdíl obou pohledů spočívá v práci s pojmem „skutečnost“. Tyto rozdíly obou koncepcí jsou nejvýraznějšími zpozorovanými odlišnostmi. Po hlubší komparaci obou koncepcí by bylo možné nalézt další aspekty, ve kterých se koncepce odlišují (např. v užití mimesis), tato zevrubnější analýza obou koncepcí by ovšem překračovala stanovený rozsah práce a představuje další možný směr zkoumání.

Tyto rozdíly pojetí diskurzů patrně plynou z toho, že oba autoři k danému problému přistupují z odlišných úhlů pohledu. Podle Whita prolínání diskurzů pramení z toho, že jak autoři fikce, tak historie, užívají při psaní shodné strategie. Doležel naopak vidí jasnou hranici mezi fikcí a historií, která je dána možnými světy literatury. Bylo by možné říci, že Doležel svou kritiku Whitova pojetí prolínání diskurzů fikce a

historie směřuje tak, že se historické i fiktivní události musí striktně odlišovat a pokud se tyto události liší, pak nemůže dojít k prolínání diskurzů. Doležel ovšem nebere v potaz fakt, že už tím, že určitý autor vykládá historická fakta jinak než výčet letopočtů a názvů událostí, tato fakta určitým způsobem interpretuje a vypráví o nich pomocí strategií, které užívá i krásná literatura (na což upozorňuje White). Pro diskuze ohledně prolínání diskurzů fikce a historie je jistě přínosné zvážení této problematiky ze specifického pohledu možných světů literatury (jak navrhuje Lubomír Doležel). Nicméně je třeba si uvědomit, že se autor historického textu nevyhne užití prvků reprezentace, které spadají do domény krásné literatury. Oba autoři se v tomto smyslu spíše doplňují, než že by podávali diametrálně odlišné pohledy na problém prolínání diskurzů fikce a historie.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

1. AROUET, François Marie. *Výbor z díla*. 1. vydání. Praha: Svoboda, 1978. Kapitola Eseje o mravech a duchu národů.
2. BAKELESS, John E. *The Tragical History of Christopher Marlowe*. Massachusetts: Harvard University Press, 1942.
3. BARTHES, R. Diskurz historie. In *Česká literatura – časopis pro literární vědu*, 2007, roč. 55, č. 6, s. 815-828. ISSN 0009-0468.
4. BÍLEK, Petr A. – PAPOUŠEK, Vladimír – SKALICKÝ, David – VEBEROVÁ, Veronika (eds.). *Jazyky reprezentace*. 1. vydání. Praha: Akropolis, 2012. ISBN 978-80-87481-67-7.
5. BLÁHOVÁ, Kateřina – SLÁDEK, Ondřej (eds.). *O psaní dějin: teoretické a metodologické problémy literární historiografie*. 1. vydání. Praha: Academia, 2007. ISBN 978-80-200-1544-0.
6. BOLTON, Jonathan. *Nový historismus / New historicism*. 1. vydání. Brno: Host, 2007. ISBN 978-80-7294-217-6.
7. BURKE, Peter. *Co je kulturní historie?* 1. vydání. Praha: Dokořán, 2011. ISBN 978-80-7363-302-8.
8. CARTER, Jonathan A. Telling Times: History, Emplotment, and Truth. In *History and Theory* [online]. 2003, Vol. 42, No. 1. [cit. 27. 3. 2014]. Dostupné z <<http://www.jstor.org/stable/3590799>>.
9. CERTEAU, Michel de. *Psaní dějin*. 1. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2011. ISBN 978-80-7325-253-3.
10. COHEN, Ralph. *The Future of Literary Theory*. New York: Routledge, 1989. ISBN 0415900786. WHITE, Hayden. Figuring the Nature of the Times Deceased: Literary Theory and Historical Writing. s. 19 – 43.
11. COHNOVÁ, Dorit. *Co dělá fikci fikci*. 1. vydání. Praha: Academia, 2009. ISBN 978-80-200-1718-5.
12. CULLER, Jonathan. *Krátký úvod do literární teorie*. 1. vydání. Brno: Host, 2002. ISBN 80-7294-070-8.
13. DOLEŽEL, Lubomír. *Fikce a historie v období postmoderny*. 1. vydání. Praha: Academia, 2008. ISBN 978-80-200-1581-5.

14. DOLEŽEL, Lubomír. *Heterocosmica. Fikce a možné světy*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2003. ISBN 80-246-0735-2.
15. DOLEŽEL, Lubomír. Possible Worlds of Fiction and History. In *New Literary History* [online]. 1998, Vol. 29, No. 4. [cit. 27. 3. 2014]. Dostupné z <<http://www.jstor.org/stable/20057512>>.
16. DOLEŽEL, Lubomír. *Studie z české literatury a poetiky*. 1. vydání. Praha: Torst, 2008. ISBN 987-80-7215-337-4.
17. DOLEŽEL, Lubomír. *Život s literaturou: vzpomínky a rozhovory*. 1. vydání. Praha: Academia, 2013. ISBN 978-80-200-2239-4.
18. DOMANSKA, Ewa – KELLNER, Hans – WHITE, Hayden. Interview: Hayden White: The Image of Self-Presentation. In *Diacritics* [online]. 1994, Vol. 24, No. 1. [cit. 27. 3. 2014]. Dostupné z <<http://www.jstor.org/stable/465157>>.
19. FOŘT, Bohumil (eds.). *Heterologica: poetika, lingvistika a fikční světy*. 1. vydání. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2012. ISBN 978-80-85778-88-5.
20. GREENBLATT, Stephen. *Shakespearean Negotiations: The Circulation of Social Energy in Renaissance England*. Berkeley: University of California Press, 1989. ISBN 0520061608.
21. GREENBLATT, Stephen. What is the History of Literature. In *Critical Inquiry* [online]. 1997, Vol. 23, No. 3. [cit. 27. 3. 2014]. Dostupné z <<http://www.jstor.org/stable/1344030>>.
22. HAMAN, Aleš – HOLÝ, Jiří – PAPOUŠEK, Vladimír. *Kritické úvahy o západní literární teorii*. 1. vydání. Praha: ARSCI, 2006. ISBN 80-86078-58-2.
23. HARRIS, Jonathan G. *Shakespeare and literary theory*. Oxford: Oxford University Press, 2010. ISBN 0199573387.
24. HORSKÝ, Jan - STROCHOVÁ, Lucie. *Paralely, průsečíky, mimoběžky: teorie, koncepty a pojmy v české a světové historiografii 20. století*. Ústí nad Labem: Albis international, 2009. ISBN 978-80-86971-92-6. Kapitola 2, ŠÍMA, Karel. Velké vyprávění o lingvistickém obratu v teorii dějin a malý příběh české historiografie, s. 67 – 94.
25. CHARTIER, Roger. *Na okraji útesu*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2010. ISBN 978-80-87378-52-6.
26. KANSTEINER, Wulf. Hayden White's Critique of the Writing of History. In *History and Theory* [online]. 1993, Vol. 32, No. 3. [cit. 27. 3. 2014]. Dostupné z <<http://www.jstor.org/stable/2505526>>.

27. KELLNER, Hans. Narrativity in History: Post-Structuralism and Since. In *History and Theory* [online]. 1987, Vol. 26, No. 4. [cit. 27. 3. 2014]. Dostupné z <<http://www.jstor.org/stable/2505042>>.
28. KOBLASA, Pavel. Buquoyové: stručné dějiny rodu. 1. vydání. České Budějovice: Veduta, 2002. ISBN 80-903040-1-X.
29. LYOTARD, Jean-François. *O Postmodernismu: postmoderno vysvětlované dětem: postmoderní situace*. 1. vydání. Praha: Filozofický ústav Akademie věd České republiky, 1993. ISBN 80-7007-047-1.
30. MARVAN, Tomáš. Skutečnost, která může být chaosem. In *Aluze* [online]. 2000. Vol. 3. [cit. 27. 3. 2014]. Dostupné z <http://aluze.cz/2000_03/austin.php>.
31. MORGAN, Kenneth O. *Dějiny Británie*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2010. ISBN 978-80-7106-432-9.
32. NEWTON, Kenneth. Nová kritika a vzestup interpretace. In *Aluze* [online]. 2008. Vol. 2. [cit. 27. 3. 2014]. Dostupné z <http://www.aluze.cz/2008_02/05_studie_newton.php>.
33. *Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. Dvacátýtřetí díl*. Praha: Argo, 2010. ISBN 80-7203-324-7.
34. PÁNEK, Jaroslav. *Poslední Rožmberkové: velmoži české renesance*. 1. vydání. Praha: Panorama, 1989. ISBN 80-7038-006-3.
35. PAVEL, Thomas. Přínos Lubomíra Doležela současné literární vědě. *Česká literatura – časopis pro literární vědu*, 1996, roč. 45, č. 6, s. 563-569 ISSN 0009-0468.
36. ROBSON, Mark. Stephen Greenblatt. In *South Atlantic Review* [online]. 2009, Vol. 74, No. 4. [cit. 27. 3. 2014]. Dostupné z <<http://www.jstor.org/stable/41337728>>.
37. *Slovník české literatury po roce 1945* [online]. [cit. 27. 3. 2014]. Dostupné z <<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/>>. Heslo Lubomír Doležel.
38. TOMÁŠEK, Dušan. *Causa Emil Hácha*. 1. vydání. Praha: Themis, 1995. ISBN 80-85821-30-3.
39. VAŇKOVÁ, Irena – NEBESKÁ, Iva – SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ, Lucie – ŠLÉDROVÁ, Jasňa. *Co na srdci, to na jazyku: kapitoly z kognitivní lingvistiky*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-0919-3.
40. VEESER, Harold (eds.). *New Historicism*. New York : Routledge, 1989. ISBN 0415900700.

41. VEYNE, Paul. *Jak se píšou dějiny*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2010. ISBN 978-80-87378-26-7.
42. WEYMANS, Wim. Michel de Certeau and the Limits of Historical Representation. In *History and Theory* [online]. 2004, Vol. 43, No. 2. [cit. 27. 3. 2014]. Dostupné z <<http://www.jstor.org/stable/3590702>>.
43. WHITE, Hayden. *Figural realism: Studies in the Mimesis Effect*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2000. ISBN 0801865247.
44. WHITE, Hayden. *Metahistorie: historická imaginace v Evropě devatenáctého století*. 1. vydání. Brno: Host, 2011. ISBN 978-80-7294-376-0.
45. WHITE, Hayden. *The Content of the Form: Narrative Discourse and Historical Representation*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1990. ISBN 0801841151.
46. WHITE, Hayden. *Tropika diskurzu*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2010. ISBN 978-80-246-1123-5.

Seznam beletrie, která byla použita v diplomové práci

1. BRÖNTEOVÁ, Emily. *Na větrné hůrce*. Praha: Naše vojsko, 2011. ISBN 978-80-206-1252-6.
2. DUKAJ, Jacek. Katedrála. In *Polská ruleta: polské sci-fi-povídky*. 1. vydání. Plzeň: Laser, 2003. ISBN 80-7193-148-9.
3. ECO, Umberto. *Jméno růže*. V Českém klubu 7. vydání. Praha: Český klub, 2011. ISBN 978-80-86922-36-2.
4. INGENHEIM, Marieluise von. *Sissi*. 1. vydání. Praha: Ikar, 1998. ISBN 80-7202-349-7.
5. KAFKA, Franz. *Proměna*. 1. vydání. Brno: B4U Publishing, 2013. ISBN 978-80-87222-25-6.
6. PRATCHETT, Terry. *Soudné sestry*. 2. vydání. Praha: Talpress, 2009. ISBN 978-80-7197-386-7.
7. SHAKESPEARE, William. *Jindřich VIII*. V tomto tomto souboru 1. vydání. Praha: Evropský literární klub: Euromedia Group - Knižní klub, 2009. ISBN 978-80-242-2608-8.

8. SHAKESPEARE, William. *Sen noci svatojánské*. V tomto souboru 1. vydání. Praha: Evropský literární klub: Euromedia Group - Knižní klub, 1999. ISBN 80-86316-03-3.
9. SHAKESPEARE, William. *Večer tříkrálový, aneb, Cokoli chcete*. V tomto souboru 1. vydání. Praha: Evropský literární klub: Euromedia Group - Knižní klub, 1999. ISBN 80-242-0242-5.

RESUME

The main aim of this thesis was to introduce the concepts of two different authors who both highly contributed to the discussions about the topic blending of the discourses of fiction and history and their consecutive comparison. These authors are Hayden White and Lubomír Doležal.

Before focusing on the concepts themselves, introduction to the issue was given in the first chapter. Also, the general definition of discourses of fiction and history were defined. In the first chapter it is suggested that White and Doležal are not the only authors who are concerned with this topic. Significant contribution on the discussion was provided by France, the concepts of its three authors were also briefly introduced in the first chapter. The first author is Roland Barthes. His conception is considered the basis of White's work. The second one is Paul Veyne with his conception of overlapping discourses that, on the contrary, are not connected to White in any way. The third author is Roger Chartier who points out that White passed through France almost unnoticed. These French authors are mentioned here only marginal due to their relation to White and Doležal.

The main objective of this thesis is formed by White and Doležal and their concepts. The initially mentioned is an American researcher who introduced the view on fiction and history that was elaborated by him in more detail than by any author preceding. The second author was chosen especially for the sake of being one of the few researchers in the Czech Republic that comment on White's works. Conceptions of these two authors were presented in separate chapters structured according to each author's own way of presenting their concepts.

The chapter that was devoted to White, as well as the one devoted to Doležal are concluded by a summary reminding the important aspects of both conceptions. Inspirational links between Hayden White and new historicism of Stephen Greenblatt are discussed in the chapter dedicated to White. The necessity of referring to White's work has been an inspiration for another author rises of the fact that critical reactions on his work are preferred, yet Stephen Greenblatt is one of the small number of academics who were inspired by his conception.

Last chapter of this thesis is dedicated to the critical comparison of both concepts regarding those aspects of White's work, that were commented by Doležel. On the basis of this comparison the following conclusion was made: Even though each of the both authors deals with the topic from his own theoretical basis and their field of expertise and their opinion on the matter is fundamentally different, with a closer look on this topic becomes obvious, that the two concepts do not differ so much, on the contrary they complete each other.